

ЗБОРНИК РАДОВА
БРОЈ 8

ВАЉЕВО, 1986.

ДРУШТВО ИСТРАЖИВАЧА „ВЛАДИМИР МАНДИЋ-МАНДА”

ЗБОРНИК БРОЈ 8

Издавач

Друштво истраживача „Владимир Мандић-Манда”, Ваљево

Уредник

Жељко Јеж

Редакциони одбор

Раденко Радић

Розомир Томић

Жељко Јеж

Фотографије

Дарко Јеж

Тираж

500

Ваљево, 1986.

Штампа: Графичко-издавачка радна организација
„Милић Ракић”, Ваљево

ЗБОРНИК РАДОВА

БРОЈ 8

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	7
БИОЛОШКА ГРУПА: Прилог познавању авифауне Вукошића и околних села са посебним освртом на вукошићко проширење	9
— Увод	9
— Методе рада	9
— Карактеристике станишта	9
— Резултати посматрања методом слободног кретања	11
— Резултати прстеновања птица	14
— Систематски део	14
— Закључак	17
СПЕЛЕОЛОШКА ГРУПА: Драгов понор	19
— Геолошки састав и тектонски однос ближе околине	19
— Морфолошке и морфометриске карактеристике јаме	19
— Морфогенеза јаме	22
— Хидролошке и микро климатске карактеристике	23
— Закључак	23
СПЕЛЕОЛОШКА ГРУПА: Велика врбничка пећина	25
— Геолошки састав и тектонски однос ближе околине	25
— Морфолошке и морфометријске карактеристике пећине	26
— Хидролошке и микроклиматске карактеристике	29
— Морфогенеза пећина	29
— Закључак	30
СПЕЛЕОЛОШКИ ОГРАНАК АСАК-а: Јама у Великом Игришту	31
— Морфологија јаме	33
— Геологија и тектоника јаме	36
— Хидрологија јаме	36
— Закључак	36

ДИ „ЕУРЕКА”: Народно лечење у селима Вукошић и Заблаће — — 37

ЕТНОЛОШКА ГРУПА: Народни обичаји и веровања на подручју Става 47

— Народна веровања о животињама — — — — —	47
— Народна веровања о неживим елементима у природи — —	51
— Народна веровања у вези са небеским телима и атмосферским појавама — — — — —	52
— Веровања о човеку — — — — —	54
— Митска бића — — — — —	56
— Обичаји око рођења детета — — — — —	61
— Свадбени обичаји — — — — —	67
— Погребни обичаји — — — — —	72
— Годишњи обичаји — — — — —	77
— Обичајно право — — — — —	85
— Културно забавни живот — — — — —	89

ПРЕДГОВОР

Друштво истраживача „Владимир Мандић-Манда” наставља овом свеском свог зборника, започету традицију објављивања резултата својих истраживања, насталих током извођења истраживачких акција на ширем подручју ваљевског краја у току 1984. и 1985. године. Као и предходне свеске Зборника и ова свеска представља избор најприкладнијих радова у циљу информисања шире јавности о резултатима до којих су дошли млади људи, ученици, студенти, млади радници, на својим аматерским истраживачким подухватима.

Овогодишњи Зборник је сачувао своју генералну концепцију презентовања резултата младих истраживача. То је скуп радова више група и програмских опредељења Друштва истраживача, који су тематски, методолошки и концепцијски доста дивергентни и у приличној мери неуједначени, управо онако како је и укупна активност Друштва истраживача сложена, разубена и наглашено дисконтинуирана. Са овог становишта свеска Зборника представља изванредну слику стања активности и кретања Друштва истраживача у Ваљеву. Но и поред тога, општа заједничка црта којом одишу сви радови, дата је кроз изражено хтење да се природа и друштво око себе сазнаје и истражује, што је и основна идеја око које се чланови Друштва истраживача окупљају већ седамнаесту годину. Разумевајући такво полазиште, добронамерном читаоцу неће бити тешко да опрости одребене слабости, прикупљених радова које се огледају у стилским, методским и концепцијским недоследностима, као и једном приметном лаицизму код третирања доста комплексних питања (нпр. у етнологским радовима о народном лечењу и веровањима). Али и поред свега тога, радови младих људи из овог Зборника представљају, по мишљењу редакције, изванредну истраживачку грађу, која тек треба да доживи стручно и научно продубљивање. Ово се пре свега односи на обиман материјал прикупљен од стране младих етнолога, који су и на овај начин скренули пажњу на неизмерно духовно богатство наше традиционалне културе, која је још увек у знатној мери потиснута баналном актуелизацијом живота и скоро у целости непозната и неистражена.

У овогодишњем зборнику појављује се поред радова чланова Друштва истраживача и два рада чланова друштва из Шапца и Београда. Ови радови су се појавили у Зборнику као резултат тесне сарадње наведених друштва са ДИ „Владимир Мандић-Манда” из Ваљева, јер Зборник ДИ из

Ваљева нема претензију да постане годишњак истраживачких радова из целе СР Србије.

Излагање овог Зборника омогућено је захваљујући средствима СО Ваљево, РО „Агросировина“ Ваљево, Омладинске задруге Ваљево, СИЗ науке подрињско-колубарског региона Шабац и регионалног фонда ОНО. Посебну захвалност ДИ дугује ГИРО „Милић Ракић“ из Ваљева чији су радници несебичним залагањем омогућили благовремено излагање из штампе овог броја Зборника радова.

Ваљево, марта, 1986. год.

Редакциони одбор

7. Оваквим зборником истраживачких радова из области агрономије, зооветеринарске медицине и ветеринарне фармакологије, као и других области ветеринарне медицине, се доприноси развоју ветеринарне науке и практичне примене у овом региону. Оваквим зборником истраживачких радова из области агрономије, зооветеринарске медицине и ветеринарне фармакологије, као и других области ветеринарне медицине, се доприноси развоју ветеринарне науке и практичне примене у овом региону.

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ АВИФАУНЕ ВУКОШИЋА И ОКОЛНИХ СЕЛА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ВУКОШИЋКО ПРОШИРЕЊЕ

УВОД

Орнитолошка истраживања вршена су у периоду од 21. 07. — 04. 08. 1985. са додатним тереном 19. 06. 1985. на подручју општине Владимирци (села: Вукошић, Заблаће, Орловац, Синошевић, Лојанице, Велика Врањска и Мала Врањска). Истраживачка екипа прикупљала је податке у следећем саставу: АЦИЋ СНЕЖАНА, ЛАЗАРЕВИЋ ВЛАДИМИР и ПАКОВИЋ ЗЛАТКО. Целокупни резултати засновани су раду ове групе, друштва истраживача „Владимир Мандић МАНДА”, Ваљево.

МЕТОДЕ РАДА

Сви подаци прикупљени су коришћењем методе „слободног кретања”, допуњеном прстеновањем птица.

Метода „слободног кретања” не изискује строго поштовање неких мерила. Изводи се кретањем на изабраном подручју (без поклапања испитаних делова) уз бележење виђених врста различитих биотопа. Приликом запажања неке врсте бележи се пол, старост, бројност, понашање и све друго што би представљало важан податак о тој врсти. Ова метода нам омогућује процентно израчунавање учесталости налажења, без примене оригиналне методе „минималних трансеката” као и аспективно оцењивање релативне бројности (абунданције) и друштвености врста.

Посматрања су вршена од јутарњих до поподневних часова.

Као документациони материјал послужили су записи са терена и снимци.

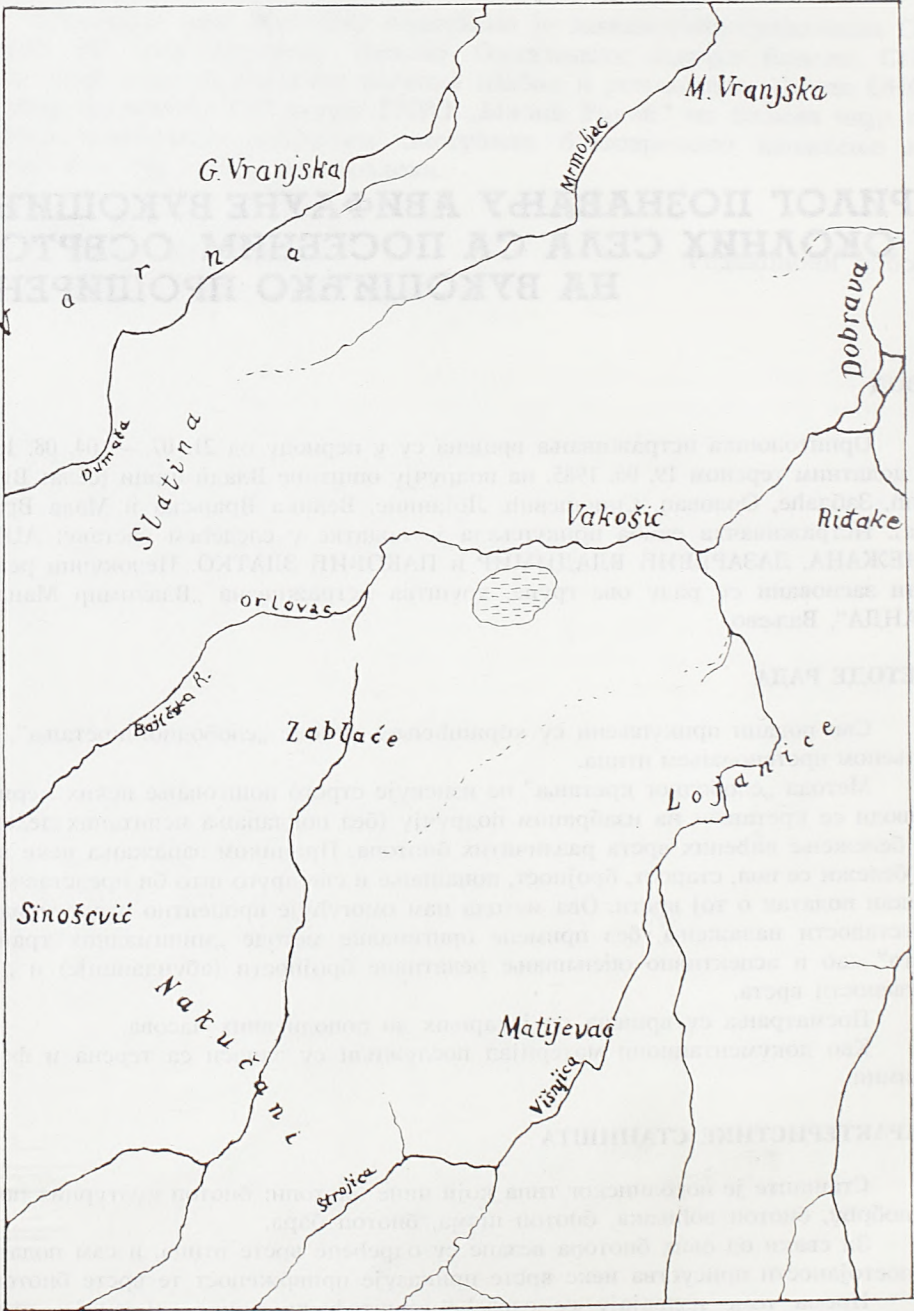
КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНИШТА

Станиште је потолинског типа који чине биотопи: биотоп културних поља у побрђу, биотоп воћњака, биотоп шума, биотоп бара.

За сваки од ових биотопа везане су одређене врсте птица, и сам податак о постојаности присуства неке врсте приказује приврженост те врсте биотопу.

Према томе издвајају се следеће орнитофаунистичке групације: птице културних поља у побрђу, птице воћњака, птице шума.

* Прикупљене податке обрадили су и за штампање приредили Лазаревић Владимир и Паковић Златко.

Карта истраживаног подручја у селу Вукошинџ

РЕЗУЛТАТИ ПОСМАТРАЊА МЕТОДОМ „СЛОБОДНОГ КРЕТАЊА”

Птице културних поља у побрћу

У овом најзаступљенијем биотопу преовлађују житна поља са уским појасевима грмља и усамљеног дрвећа (цер и сладун).

Карактеристична авифауна у овом биотопу:

<i>Buteo buteo</i>	мишар
<i>Falco tinnunculus</i>	ветрушка
<i>Coturnix coturnix</i>	препелица
<i>Columba palumbus</i>	голуб гривњаш
<i>Streptopelia decaocto</i>	гугутка
<i>Streptopelia turtur</i>	грлица
<i>Upupa epops</i>	пушавац
<i>Picus viridis</i>	жуна зелена
<i>Dendrocopos major</i>	детлић велики
<i>Dendrocopos medius</i>	детлић средњи
<i>Galerida cristata</i>	шева ђубаста
<i>Alauda arvensis</i>	шева пољска
<i>Hirundo rustica</i>	ласта сеоска
<i>Delichon urbica</i>	ласта градска
<i>Parus major</i>	сеница велика
<i>Oriolus oriolus</i>	златна вуга
<i>Lanius collurio</i>	свачак обични
<i>Garrulus glandarius</i>	креја
<i>Pica pica</i>	сврака
<i>Corvus corone cornix</i>	врана сива
<i>Sturnus vulgaris</i>	чворак
<i>Passer d. domesticus</i>	врабац домаћи
<i>Passer montanus</i>	врабац пољски
<i>Chloris chloris</i>	зелентарка
<i>Emberia citrinella</i>	стрнадица жутовољка
<i>Emberiza cirulus</i>	стрнадица црногрла

Птице воћњака

Овај биотоп се налази у близини насеља и мозаичног је распрострањења.

Од воћки преовлађују: шљива, јабука, крушка и орах.

Карактеристична авифауна у овом биотопу:

<i>Falco tinnunculus</i>	ветрушка
<i>Streptopelia decaocto</i>	гугутка
<i>Streptopelia turtur</i>	грлица
<i>Picus viridis</i>	жуна зелена
<i>Dendrocopos major</i>	детлић велики
<i>Dendrocopos medius</i>	детлић средњи
<i>Dendrocopos minor</i>	детлић мали
<i>Sylvia curruca</i>	грмуша чеврљинка
<i>Sylvia atricapilla</i>	грмуша црноглава

<i>Phylloscopus collubita</i>	звиздак обичан
<i>Parus palustris</i>	сеница сива
<i>Parus caeruleus</i>	седница плава
<i>Parus major</i>	сеница велика
<i>Oriolus oriolus</i>	златна вуга
<i>Lanius curvirostris</i>	сврачак обични
<i>Pica pica</i>	сврака
<i>Sturnus vulgaris</i>	чворац
<i>Passer d. domesticus</i>	врабац домаћи
<i>Passer montanus</i>	врабац пољски
<i>Carduelis carduelis</i>	штиглић
<i>Emberiza citrinella</i>	стрнадица жутовољка

Птице шума

Нецеловит и некомплексан биотоп шума представља тип малог рас-
простраћења. Често га чине шумарци, а једини већи комплекс се налази
источно од Вукошића и чине га заједнице: букве, граба, бреста, јавора и
багрема са нижим растињем и шибљем.

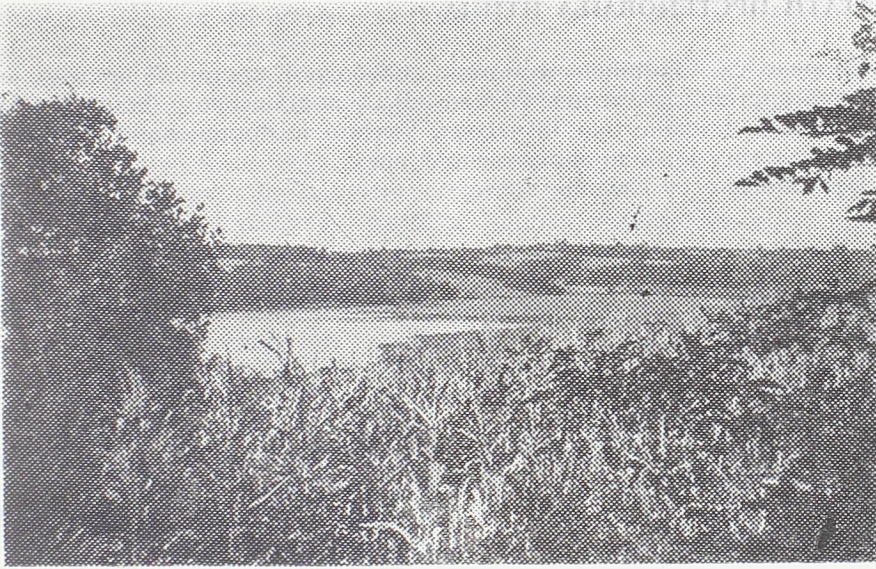
Карактеристична авифауна у овом биотопу:

<i>Columba palumbus</i>	голуб гривњаш
<i>Dendrocopos major</i>	детлић велики
<i>Dendrocopos medius</i>	детлић средњи
<i>Dendrocopos minor</i>	детлић мали
<i>Lullula arborea</i>	шева шумска
<i>Erithacus rubecula</i>	ласта сеоска
<i>Luscinia megarhynchos</i>	црвендаћ
<i>Hirundo rustica</i>	славуј обични
<i>Turdus merula</i>	кос
<i>Sylvia communis</i>	грмуша обична
<i>Parus caeruleus</i>	седница плава
<i>Sitta europaea</i>	брглез
<i>Pica pica</i>	златна вуга
<i>Oriolus oriolus</i>	сврака
<i>Corvus corone cornix</i>	врана сива
<i>Sturnus vulgaris</i>	чворац
<i>Fringilla coelebs</i>	зеба
<i>Carduelis carduelis</i>	штиглић
<i>Emberiza citrinella</i>	стрнадица жутовољка

Птице бара

Под појавом овог биотопа, на испитиваном локалитету, не подразуме-
мева се само опраничени део баре већ и уски појас околних ливада, обра-
дивих поља и шумског дела који се граничи са јужним делом баре.

Карактеристична авифауна у овом биотопу:

Бара код Вукошића

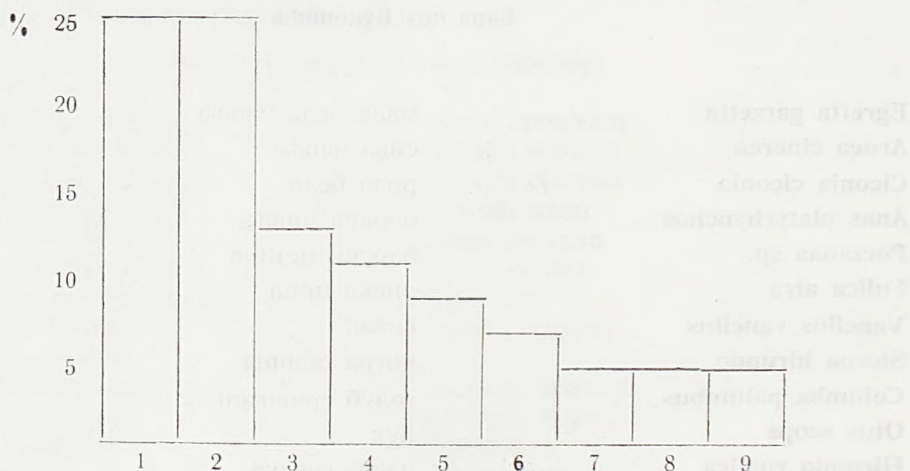
<i>Egretta garzetta</i>	мала бела чапља
<i>Ardea cinerea</i>	сива чапља
<i>Ciconia ciconia</i>	рода бела
<i>Anas platyrhynchos</i>	пловка дивља
<i>Porzana sp.</i>	барски петлић
<i>Fulica atra</i>	лиска црна
<i>Vanellus vanellus</i>	вивак
<i>Sterna hirundo</i>	чигра обична
<i>Columba palumbus</i>	голућ гривњаш
<i>Otus scops</i>	ћук
<i>Hirundo rustica</i>	ласта сеоска
<i>Erithacus rubecula</i>	црвендаћ
<i>Turdus merula</i>	кос
<i>Locustella luscinioides</i>	црвчић обични
<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	трстењак цвркутић
<i>Sylvia atricapilla</i>	грмуша црноглава
<i>Parus major</i>	седница велика
<i>Lanius collurio</i>	сврачак обични
<i>Pica pica</i>	сврака
<i>Corvus corone cornix</i>	врана сива
<i>Sturnus vulgaris</i>	чворак
<i>Passer montanus</i>	врабац пољски
<i>Emberiza citrinella</i>	стрнадица жутовољка

РЕЗУЛТАТИ ПРСТЕНОВАЊА ПТИЦА

Упоредо са коришћењем методе „слободног кретања” вршено је и петодневно прстеновање птица. Мреже (3) су постављене у билизини баре око 6 часова и скидане око 18 часова. Укупно је прстеновано (ухваћено) 35 птица од којих је било заступљено 9 врста.

Прстеноване су следеће врсте:

	бр.	јув.	муш.	жен.
1. <i>Lanius collurio</i>	9	6	2	1
2. <i>Sylvia atricapilla</i>	9	2	2	5
3. <i>Erithacus rubecula</i>	5	5	0	0
4. <i>Parus major</i>	4	0	2	2
5. <i>Luscinia megarhynchos</i>	3	1	—	—
6. <i>Turdus merula</i>	2	1	0	1
7. <i>Emberiza citrinella</i>	1	0	1	0
8. <i>Parus palustris</i>	1	0	—	—
9. <i>Sylvia communis</i>	1	0	0	1

Процентно изражавање учесталости прстеновања у односу на целокупан број прстенованих птица

СИСТЕМАТСКИ ДЕО:

1. *Egretta garzetta* (Linné) — мала бела чапља: 23. 07. су виђена два примерка изнад баре у Вукошићу у кружном лету око 6 часова.

2. *Ardea cinerea* (Linné) — сива чапља: Два пута је виђена. Први пут 19. 06. на Селској бари (бара у Вукошићу), при слетању у трску а потом за време акције 01. 08. на путу Вукошић — Заблаће.

3. *Ciconia ciconia* (Linné) — бела рода: Пронашли смо гнездо са четири млада у Вукошићу (северно од школе) а од мештана смо сазнали да постоји већ пет година; сваке године повећава се број чланова. Покушај

прстеновања је био онемогућен излетањем младих. Каснија запажања ових птица бележена су поред баре у вечерњим сатима.

4. *Anas platyrhynchos* (Linné) — дивља пловка: Око 50 јединки ове врсте гнезди се на бари у Вукошићу. Међутим, 01. 08. после лова број је сведен на 15-ак примерака.

5. *Accipiter nisus* (Linné) — кобац: Женка, пре две године одстрелена и препарована. Приватно власништво.

6. *Buteo buteo* (Linné) — мишар: Мишар представља најчешћу грабљивицу овог предела. Не ретко смо слушали оглашавање младих примерака са гнезда у листопадној шуми близу баре.

7. *Falco tinnunculus* (Linné) — ветрушка: 29. 07. је забележен један примерак на путу Стројнице — Заблаће.

8. *Coturnix coturnix* (Linné) — препелица: У великом броју је заступљена на обрадивим пољима.

9. *Phasianus colchicus* (Linné) — фазан: У току акције 22. 07. је виђен један примерак. У јуну, фазан је много чешћи.

10. *Porzana sp.* — барски петлић: Примећен је 25. 07. на мањој бари у Заблаћу. Због нарочите опрезности птице врста није одређена.

11. *Fulica atra* (Linné) — црна лиска: Насељава јужни део баре. Највећи број виђених примерака је 17.

12. *Vanellus vanellus* (Linné) — вивак: Ова врста је примећивана у јутарњим и вечерњим часовима на ливадама уз источну обалу баре. Највећи број опажених примерака је 5.

13. *Sterna hirtundo* (Linné) — ошро-папига: Највећи број виђених примерака је 22. 07. жена су три примерка. Кружили су изнад баре.

14. *Columba livia domestica* (Bonnaterre) — домаћи голуб: Овог голуба смо запажали у свим насељима.

15. *Columba palumbus* (Linné) — голуб гривњаш: Често виђана врста. Највеће виђено јато бројало је 25 јединки.

16. *Streptopelia decaocto* (Frisvaldsky) — гугутка: Гнезди се у близини, као и у самим насељима.

17. *Streptopelia turtur* (Linné) — грлица: У различитим стаништима ова птица је често бележена.

18. *Cuculus canorus* (Linné) — кукавица: Врста чију смо песму чули у јуну. У периоду од 21. 07. — 04. 08. није примећивана а такође није забележено ни јављање.

19. *Otus scops* (Linné) — ђук: У вечерњим часовима чује се оглашавање северо-западно од баре.

20. *Uroa eops* (Linné) — пупавац: Неретка врста на обрадивим пољима и у околини баре. Није се чуло оглашавање.

21. *Picus canus* (Gmelin) — сива жуна: Дана 31. 07. виђена је два пута: у близини баре у мешовитој буковој шуми. Због тежине одређивања и распознавања у односу на зелену жуну стиче се утисак њене реткости.

22. *Picus viridis* (Linné) — зелена жуна: Веома честа врста у овом крају.

23. *Dendrocopos major* (Linné) — велики детлић: Забележен у свим биотопима.

24. *Dendrocopos medius* (Linné) — средњи детлић: Као и претходна врста заузима широко распрострањење.

25. *Dendrocopos minor* (Linné) — мали детлић: Видели смо га неколико пута, најчешће у близини насеља односно у биотопу воћњака и на културним пољима у танким појасевима жбуња и дрвећа.

26. *Galerida cristata* (Linné) — хубаста шева: Примећена је 22. 07. у Брковића Мали.

27. *Lullula arborea* (Linné) — шумска шева: Забележена 22. 07. у селу Лојанице, на ивици церове шуме.

28. *Alauda arvensis* (Linné) — пољска шева: Доста је чешћа од шумске шеве. Виђена на културним пољима и ливадама поред пута.

29. *Hirundo rustica* (Linné) — сеоска ластва: Доста бројна врста, нарочито у близини насеља и обрадивих поља.

30. *Delichon urbica* (Linné) — градска ластва: Забележена неколико пута поред баре и на реци Добрави.

31. *Motacilla alba* (Linné) — бела плиска: Примећена на реци Добрави у Вукошићу.

32. *Troglodytes troglodytes* (Linné) — царић: Посматран 31. 07. у мешовитој буковој шуми на путу Вукошић — Рибаке.

33. *Erithacus rubecula* (Linné) — црвендаћ: Ова врста је најзаступљенија у биотопу шума, мада њено присуство не оскудева ни у осталим биотопима.

34. *Luscinia megarhynchos* (Brehm) — обични славуј: Појављује се у свим биотопима. У вечерњим и ноћним часовима често смо слушали његово јављање.

35. *Turdus merula* (Linné) — кос: Врста, која је заступљена у већем броју.

36. *Locustella luscinioides* (Savi) — цврчић обични: Свакодневно се оглашава на бари.

37. *Acrocephalus scirpaceus* (Linné) — трстењак цвркутић: Уловљен је у мрежу 30. 07. али није прстенован.

38. *Sylvia curruca* (Linné) — грмуша чевљинка: У воћњаку школског дворишта у Вукошићу свакодневно су посматрана три примерка.

39. *Sylvia communis* (Latham) — обична грмуша: Забележена у близини баре и у буковој шуми.

40. *Sylvia atricapilla* (Linné) — црноглава грмуша: Врло честа у шумским биотопима. Њена песма није изостајала ни у подневним часовима.

41. *Phylloscopus sibilatrix* (Bechstein) — шумски звиждак: Посматран у уском појасу жбуња и дрвећа на културним пољима (Заблаће — Синошевић).

42. *Phylloscopus collybita* (Vieillot) — обични звиждак: Оглашава се у воћњаку.

43. *Parus palustris* (Linné) — сеница сива: Виђена у биотопу воћњака и биотопу шума. Један примерак је прстенован.

44. *Parus caeruleus* (Linné) — плава сеница: Не толико честа. Налазили смо је у биотопу воћњака.

45. *Parus major* (Linné) — велика сеница: Забележена је у свим стаништима:

46. *Aegithalus caudatus* (Linné) — дугорепа сеница: Примећено једно јато у разређеној шуми тополе.

47. *Sitta europaea* (Linné) — бргљез: Забележена 01. 08. у мешовитој буковој шуми.

48. *Oriolus oriolus* (Linné) — златна вуга: Једна од најчешћих врста. Присутна у свим стаништима.

49. *Lanius collurio* (Linné) — сврчак обични: Најзаступљенији у биотопу културних поља и воћњака.

50. *Garrulus glandarius* (Linné) — креја: У овом подручју креја спада у ређе врсте.

51. *Pica pica* (Linné) — сврака: Врста, везана за биотоп обрадивих поља али не ретка у биотопима који се граниче са поменутиим.

52. *Corvus frugilegus* (Linné) — гачац: Забележен само 19. 06. на обрадивима пољима (пут Рибаке — Вукошић).

53. *Corvus corone cornix* (Linné) — сива врана: Налази се у свим биотопима.

54. *Sturnus vulgaris* (Linné) — чворац: Виђена је неколико пута; најчешће на обрадивим пољима и околним воћњацима. Највећи број је примећен 22. 07. изнад баре у јату од 70 до 80 примерака. Неколико пута су виђена јата од 30-ак примерака.

55. *Passer d. domesticus* (Linné) — врабац домаћи: Доста бројан у близини насељених места.

56. *Passer montanus* (Linné) — врабац пољски: Такође чест и за разлику од домаћег врабца виђа се на већој удаљености од насеља.

57. *Fringilla coelebs* (Linné) — зеба: Примећена је 31. 07. и 01. 08. у мешовитој буковој шуми.

58. *Serinus serinus* (Linné) — жутарица вртна: Посматран један примерак у близини баре.

59. *Chloris chloris* (Linné) — зелентрака: Честа врста, примећивана мања јата у прелету изнад културних поља и у близини баре.

60. *Carduelis carduelis* (Linné) — штиглић: Врста која је забележена у великом броју у воћњацима и у мањем броју у осталим биотопима.

61. *Emberiza citrinella* (Linné) — стрнадица жутовољка: Распрострањена у свим стаништима на овом подручју.

62. *Emberiza citrulus* (Linné) — стрнадица црногрла: Запажено неколико јединки у близини реке Добраве.

63. *Emberiza hortulana* (Linné) — стрнадица вртна: Забележена на обрадивом пољу у близини пута Синошевић — Заблаће.

64. *Emberiza calandra* (Linné) — стрнадица велика: Видели смо је у грмљу поред преоране њиве.

ЗАКЉУЧАК

Извођење овогодишње акције на локалитету Вукошићког проширења имало је предности недовољно проучаваног подручја и планирања реконструкције терена, изградњом вештачког језера. Познавање ових чињеница ствара могућност испитивања орнитофауне са циљем упоређивања птичијих врста измењеног станишта. Према томе, садашњи резултати представљају почетни део, испред нас, обилнијег рада.

ЛИТЕРАТУРА:

- Матвејев С. Д., 1950: Распространeње и живот птица у Србији. САНУ. Посебно издање (Монографија CLXI) Београд.
Матвејев С. Д., 1976: Преглед фауне птица Балканског полуострва I. Детлићи и птице певачице. САНУ. Монографија CDXCI Београд.
Hammond N. Everett M., Birds of Britain and Europe, London 1980.
Heinzel H. Fitter R. Parso J., The birds of Britain and Europe, London 1977.

ДРАГОВ ПОНОР

Драгов понор се налази на око 23—25 km јужно од Ваљева у атару села Доње Лесковице, у засеоку Петровићи. Отвор јаме се налази у левкастој вртачи на апсолутној висини од 650 m.

До јаме је најлакше доћи из правца Ваљева преко села Лелић и Доње Лесковице. У селу Доње Лесковице, код места Јабука, одваја се узан сеоски пут за засеок Петровићи. Од засеока Петровићи до јаме могуће је доћи једино пешке и то око 300 m.

ГЕОЛОШКИ САСТАВ И ТЕКТОНСКИ ОДНОС БЛИЖЕ ОКОЛИНЕ

Јама се усекла у кречњаке Лелићког карста који су углавном тријаске старости.

Под Лелићким карстом се подразумева област која сачињава северне падине Повлена. Централни део простора око села Лелић и Лесковица карактеристичан је по мноштву површинских крашких облика (вртача, увала итд.). Пошто је терен углавном прекривен растреситим, песковито-глиновитим материјалом, можемо га сврстати у морфолошки тип мерокарста. Међутим, на вишим котама, као на Лесковачком вису, кречњачка маса је оголела и даје им изглед класичног динарског холокраса. У геолошко-тектонском погледу, Лелићки крас припада Динаридима и то унутрашњим Динаридима.

Геолошко-тектонска грађа ове области је јако сложена. Велики број раседа и пукотина формирале су у тријаским карбонатним седиментима типичне паркетне и блоковске структуре, што говори о врло израженој радијалној тектоници. Оваква структура имала је пресудан утицај на развој крашког процеса као и на његов правац деловања те данас ова област обилује јамама.

Спелеолошки објекти као и геолошки састав ове области проучавана је од стране више аутора.

МОРФОЛОШКЕ И МОРФОМЕТРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЈАМЕ

Улаз у јаму се налази на дну левкасте вртаче дубоке око 10 m а ширине око 20 m. Вртача је прекривена растреситим, песковито-глиновитим материјалом.

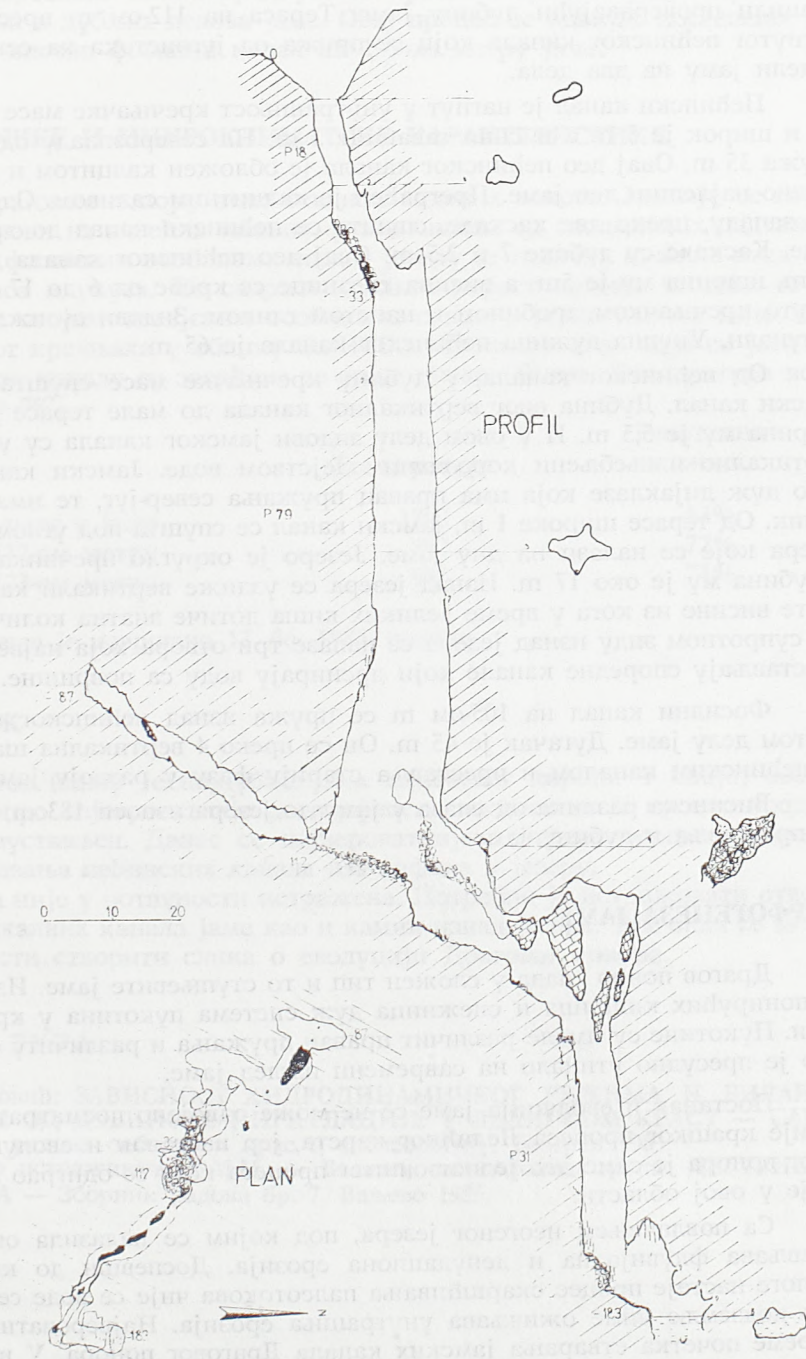
Отвор јаме је округао, пречника 15 m. Од овог улазног сужења, јамски канал се спушта у дубину кречњачке масе под углом од 80° до прве терасе на дубини од 35 m. Тераса је дугачка 5 m и засута нанетим материјалом споља, те има облик јако нагнуте косине. Јамски канал је неправилног облика и предиспониран је са две дијаклазе које се сучељавају. Правац пружања пукотина је југозапад-североисток и југоисток северозапад. Зидови су избраздани и ижљебљени по дужини од воде која се процеђује са површине.

Спуштање у Драгов повор

Од терасе јамски канал се проширује на 7,5 m и вертикално спушта, даље се проширујући, до дубине од 112m, где се завршава терасом. На 112-ом m јамски канал је елипсаст са већим пречником 20 а мањим 5 m. Овај део јамског канала настао је у пресеку две дијаклазе које имају правац пружања север-југ и исток-запад. Зидови јамског канала су углачани и местимично ижљебљени корозивним дејством воде која се процеђује са површине. У овом делу, дуж вертикалног јамског канала, јавља се више бочних отвора који престављају највероватније споредне долине канале, који дренажу воде са површине. На 105 m од главног канала

DRAGOV PONOR

PROFIL

PLAN

Topografski snimci i portalo
speleološka grupa D.I.V.M-Munda

одваја се viseћи канал који представља старију фазу у еволуцији јаме. Тераса на 112 m је издужена и има правац пружања северозапад-југоисток. Засута је нанетим материјалом и кречњачком дробином коју су мештани убацили проверавајући дубину јаме. Тераса на 112-ом m представља део нагнутог пећинског канала који се пружа од југоистока ка северозападу и дели јаму на два дела.

Пећински канал је нагнут у унутрашњост кречњачке масе под углом 39° и широк је 5 m а висина таванице 3 m. На северозпаду од терасе се пружа 35 m. Овај део пећинског канала је обложен калцитом и представља уједно најлепши део јаме. Преграђен је калцитним саливом. Од терасе ка југозападу, преко две каскаде, спушта се пећински канал до другог дела јаме. Каскаде су дубоке 7 и 2,5 m. Овај део пећинског канала дугачак је 11 m, ширина му је 5m, а висина таванице се креће од 6 до 17 m. Дно је засуто кречњачком дробином и нанетом глином. Зидови су ижљебљени и испуцали. Укупна дужина пећинског канала је 65 m.

Од пећинског канала, у дубину кречњачке масе спушта се други јамски канал. Дубина овог вертикалног канала до мале терасе је 35 m, а ширина му је 5,5 m. И у овом делу зидови јамског канала су углачани и вертикално ижљебљени корозивним дејством воде. Јамски канал је настао дуж дијаклазе која има правац пружања север-југ, те има елипсаст облик. Од терасе широке 1 m, јамски канал се спушта под углом од 46° до језера које се налази на дну јаме. Језеро је округло пречника око 7 m а дубина му је око 17 m. Изнад језера се уздиже вертикали камин непознате висине из кога у време великих киша дотиче знатна количина воде. На супротном зиду изнад језера се налазе три отвора која највероватније представљају споредне канале који дренарају воду са површине.

Фосилни канал на 105-ом m се пружа изнад пећинског канала ка другом делу јаме. Дугачак је 45 m. Он се преко 4 вертикална шахта спаја са пећинским каналом и представља старију фазу у развоју јаме.

Висинска разлика од улаза у јаму до језера износи 183 m, што уједно представља и дубину јаме.

МОРФОГЕНЕЗА ЈАМЕ

Драгов понор спада у сложен тип и то ступњевите јаме. Изграђен је од понирућих кишница и снежница дуж система пукотина у кречњачкој маси. Пукотине су имале различит правац пружања и различиту нагнутост што је пресудно утицало на савремени изглед јаме.

Постанак и еволуција јаме се не може одвојено посматрати од еволуције крашког процеса Лелићког карста, јер настанак и еволуција Драговог понора је само део једног општег процеса који се одиграо а и данас траје у овој области.

Са повлачењем неогеног језера, под којим се налазила ова област оживљава флувијална и денудациона ерозија. Доспевши до кречњачке подлоге настаје процес скарификавања палеотокова чије се воде селе у крашко подземље чиме оживљава унутрашња ерозија. Највероватније је то и време почетка стварања јамских канала Драговог понора. У време док крашки процес није дубоко продро у дубину кречњачке масе, циркула-

ција воде се одвијала у пукотинама ближим топографској површини, проширујући их и на тај начин изграђујући плиће делове јаме. Са спуштањем доње ерозивне базе и продирањем крашког процеса у дубину долази до стварања и дубљих делова јаме. Овај процес се одвијао постепено. На то указује viseћи фосилни канал на 105-ом метру јаме.

ХИДРОЛОШКЕ И МИКРОКЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

У Драговом понору нема сталних водених токова. Јављају се периодични токови из viseћих камина, у зависности од спољашњих падавина. По својим физичким особинама вода у језеру је типична крашка вода без боје, мириса и укуса. Не садржи никакве нерастворљиве честице те је бистра. По својим хемијским особинама спада у тврде кречне воде због раствореног кречњака у облику $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$. Прокапне воде које се јављају у пећинском каналу су засићене те врше лучење бигра. Температура воде у језеру је 7°C .

	Температура	Релативна влажност
На улазу у јаму	17°C	63%
На 112-ом метру	8°C	72%
На 123-ом метру	9°C	73%

Мерење је извршено 17. 06. 1985. године.

ЗАКЉУЧАК

Драгов понор је најдубља јама ваљевског карста. У својој еволуцији је допро највероватније до верфенске подлоге те је процес продубљивања заустављен. Данас се највероватније одиграва процес стварања и проширивања пећинских канала иза сифона у језеру.

Јама није у потпуности истражена. Потребно је истраживати отворе дуж вертикалних канала јаме као и камин изнад језера. Тек онда се може у потпуности створити слика о еволуцији Драговог понора.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Б. Митровић: ЗАВИСНОСТ ХИДРОДИНАМИЧКОГ РЕЖИМА И БИЛАНСА ИЗДАНИ ОД ДУБИНСКЕ ЦИРКУЛАЦИЈЕ У ЛЕЛИБКОМ КРАСУ — САНУ, Зборник радова одбора за крас и спелеологију, Београд 1983.
2. Друштво истраживача В.М.М. — Ваљево, спелеолошка група: ДЕГУРИБКА ПЕБИНА — Зборник радова бр. 7, Ваљево 1985.

ВЕЛИКА ВРБНИЧКА ПЕЋИНА

Велика Врбничка пећина се налази на око 6—7 km јужно од Мионице у атару села Горњи Лајковац. Од Рибничке цркве, у селу Паштрићу, удаљена је око 500 m ка југу. Развила се на левој кањонској страни реке Рибнице. Отвор пећине је окренут ка истоку и има апсолутну висину 236 m а релативну 4 m.

До пећине је најлакше доћи из правца Мионице, до села Паштрића. Од Паштрића, врло лошим сеоским путем до Рибничке цркве а затим пешке узводно уз реку Рибницу.

Пећину као и геолошко-тектонске односе око ње проучавало је више аутора.

ГЕОЛОШКИ САСТАВ И ТЕКТОНСКИ ОДНОС БЛИЖЕ ОКОЛИНЕ

Пећина се развила у југоисточном делу Бачевачке крашке области усекавши се у кречњаке горње креде, који на том месту сачињавају леву кањонску страну реке Рибнице.

Бачевачка крашка област се налази југоисточно од Ваљева и припада Ваљевској подгорини. Име је добила по селу Бачевци које се налази у југозападном делу области. Ова област захвата површину од око 160 km² и ограничена је; са севера ваљевским неогеним басеном, са југа и југоистока рекама Манастирицом, Козлицом, Буковском и са запада реком Градац.

Ову крашку област изграђују кречњаци различите старости. Највеће распрострањење имају средњетријаски кречњаци и простиру се у западним, северним и северозападним деловима области односно у вишим деловима области где уопште кречњаци достижу највећу моћност. Тако је река Градац у овом делу области засекала средњетријаске кречњаке преко 400 m. Одатле се ови кречњаци према северу и североистоку истањују. Оволика моћност средњетријаских кречњака имала је пресудан утицај на крашки процес који је у овом делу области највише одмакао те је површинску хидрографску мрежу преобратио у подземну.

Доњотријаски кречњаци захватају мању површину и јављају се јужно и југоисточно од Ваљева. Ови кречњаци немају већи значај за крашки процес јер су незнатне моћности.

Кредни кречњаци су најзаступљенији у источним деловима области и то углавном кречњаци горње креде, гасовске фације. Значајни су за овај рад јер се у њима развила Велика Врбничка пећина. Достижу знатну моћност што је имало значаја за крашки процес у овом делу области који је у својој еволуцији далеко одмакао.

У подини кречњачке масе леже верфенски шкриљци и нагнути су ка југу и југоистоку. Овакво нагнути верфенски шкриљци, заједно са неогеним седиментима који на северу чине границу Бачевачке крашке области и представљају загат, имају пресудан значај за унутрашњу хидрографију и формирање сталне хидрографске зоне, а самим тим и за дубину крашког процеса.

Пошто је Бачевачка крашка област углавном прекривена танким песковито-глиновитим слојем можемо га сврстати у мерокрас.

Тектонска структура бачевачке крашке области је доста сложена и најизразитија је у источним деловима. У овом делу области извршени су интензивни поремећаји и раседања те је област јако поремећена. Раседне линије имају правац пружања исток-запад и југоисто-северозапад. Знатан број раседа и пукотина условно је стварање већег броја пећина и јама.

МОРФОЛОШКЕ И МОРФОМЕТРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПЕЋИНЕ

Велика Врбничка пећина спада у тип простих, неразгранатих пећина. Састоји се из једног релативно уског пећинског канала који меандрира ка југозападу у унутрашњост кречњачке масе. Дужина пећинског канала је 190 m а линија која спаја почетак и крај пећине је дугачка 174 m те се може рећи да пећина има слабу развијеност.

Улаз у пећину је престављен засвођеним порталом ширине 7 а висине 3 m. Од самог улаза на леву страну, преко каскаде високе 1,4 m уздиже се споредни канал који води ка топографској површини кречњачке масе. Уздиже се под углом од 40°. Дугачак је 15 m а широк око 2 m. Дно канала је засуто нанетом глином.

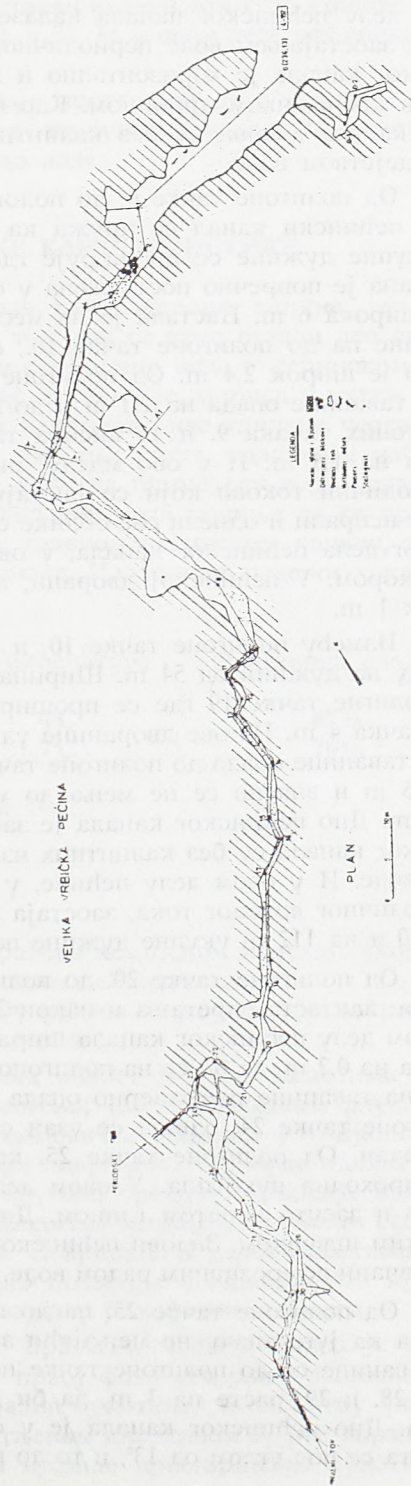
Од улаза ка западу до полигоне тачке 1. пружа се главни пећински канал на дужини од 23 m. Ширина му се од улаза до 23-ег m сужава на 4,8 m. Висина таванице опада од улаза до 23-ег m на 1 m. Дно пећинског канала је хоризонтално и засуто нанетом глином која је јако раскалањана. Зидови канала су на овом делу пећине без калцитних излучевина и углачани ерозивним дејством воде.

Од полигоне тачке 1. до полигоне тачке 6. пећински канал се пружа ка југозападу на дужини од 39 m. И у овом делу, пећински канал представља да се сужава да је на 58-ом m укупне дужине широк само 0,4 m, што уједно представља најужи део пећине. Висина таванице је на различитим дужинама различита. Најнижа је на сифонском сужењу, које је периодично испуњено водом, и износи само 0,2 m. Сифонско сужење се налази на 53-ем m укупне дужине пећинског канала. Од сифонског сужења висина таванице расте и на 62-ом m укупне дужине пећинског канала из-

VELIKA VRBEČKA PEČINA

VELIKA VRBEČKA PEČINA

LEKOVITA VODA
VODA
PEČINA
PROFIL

носи 7 m што уједно представља и највећу висину таванице у пећини. На овом делу пећинског панала налазе се два мања пећинска језерцета настала заостајањем воде периодичног тока у мањим депресијама. Дно пећинског канала је хоризонтално и засуто нанетом, јако раскалањом глином и кречњачком дрибином. Као и у претходном, и у овом делу пећинског канала зидови су без калцитних излучевина и углачани су ерозивним дејством воде.

Од полигоне тачке 6. до полигоне тачке 10., преко каскаде високе 1 m, пећински канал се пружа ка југу на дужини од 37 m и до 83-ег m укупне дужине се проширује где прелази у мању пећинску дворану. Дворана је попречно постављена у односу на пећински канал. Дугачка је 7 a широка 6 m. Настала је на месту где се укрштају две дијаклазе. Од дворане па до полигоне тачке 10., односно 99-ог m пећински канал просечно је широк 2,4 m. Од полигоне тачке 6. па до полигоне тачке 8. висина таванице опада на 1,2 m и до полигоне тачке 9. се не мења. Између полигоних тачака 9. и 10 висина таванице нагло расте на 5 m а затим опада на 1,8 m. И у ово м делу дно пећинског канала је хоризонтално. Периодични токови који се јављају у овом делу пећине су до матичне стене испрали и однели све облике седимената са дна. За разлику од претходног дела пећинског канала, у овом делу су зидови обложени калцитном кором. У пећинској дворани, на десној страни налази се сталагмит висок 1 m.

Између полигоне тачке 10. и 20. пећински канал се пружа са југозападу на дужини од 54 m. Ширина пећинског канала се знатно не мења до полигоне тачке 19 где се проширује у мању двораницу широку 2,5 m а дугачка 4 m. Из ове дворанице улази се у следећу истих димензија. Висина таванице опада до полигоне тачке 12. где је 0,4 m а затим нагло расте на 3,5 m и знатно се не мења до малих двораница где се нагло уздиже на 6 m. Дно пећинског канала је засуто нанетом глином од 9°. Зидови пећинског канала су без калцитних излучевина и углачани су ерозивним радом воде. И у овом делу пећине, у две мале депресије, после повлачења периодичног воденог тока, заостаја су два мања језерцета. Она се налазе на 110 и на 112 m укупне дужине пећинског канала.

Од полигоне тачке 20. до полигоне тачке 25. пећински канал прави четири лактаста скретања и након 21-ог m враћа се на претходни правац. У овом делу пећинског канала ширина се прво проширује на 2 m а затим сужва на 0,2 m, да би се на полигоној тачки 25. поново проширио на 2,3 m. Висина таванице равномерно опада и на полигоној тачки 25. је 1,3 m. Од полигоне тачке 24. одваја се узан споредни канал који је после 6 m непроходан. Од полигоне тачке 25. ка полигоној тачки 22. пружа се уска и непроходна пукотина. У овом делу пећинског канала, дно је хоризонтално и засуто нанетом глином. Дно споредног канала је засуто серпентинским шљунком. Зидови пећинског канала су без калцитних излучевина и углачани су ерозивним радом воде.

Од полигоне тачке 25. па до полигоне тачке 31. пећински канал се пружа ка југозападу не мењајући знатно своју претходну ширину. Висина таванице се до полигоне тачке не мења а затим између полигоних тачака 28. и 29. расте на 3 m, да би до полигоне тачке 29. нагло опала на 0,4 m. Дно пећинског канала је у овом делу засуто нанетом глином и спушта се под углом од 13°, и то до полигоне тачке 30. а затим је хоризон-

тално. Од полигоне тачке 30. јавља се сталан водени ток који понире у два мања понора на полигоним тачкама 30. и 31. И у овом делу пећинског канала нема пећинског накита.

Од полигоне тачке 31. па до краја претходног дела пећине, пећински канал се пружа на дужини од 9 m ка југозападу, где се сужава на 0,3 m. Висина таванице опада скоро до воде.

ХИДРОЛОШКЕ И МИКРОКЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Велика Врбничка пећина припада типу влажних пећина, јер кроз један њен део протиче сталан водени ток док се кроз остали део пећине јавља повремени. По својим физичким особинама вода у пећинском току је идентична са осталим водама карста, без боје је, мириса и укуса. Вода је благо замућена јер у себи садржи нерастворљиве глинене честице. У време великих киша или пак наглог топљења снега, када воде набујају и два мала понора унутар пећине не могу да приме сву воде долази до њеног ујезеравања испред истих. Нарастјући вода почиње да се прелива преко глинених наслага иза понора у главном пећинском каналу, те почиње да тече дуж целог пећинског канала. Излашност воденог тока није мерена.

	Температура	Релативна влажност
На улазу у пећину	4°C	67%
На полигоној тачки 2.	7°C	79%

Мерење је извршено 29. новембра 1983.

МОРФОГЕНЕЗА ПЕЋИНЕ

Велика Врбничка пећина је изграђена хемијском и механичком ерозијом воденог тока, који је протицао кроз пећинске канале.

Како постанак, тако ни еволуцију пећине не можемо посматрати одвојено од еволуције Бачевачке крашке области.

Током неогена Бачевачка крашка област је била захваћена језерском површином. После повлачења неогеног језера оживљава флувијална ерозија и денудација. Доспевши до кречњачке подлоге, флувијална ерозија и денудација је есхумирала старе површинске крашке одлике и обновила крашки процес који је у неогену био прекинут трансгресијом. Да је постојала крашка ерозија током палеогена потврђују неогени седименти нађени око Пријездића и Жабара. Површински токови постепено бивају савладани и селе се у кречњачко подземље оживљавајући крашки процес који постаје доминантан у стварању рељефа ове области.

Морфолошка еволуција Велике Врбничке пећине везана је искључиво за деловање крашке ерозије. У првој фази стварања пећинског канала, док су воде текле кроз иницијалне пукотине, доминантну улогу је имала хемијска ерозија. Воде богате угљеном киселином су растварале карбонате, односиле их и на тај начин вршиле проширивање пукотинског

система, стварајући предуслов за активирање механичке ерозије. Јачањем и постајањем све доминантније механичке ерозије активирају се и процеси вертикалног и хоризонталног усаглашавања пећинског канала.

Вертикално усаглашавање као процес је тежња воденог тока да свој уздужни профил што више приближи математичкој кривој параболе, док процес хоризонталног усаглашавања има за циљ довођење воденог тока у што правију линију. О некадашњој неусаглашености и јачини интензитета овог процеса речито говоре велике висинске разлике таванице у пећинском каналу које се крећу од 0,2 до 7 m. Некадашњи сифонски и асцедентни делови пећинског канала су уништени и разорени а висинска разлика од улаза до краја проходног дела пећинског канала је незнатна. Овај процес је у овом делу пећине у потпуности усавршен пре сељења воденог тока у нижи ниво и где се тек сада активира.

Текући кроз иницијалне пукотине, водени ток је био принуђен да меандрира. У тежњи да нађе што краћи пут до пећинског излаза, водени ток је нападао ртове меандара. Разоравајући их и односећи материјал, створио је мања пећинска проширења. Овај процес није у потпуности завршен. Прекинут је сељењем воденог тока у већу дубину, тако да пећина има данас изразито уска лактаста скретања, као и пукотине које просецају меандре.

Велика Врбничка пећина представља млад подземни крашки облик изграђен током холоцена. Анализом уздужног профила корита реке Рибнице није могуће генетском корелацијом повезати пећину ни са једним површинским обликом. Најнижа ерозина тераса је на 10 m а пећина се везује за савремену алувијалну раван. Како су терасе од 10 m старије холоцене терасе, то стварање Велике Врбничке пећине пада у млаби холоцен.

ЗАКЉУЧАК

Велика Врбничка пећина, бар њен до сада истражени део, је у својој еволуцији прошла ерозивну фазу када се стварају и проширују пећински канали. Данас се налази у фази акумулације. Други, активни део пећине, иза малих понора се налази у првој, ерозивној фази када се врши стварање и проширивање пећинских канала. Међутим ови канали су комуникативни само за воду те се само бојењем може утврдити докле иду и где Рибници предају воду.

ЛИТЕРАТУРА

1. Д. Петровић: БАЧЕВАЧКА КРАШКА ОБЛАСТ — ГИСАНУ Зборник радова књ. 1, Београд 1951.
2. Друштво истраживача „ВММ”, Ваљево —спелеолошка група: Зборник радова Ваљево 1985.
3. Р. Лазаревић: ПЕБИНА РИСОВАЧА — САНУ Зборник радова одбора за крас и спелеологију Београд 1983.

ЈАМА У ВЕЛИКОМ ИГРИШТУ

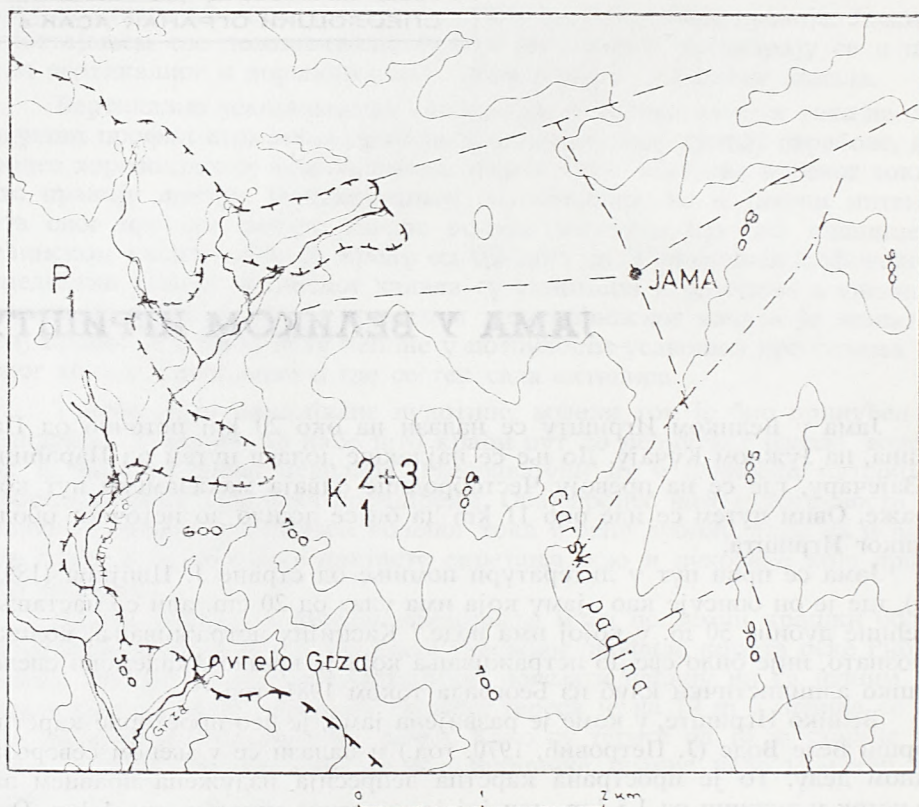
Јама у Великом Игришту се налази на око 20 km источно од Параћина, на Јужном Кучају. До ње се најлакше долази путем од Параћина ка Зајечару, где се на превоју Честобродице одваја макадамски пут код Страже. Овим путем се иде око 11 km да би се дошло до источног обода Великог Игришта.

Јама се први пут у литератури помиње од стране Ј. Цвијића (1893. год.), где је он описује као „јаму која има улаз од 20 cm. али се наставља у пећине дубине 50 m. у којој има воде.“ Каснијих истраживања, колико је познато, није било све до истраживања која је вршио Академски спелолошко алпинистички клуб из Београда током 1985. год.

Велико Игриште, у коме је развијена јама, је део просторне карстне површи Беле Воде (Ј. Петровић, 1970. год.) и налази се у њеном северозападном делу. То је пространа карстна депресија издужена правцем запад-исток у дужини од 1,5 km, док јој је просечна ширина око 1 km. Ова депресија има карактеристичне увале које је са северозапада и југа отворена ка напуштеним долинама (изворишним) река Црнице и Црног Тимока (односно Гарској Падини). Према Црници, увала Велико Игриште има континуиран нагиб, док се према Гарској Падини јавља преседлина висине 18 m. Северни и источни обим увале чине Копривино брдо а југозападни Голи Врх, са висинама од око 900 m. Дно увале је формирано на висини од 770 m. и густо прекривено вртачама, чији број износи 33 по km². Вртаче су декаметарских димензија са дубинама од 10 до 30 m. На деловима између вртача се јављају шкrape које су запуњене растреситим материјалом. Тера-роса се јавља само местимично и условљава појаву повремених локви. Вртаче су левкасте, карличасте и бунарасте и најчешће асиметричне. Та асиметричност вртача је условљена нагибом слојева, који падају ка југозападу под углом од око 90° те су стога североисточне стране вртача стрмије.

Западни део карстне површи Беле Воде изграђују барем-аптски (K₁²⁺³) кречњаци Кучајске антиклинале преко којих су у западном делу навучени пермски црвени пешчари. Овај део терена је изузетно тектонски поремећен бројним раседима и системима пукотина пружања северозапад-југоисток и југозапад-североисток, које су омогућиле стварање јама.

Овакви геолошки и тектонски односи су условили веома сложену морфологију и хидрогеолошку еволуцију Великог Игришта и карактеристике карстне површи у целини.

GEOLOŠKA KARTA ŠIRE OKOLINE JAME

Примарни правац циркулације површинских и подземних вода био је зеверозапад-југоисток што је условило и правац и смера ерозионог деловања, те су и палеотокови били оријентисани сагласно томе. У том периоду Велико Игриште је највероватније представљало изворишну челенку Црног Тимока (Д. Петровић, 1970).

Развојем карстификације и спуштањем ерозионог базиса односно бржим усецањем ободних дренава (реке Тимок и Морава), долази до дезинтеграције површинске дренаже а површинске воде се преобраћају у подземне. Такође долази до промена смера кретања подземних вода, па се правац циркулације подземних вода мења од правца северозапад-југоисток према правцу североисток-југозапад, сагласно паду слојева.

На тај начин изворишни делови Црног Тимока (Гарска падина) и Црнице пресушују. На југозападном ободу површи се јавља врело Грза, на коти од 420 m. које представља ерозивни базис подземних вода Северозападног Кучаја (што је доказано опитом трасирања подземних вода на потезу Велика Брезовица — Грза). На основу тог податка се може предпоставити да је ниво карстификације спуштен до коте 420, што значи да је у зони Великог Игришта ниво подземних вода на дубини од око 300 m.

МОРФОЛОГИЈА ЈАМЕ

Улаз у јаму се налази у страни вртаче дубине 8 до 10 m. и пречника око 25 m. Дно вртаче је прекривено растреситим материјалом и у потпуности затрављен.

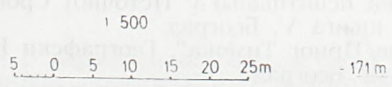
Примарни улаз у јаму је данас затворен док је садашњи улаз настало проширивањем улазног дела иницијалне пукотине правца пружања североисток-југозапад. Улаз има димензије $5,3 \times 0,4$ m. и елипсастог је облика. Канал у наставку је вертикално развијен по истој пукотини и веома издужен. Дужина канала је 6 до 7 m. а ширина око 1,5 m. Зидови су углачани са израженим, веома ретким ребрима и жљебовима. Шахт задржава сличне димензије и облик на дужини од 12 m. где се раздваја на два дела од којих један води до полице на 21-вом метру док други обилази око заосталог дела матичне стене и на 20-том метру се спаја са првим каналом. У наставку, шахт се, након терасе нагнуте ка наставку вертикале наставља, али поприма знатно веће димензије. Дужина канала се повећава на око 15 m, а ширина на око 5 m. а у нижим деловима и до 9 m. Шахт има неправилан облик, условљен снажним ерозионим деловањем воде. На дубини од 26 m. се налази на отвор у зиду кроз који се улази у шахт који је развијен паралелно са главним шахтом. Са терасе, која представља пречагу, се преко каскаде висине 2 и 2,5 m. долази до нове вертикале чија дубина у досадашњим истраживањима није утврђена, са којом се главни шахт спаја и на дубини од 38,5 m. Главни шахт и даље задржава знатне димензије при чему се дужина креће од 11 до 12,5 m а ширина од 3 до 6 m. Пресек канала је и даље изразито издужен и неправилног облика. Зидови шахта су влажни а стена местимично веома испуцала. Све до 70-тог метра шахт задржава велике димензије а ту се налази на терасе у виду етажа. Терасе су уске, нагнуте ка шахту и прекривене дробином и глином. Ширина канала на овом месту се креће од 4 до 7 m. а дужина од 8 до 15 m. Од 75-тог метра шахт се проширује а на 80-том метру се на југоисточном и северозападном делу шахта налазе терасе ширине 1,5 и 2 m. које су нагнуте ка шахту и прекривене дробином и хумусом који је донесен на северозападну терасу кроз пукотину која се налази на западном делу терасе. Зидови су веома влажни и местимично прекривени глином. У наставку се димензије шахте смањују на ширину од 2 до 2,5 m. и дужину од 10 m. На дубини од 99 m. се завршава улазна вертикала и долази до благо нагнутог сипара. На источном крају овог сипара се налази улаз у мању дворану пречника 2,5 до 3 m. и висине 7 m. Дворана се наставља камином висине 5 m. који се слепо завршава. На крају дворане супротном од улаза се налази пукотина ширине 0,5 m. чија је висина иста као и висина дворане. У наставку канал се постепено сужава и након 4 m. завршава сужењем које је испуњено дробином и блоковима. Главни канал се наставља у западном делу сипара. Димензије наставка канала су мале, висина је 0,5 а ширина 0,3 m. а преко скока висине 0,5 m. се улази у другу дворану чије је дно такође прекривено дробином и блоковима. Дно дворане је благо силазно (-5°) а ширина се креће од 2 до 2,5 m. Висина дворане износи од 4 до 6 m. Дужина је 8 m. Зидови су скоро потпуно прекривени глином и веома су влажни. Бројни ерозиони жљебови и шкраве су по зидовима а то указује на релативно велике количине вода које се сливају низ зидове. На северозападном делу дворане се наставка проширена пукотина ширине 0,3 m. чија висина износи преко

10 m. По поду се и даље налази дробина али има и љуски травертина дебљине и до 10 cm. и величине око 1 m². које су отпале са зидова пукотине. Након 3 m. се са леве стране налази на отвор у поду чији је пречник 0,3 m. иза кога се налази вертикала висине 7,5 m. Она у ствари представља зид иницијалне пукотине која је веома проширена, на око 1,5 m. И на овом делу је зид прекривен травертинском кором која је веома испуцала и слабо везана за матичну стену. Дно вертикале је на низу блокова који су заглављени у сужењу пукотине а међупростори између блокова су испуњени ситнијим блоковима и дробином. Дужина ове терасе је 6 m. а на крају се налази нова вертикала висине 6,5 m. Ова вертикала у ствари представља место на коме се пукотина толико проширује да је у потпуности запуњена блоковима по којима се и силази до дна, тј. наставка канала који се даље пружа испод терасе од заглављених блокова на дужини од 6 m. На овом нивоу је ширина пукотине око 1,5 m. Дно канала је прекривено блоковима и дробином а зидови су веома влажни и испуцали.. Од 116-тог метра, на коме се налази овај део канала, почиње завршна вертикала и то одсеком висине 5 m. који се завршава на тераси од заглављених блокова ширине 1,5 и дужине 2,5 m. Пролаз у наставак шахта је могућ кроз два отвора у овој тераси од којих један има пречник од 0,5 m. а други 0,3 m. На овом делу канала иницијална пукотина је веома изражена а по зидовима који су јако влажни се запајају музге и шкрапе. Површина стене је углачана а глина се јавља смо у трговима. Следећи шахт има висину од 12,5 m. при чему пресек има облик деформисане елипсе ширине 5 m. и дужине 11,5 m. Иницијална пукотина, која је уследила овакав облик канала, је и даље веома изражена. Зидови су веома испуцали а блокови местимично стоје само услед слепљености глином. На 2-гом метру ове вертикале се налази улаз у камин чији је пречник око 1,5 m. а висина преко 15 m. у који се улази преко терасе ширине 2,5 m. прекривене дробином и благо нагнуте ка наставку шахта. Крај ове вертикале се налази на тераси ширине 1 m. и дужине 3 m. Под је хоризонталан са дубоко урезаним меандрирајућим каналом којим тече слаб ток. По зидовима се јављају плитке шкрапе а комади стене су овде, као и у горњем делу, везани глином. На источном крају терасе се добро уочава иницијална пукотина. У завршну вертикалу се улази кроз отвор на крају ове терасе. Отвор има висину од 1,5 и ширину 0,3 m. Посматрано у плану има облик слова „S”, податак да је тераса еродована указује на релативно брз процес и велику активност јаме. Наставак шахта је развијен по веома проширеној иницијалној пукотини дужине 8 до 16 m. и ширине 3,5 до 5 m. при томе се димензије шахта повећавају са дубином. Зидови овог дела шахта су, као и у осталом делу јаме влажни и испуцали а посебно се издвајају пукотине пружања северозапад-југоисток и север-југ које су веома проширене и испуњене дробином и глином. Да дубини од 155 m. се на југозападном делу шахта налази тераса ширине 1,5 m. Нагнута је ка главном шахту и покривена дробином. На крају терасе се уочава издужен, троуглст канал дужине око 5 m. која је од главног дела шахта одвојена танким ребром. Наставак шахта има исти облик и приближно исте димензије. На зидовима се и даље уочавају изражене пукотине по којима је цела јама развијена. Јама се завршава дном прекривеним дробином и благо нагнутим ка северозападу где се уочава наставак канала који је, без копања, непролазан. Дно јаме има дужину од 6 m. и ширину од 3,5 m.

Ukupna dužina iznosi 171 m, a površina 1.200 m². Najveća dubina iznosi 171 m.

Ukupna dužina iznosi 171 m, a površina 1.200 m². Najveća dubina iznosi 171 m. Ukupna dužina iznosi 171 m, a površina 1.200 m². Najveća dubina iznosi 171 m.

JAMA U VELIKOM IGRIŠTU

Зидови су у најнижем делу местимично прекривени глином а на самом дну је, у делу код канала којим се јама наставља, акумулација воде пречника 0,5 m и дубине 0,1 m.

ГЕОЛОГИЈА И ТЕКТНИКА ЈАМЕ

Јама је у целини развијена у масивним, баремско-аптским кречњацима. Током истраживања утврђено је да се манифестације слојевитости могу запазити на растојањима од 10 до 15 m. а на појединим местима и на већим растојањима.

Стена је тектонски изразито поремећна бројним пукотинама од којих су најизразитије оне које припадају фамилијама са пружањем у правцу северозапад-југоисток и југозапад-североисток. Поред ових јављају се и бројне пукотине које се не могу сврстати ни у једну од наведених фамилија али су веома допринеле процесу карстификације. У горњем делу јаме, доминирају пукотине са пружањем североисток-југозапад (са азимутима око 45°) које се запајају до дубине од око 100 m. До дна јаме доминирају пукотине са правцем пружања од око 280°.

ХИДРОЛОГИЈА ЈАМЕ

Јама је у хидролошком смислу периодично активна и то у периодима великих падавина или топљења снега. Док се у горњем делу јаме примећује само влажност зидова од дубине 100 m. се вода јавља у знатнијим количинама, на шта указује веома наквашена глина по зидовима и појачане прокапнице које се јављају све до дна јаме. На дубини од 132,5 m се први пут јавља ток, чији се протицај процењује на око 0,01 l/s. Поред тога на дну јаме се јавља акумулација која настаје као последица јаких прокапница и сливања воде низ зидове јаме.

ЗАКЉУЧАК

Јама у Великом Игришту припада, по генетском типу, групи класичних крашких јама код којих доминантну улогу у формирању каналског система има корозишно и ерозивно дејство вода снежница или вода формираних понирањем падавинских вода. У морфолошком смислу, јама спада у групу паскадних јама док је у смислу хидролошких карактеристика представник повремено активних јама.

Практично потпуно одсуство хемијских акумулативних облика у целој јами указује на веома активан процес ерозије тј. на то да се каналски систем још увек ствара.

ЛИТЕРАТУРА

1. Цвијић Јован, 1983. „Географска испитивања у Источној Србији”, Геолошки анали Балканског полуострва, књига V, Београд.
2. Драгутин Петровић, 1970. „Слив Црног Тимока”, Географски Институт Јован Цвијић, посебна издања, књига 22, Београд.
3. Милојевић Никола, 1975. „Хидрогеологија врела Грезе”, Зборник радова НГФ, свеска 18, Београд.

НАРОДНО ЛЕЧЕЊЕ У СЕЛИМА ВУКОШИЋ И ЗАБЛАЋЕ

На подручју села Вукошић и Заблаће, општина Владимирци, народно лечење се све мање примењује. Здравствено просвећивање је томе највише допринело. Житељи се за помоћ обично обраћају лекару. Али веровање да се људима може „нанети” болест, да „лековите” траве и маћије старих врачара и травара знају имати чудесну моћ, није још у потпуности искорењено. Има још несрећника који не нашавши лека свом оронулом здрављу не питају за цену, спас виде у самлевеним костима слепог миша заштићеним крвљу зеца.

Међутим, бакиног чаја од нане, камилице и др. не треба се одрећи. Да заиста помажу сведоче знања фармакологије и сл. наука.

Стока се у овом крају лечи углавном уз помоћ ветеринара. Ретки су сељаци који верују у њихово излечење врачањем.

Главобоља

Настаје од повишеног или сниженог крвног притиска, сунчанице, зубобоље, промаје, прехладе, мигрене, замора и др.

У овом крају се лечи стављањем хладних облога, потопљених у шљивово сирће или шљивову ракију, на чело. Осим ових користе се и облоге од истуцаног белог лука, преливеденог сирћетом, или облоге од кромпира, масти, роткве. . .

Кажу да помаже и трљање чела чистим сапуном, лист репушине стављен на главу или пешкир натопљен ракијом, посут појединим брашном, па повезан око главе и стегнут вретеном око пола часа. Према казивањима главобољу је лечио травар из Скупљена (Вукошић). Пијавице стављене на врат, користе за снижавање крвног притиска.

Сунчаница

У овом крају је неки лече листом купуса или листом репушине намазане машћу и испране у 3 воде и стављањем на чело. Већина их тврди да је најпоузданије склонити болесника у хладовину и стављати му хладне облоге на чело.

* Подаци о народном лечењу на подручју села Вукошић и Заблаће, општина Владимирци, прикупљени су током ОИА „Вукошић '85”. Податке је за штампање приредио Дакић Михајло.

Падавице

За лечење епилепсије у народу се користи сл. лек:

кичица 30 g (цвет, лист, петељке)

маслачак 20 g

горка детелина 10 g

15 g (цвет)

10 g (корен)

Наведене биљке се осуше, исеку и добро измешају. Мешавина се подели на 15 делова. Један део се стави у 1 литар хладне воде и загрева до кључања, 5 минута треба да ври а затим се процеди и охлади. Чај се пије 3 пута дневно пре јела по једна чаша од 100 ml (заслаћен шећером). Кад се потроши 1 део осталих 14 спремамо по потрошеном претходном.

Ако неко при нападу епилепсије умре, мртвацу ставе свеће испод пазуха и тако сахране.

Ретки су они који епилептичаре воде врачарама на „одбројање”.

Болести уха

(бол и „дурење” из уха)

За лечење уха користи се истуцана биљка — чуваркућа — (сок њених тамнијих меснатих листова) помешано са уљем.

Има и оних који користе крпице (дуге 60 cm), замочене у чист, отопљен возак, завијене у „фишек”. Врх „фишека” стављају у ухо, а обод запале. Када „фишек” изгори до око 2 cm од уха крпице се изваде.

Болесницима, којима уши „севају” сипају у њих љуту ракију. Бол у уху ублажавају загрејаном крпом или на сл. начин: јабука се пресече на пола, па пресечена страна стави на ухо, превије и остави тако да „преноћи”.

Црвићи у ушима

Лече запаљеним лојаним крпама или помоћу цеви од зове и „одбројањем”. Други, уши паре над врелом водом и црвићи због вреле паре падају у воду.

Болести ока — (бол у очима)

Као лек се користе најчешће облози или испирање очију заслаћеном водом. Помаже трава „Видовка” која се потопи у виду, па се каније том водом умива лице.

Зубобоља

Врло ефикасан лек је со која се стави у зуб или се њоме истрљају десни. Уста се могу испирати и ракијом. У зуб се може ставити дукан, или цећи од пепела, шљивово сирће, зрно шибнице, истуцани бел лук. Користи се и иструган корен дулека (увије се у цигару и пуши). Неки употребљавају пијавице. Ставе их у цевчицу и приближе деснима. Пијавице сишу крв и на тај начин ублажавају бол.

Иначе, зубе су вадили раније поједини људи у селу обичним кљештима.

Праће зуба се обављало на више начина помоћу соли (трљањем десни и зуба), испирањем уста чајем од камилице, кантариона, нишадором (NaNO_3), камфором, ракијом... Ујутро, пре јела, пио се чај од дивљег јечма или су се истуцаном, изгњеченом гранчицом исте трљали зуби и десни. Најопробанији и најкусније средство било је, наравно, јабука.

Болести грла

Болести грла у народу се најчешће изједначавају са болешћу крајника. За лечење се употребљавају облози од ракије, лоја или раженог брашна, прженог са маслом. Грло се испира камилицом, затим водом од скуваних јелових иглица (иглицама се облаже грло).

Гушавост

Као лек се користио чај од шаргарепе и „браде“ кукурјуза.

Запаљење крајника

Лечи се облогом од сланине (старије од 1 године) посуте алевом паприком или од ракије, црног лука, истуцаног, изгњеченог и преливеденог са 1—2 капи сирћета. Прибегава се и гњечењу крајника средњим прстом, посутим сољу или нишадором. Користи се и испирање крајника сланом водом.

Висока температура

За снижавање повишене телесне температуре „ватре“ користи се бело вино или препрана чиста маст, преливена шљивовим сирћетом (болесник се тиме истрља). Од облога највише се употребљавају оне од шљивовог сирћета, кромпира, белог лука, расола и киселог купуса, квасца преливеденог ракијом, измућених јаја (најчешће се стављају на табане, дланове, под пазух). Кажу да и биљка кучица снижава температуру ако њом истрљамо болесникове руке. За справљање чаја користи се корен хмеља и шипуре.

Грозница

За лечење грознице углавном се употребљавају разни чајеви: чај од биљке подубице, пелена, хајдучке траве или кичице.

Шкрофуле — (ране на врату)

У 1 литар љуте ракије стави се 20 младих орашчића (у пролеће). После 20 дана напиток се пије свако јутро (1 × 1 мала кашика пре јела).

Скувано ђетеново семе, затим биљке — звечак осушена, издробљена помешана са чистом препреном 9 пута свињском машћу, користе се за облагање рана.

Туберкулоза

Раније за лечење туберкулозе људи су пили козје млеко, доста „живих“ јаја, чај од белог слеза, јели сланину од јазавца.

Астма — (сипља)

Болесницима се даје да једу смешу меда и коприве или меда и жалфије. Справљају се чајеви од црног лука, глоговог цвета или од зове, купиновог листа и гловог цвета (чај се пије ујутро на празан стомак). Упогребљава се и ушпинован шећер са 1 kg меда (ујутро и навече по 1 кашика).

Бол у грудима

Користе се углавном облози од ракије, или се болеснику да да пије ракију „варнику”.

Велики кашаљ

За лечење употребљавају се чај од липе. Наши као лек користе гушчју маст или чорбу од корњаче. Има и оних који верују да деца помаже и то што воду пију из корњачине „кућице”.

Штуцање

Углавном користе воду, а има и оних који воду замене са две три чашице ракије.

Бол у трбуху

Облици лечења бола су веома различити. Већина их пије чај од нане, а на стомак стављају загрејан цреп или облог од боквице и репушине или ракије. За облагање трбуха користи се и ћетеново платно, умочено у ракију, млеко и подгрејану маст. Платно се намаже домаћим сапуном пре облагања. Користе се и разни видови напитака: „вареника” ракија, топао чај од биљне „подубице”, чај од три-четири ловорова листа скувана у 100 g кипеће воде (3 × 1 шољица после јела), чај од кичице, коњског босиљка, кантаргон потопљен у ракију (3 × 1 чашица после јела). Неки као лек употребљавају једну чашицу ракије и „чењ” од белог лука.

Подригивање

За лечење користе охлађене попарене мекиње.

Када „спадне” стомак

Болеснику стављају појас око трбуха и масирају. Неки намажу стомак машћу, а комад хлеба кроз који је провучена крпица, запале и ставе на пупак. Одмах потом се стави чаша око пупка и уврне око њега. Други ставе кучину на пупак, запале, а затим ставе теглу преко ње. Трећи замесе брашно са мало квасца и рена, оставе то на топло место да тесто нарасте, а затим га ставе на крпу и превију њом стомак. С тим облогом се преноћи, а ујутро квасац „намести” стомак.

Катар желуца

За лечење катара се користе углавном чајеви: чај од хајдучке траве и кантариона, чај од подубнице, од хмеља и шипура, вода у којој су биле потопљене мекиње.

Чир желуца

Болеснику се даје сок од изренданог купуса (ујутро пре јела) или парче воска да прогута пре јела, 30 листова дуванског папира.

Користи се и мала количина загашеног креча у млеку, скувана црвена и бела зелен са реном, жиле и лишће боквице за прављење чаја.

Повраћање

За лечење се користи чај од камилице, нане или липе, затим, помешане кафа и ракија, а једе се и препечен хлеб са чајем.

Жутица

У појединим породицама дају болеснику да пије воду у којој је претходно био дукат, или потопљена у воду гранчица од крушке звана (жутица) заједно са дукатом и ту воду дају болеснику да пије. Има и оних који болеснику стављају око врата црвени конац, или тај исти конац, провучен кроз дукат обесе око врата. Оболелима дају немасну храну.

„Црна цигерица”

Болеснику дају да пије сурутку од невареног млека, козије млеко, или ако је у питању жуч — чај од пелена, и да једе млад сир.

Срдобоља

За лечење се користе топли чајеви, чист сапун, болеснику се даје свако јутро по једна кашичица ракије у чају у коју се претходно биле потопљене трњине, или чај од звечка.

Пролив

За лечење се користе чајеви од липе, зове, листа дуње, хајдучке траве и зеља. Једе се кувани пиринач и пије вода у којој је куван, или помешана кафа и ракија. Болеснику се на стомак ставља загрејан цреп.

Затвор

Болеснику се даје да попије једну кашичицу уља, или му се у чмар стављају чепчићи од домаћег сапуна.

Пантљичара — глисте

Употребљава се корен од пелена (скуван). Пре јела се поједе истуцан бели лук и семе од бундеве. Сваки дан се поједе по једна шака беле или жуте бундеве. Болеснику свако јутро дају по једну кашику растопљеног старог, тврдог, сланог кајмака. Једе се „срце” лубенице и много парадајиза.

Прелеп марамице

За лечење се користе облози од сирћета, лоја. Понеко закоље младо пиле распори, исцеди и тако вруће стави на оболело место.

Посекотине

Посекотине у овом крају лече зечијим салом, облогама од куване коприве, дувана, испирају рану љутом ракијом или соком од боквице.

Кад рана не може да зарасте

На оболело место стављају биљку — видовку — коју беру на Видовдан пре изласка сунца, испирају рану чајем русе траве; истуцају главу дивљег зеца и користе је за превијање; превијају рану после шест недеља биљком — звечак — који су убрали на Видовдан и прелили је уљем, користе и лист боквице, лист и цвет подбела, лист купуса за превијање.

Чир

За лечење се користе облози од печеног црног лука, белог лука (посољеног), уља и исеченог зеленог парадајза. У неким домаћинствима стављају креч на чир, запале и исцеде рану. Кувају пиринач на млеку и превију чир.

Убодне ране

За рану насталу од убода трна стављају зечје сало или бели лук, или „упаре“ сланину и стављају на место убода.

„Мицина“

За лечење се употребљава скувано у млеку ђетеново семе или пројино брашно. За превијање користи се и скувани бели пасуљ (густо скуван), изгњечен и нанет у виду каше на рану.

„Црвени ветар“

Оболелу кожу превијају печеним црвеним кукурузом, помешан са машћу и ставља на прави ветар. Измет пса испеку, истуцају, помешају са медом, намажу на плави папир и превију оболело место.

Брадавице

Неке бабе још користе крв од кртице, којом премажу брадавице „Месец на небу, брадавица на земљи“! Користе се и други „лекови“:

- сок од исцеђених црних бобица „псећег грожђа“,
- пепео,
- бубац пилета се преполови и унутрашњом страном премажу брадавице, остатак запали, испод „стрехе“ у рупе од кишнице. Кад иструли бубац, спадну брадавице!,
- брадавице се мажу смоквиним млечним соком,
- брадавице се повреде и кад потече крв стави се зрно пшенице на њу, а затим баци кокошкама да га поједу,

— узме се кудељин конач (или ћетенов) обложи брадавица и каже: „Имам две, имам једну, и ниједну“!

— кад сунце почне да залази узме се вода из бунара, обложи њом прст, затим брадавице оперу том водом под стрехом (с' ње треба да кашље кишница), 3 пута се окрене на запад и каже „На мору сињом те чекају“,

— кад болесник угледа месец одмах стане, стави руке иза леђа зажмури, позове неког из породице да му опере руке и каже: „Здрав здрављаче, нов новаче, поздравља те стари и рекао да понесеш маказице да одсечеш моје брадавице“.

„Мртва кост“

Дете „посмрт“ („посмрче“ које је рођено после смрти оца) треба да „облизне“ то место.

„Убоди“ — модрице

За лечење се користе облози од изренданог црног лука преливеног уљем, хлеба умоченог у бело вино, тврдог сира и соли. На повређено место стављају се хладне облоге, а неки стављају и кожу заклане овце, ако су „убоји“ већи.

Лишаји

Повређено место премазују мастилом или нераствореним јодом, а понеко још користи „одбројање“.

Обољење коже (шуга, ексцем)

Истуцан корен од старе бундеве се сагори и „пуор“ помеша са машћу препраном па се маже.

Оболела места перу сумпорним сапуном и катран сапуном и премазују препраном машћу или ракијом.

Црни пришт

Биљка „псеће грожђе“ се изгњечи, помеша са ракијом и стави на оболело место.

Богиње

Децу покривају црвеним ћилимом, дају им да пију црвено вино не купају их и остављају да леже. Стављају облоге од ракије и дају болесницима да пију сирће разблажено водом.

Шарлах

Болеснику су давали да пије воду изливену кроз „резу“ на вратима.

Болести бубрега

За лечење се користе чајеви од першунa, белог слеза, од „браде“ кукуруза, од шаргарепе и зелене и жуте бундеве.

Болести бешике

Стомак се покрије мокром топлом крпом. Пије се чај од першунa, листа брезе...

Ноћно мокрење

Детету које пати од ноћног мокретња стављају топле облоге дају му чај од першунa или га пошаљу стрини да га удари варјачом.

Полне болести — (трипер, сифилис)

Пије се чај од врбове коре.

„Женске болести“

Кад жена не може да затрудни дају јој чај од коре беле и црвене врбе, стављају јој кожу јазавца на стомак. Пошто јелку сматрају за „неродно“ дрво ишчупају је из дворишта.

Ако жена хоће да „побаци“ убере жару, опере је, веже кончићем и убаци у материцу (уместо жаре може и кукүрек).

„Одлив“ код жена

За лечење се користе хладни облози.

Прегршт шипурака се добро опере, стави у лончић поклопи, налије у лончић три литра воде и скува. То се пије три пута дневно по једну чашу.

Порођај

Жене су се раније пораћале углавном код куће, бабице су замењивале сусетке. Пупчана врпца се пресецала српом или секиром.

Реума

За лечење се користи чај од хајдучке траве и камилице.

Болеснике су излагали убодима пчела, на оболело место стављали пијавице, трљали га живом копривом, стаљали загрејан цреп, „закопчавали“ се до врата у коњско ћубриво, навлачили зечју кожу на оболело место, стављали листове купуса.

Преломи и уганућа

За лечење се користе облози од истуцаног лука, чешња (претходно „се наместе кости“). Липовом кором су пре учвршћивали преломљене кости и угануте удове. Постојала је и „приручна“ имобилизација преломљених костију дашчицама и канапом — „љубови“.

Ујед пса

За лечење су користили углавном ракију за испирање и још неке обреде: узме се длака пса који је ујео и њоме „окаде“ рану, узму „грашке“ (исте боје као боја длаке пса преполове је и стављају на рану).

Ујед змије

Стегну место изнад уједа унесрећеном, загреју гвоздену шипку до усијања и стављају на рану. Пре су убијали змију која је ујела човека, одсеку јој главу и превију њом рану, било је случајева да одбрајају ако неког уједе змија.

Убод стршљена, пчле, осе

На место уједа стављају хладне облоге и камен белутак, ножем прекрсте место уједа, изгњече лист першунa и превију оболело место.

Ако је неко **престрављен**, заплашен „саливали“ су растопљено олово у воду и гледали облик који се створи и представља узрок страха. Салива се „страва“, утарци се ставе у воду и олово сипа у њих па се вода проспе на пса да се пас стресе.

Ако су на некога „**набачени чини**“ врачаре узимају белег од оболеле особе и „одбрајају“.

Остале болести

Женама оболелим од тумора материце дају чајеве од нане и хајдучке траве.

Болести срца лече чајем од „срченика“.

Запаљење мозга

Пре су хватали младог голуба, откидали му главу, тело секли, кости туцали и све то стављали на потиљак да стоји 24 часа.

Тумор у глави

Ухвате дивљег зеца, одсеку му главу, тело исеку, кости истуцају и ставе на потиљак 24 часа да стоји.

Да ли се људима може нанети болест?

Већина људи у овом крају на поменуто питање одговоре негативно, али има и оних који верују у то, а нанете болести, сматрају, лече се врачањем.

Полна немоћ

Ретке случајеве полне немоћи овде су лечили врачањем.

Људи (већином жене) који су лечили сељаке звали су се травари, тј. жене-врачаре. Услуге су обично наплаћивали различито (у храни, житу или новцу). Сума углавном није била одређена. Одређивао ју је сам болесник.

Болест говеда

Кад говечету испуца кожа између папака прибегава се мазању папка уљем и плавим каменом.

Ако дође до надимања желуца говечету се даје млеко и сода бикарбона. Даје му се и покварено јаје да мирише све док не „подригне“.

Када говече не прежива даје му се ракија.

Шап — заразно обољење праћено поред осталог и пушањем коже између папака, сељани су лечили плавим каменом, а оболело место ма-зали машинским и оловним уљем.

Против надимања бурага користили су једну врсту коже којом су пробадали бураг да би ваздух изашао. Пуштали су и крв на уши.

Болести коња

Ако су зуби коња сувише дуги, ковач их турпијом скрати. Зазубице су лечили такође ковачи усијаним гвожђем.

„Калике” су лечили утопљавањем и шетањем коња. Хранили су их тада скуваним зобом.

Болести оваца

Када би дошло до поплава у овом крају, овцама су давали кувану биљку — масу. Надимања су лечили као код говеда.

Болести свиња

Куту су лечили увлачењем кукурека у уши.

Болести живине

Куту и колеру живине лечили су плавим каменом помешаним са јармом, белим луком потопљеним у петролеј, кором црног јасена и сл.

Прехлада стоке

Када би дошло до прехладе домаћини стоку не би изводили из штале, утопљавали би је и давали топло млеко и воду да пије.

Ретки су сељаци који верују да се стока може излечити врачањем. Већина њих оболелу стоку одводи ветеринарима да им се укаже стручна помоћ.

ПРИПОВЕДАЧИ:	МАТИЋ Бранислав,	Вукошић
	ИЛИЋ Петар,	„
	МОРАВЧИЋ Бранислав,	„
	КУЗМАНОВИЋ Милена,	„
	ЛАЗИЋ Миленија,	„
	МАТИЋ Светомир,	„
	МАТИЋ Мара,	„
	БЛАГОЈЕВИЋ Драгиња,	„
	ИЛИЋ Петар,	„
	БЛАГОЈЕВИЋ Илија,	„
	ПАЈИЋ Милутин,	„
	ЈЕЛИЧИЋ Милија,	„
	ЧОЛИЋ Живојин,	Заблаће
	ПЕТРОВИЋ Богић,	„
	ГРУЈИЧИЋ Викторија,	„

НАРОДНИ ОБИЧАЈИ И ВЕРОВАЊА НА ПОДРУЧЈУ СТАВА

НАРОДНА ВЕРОВАЊА О ЖИВОТИЊАМА*

Веровања о вуку

Због вукова су се празновали Гавриловдан, Алимпијевдан и Савиндан. У периоду од Алимпијевдана до Савиндана постојале су одређене забране: није се смео мести хлеб, жене нису „снгле”, дрва се из шуме нису смела доносити, нити се у шуму уопште смело ићи. Ако би неко наведене забране прекршио вуку би му за казну заклао, „поробио” стоку. Забране се углавном, као што се види, односе на предмете, који су у блиској вези са домаћим животињама. Пример је вуна, која се добија од оваца и која се не сме снути. Данас се тих забрана у великој мери придржавају још у планинским пределима, док им се у нижим крајевима придаје мање значаја, поготово због тога што вукова има мање и у овим крајевима се већ одавно нису видели.

Међутим, колико је раније било важно празновати ове празнике, показује и прича, коју нам је испричао **Радоје Тешић** из Врагочанице, о жени која је на Савиндан прала веш. Прање веша и није било забрањено, али међу вешом су се налазиле и дугачке гаће њеног мужа, које су се везивале узицом од вуне — свитњаком. Због тога су њеног мужа после неколико дана напали вуци. Бежећи, човек се попео на једно дрво, но вукови су стали испод дрвета и режећи чекали да он сиђе. Јадник, никако није схватао због чега су га напали. Најзад се досети да му је жена на Савиндан прала веш и да се међу вешом сигурно налази нешто од вуне. Почео скидати део по део одеће и бацати вуковима. На крају остаде само у гаћама, но они се и даље нису померали. Одједном се досети да је свитњак од вуне, извуче га и баци. Вукови зграбише зубима узицу и однесоше, а он, на сву срећу, остаде жив.

Раније је био обичај да кад убију вука, кроз село прође обредна поворка, која на челу носи кожу убијеног вука. Поворка би ишла кроз село, од куће до куће, одакле би излазили укућани и даривали их, најчешће храном.

Вучији зев (опкројена кожа око вучије чељусти) су користили за лечење деце оболеле од кашља или урока. Дете оболело од урока би про-

* У току лета 1984. год., истраживачка екипа у саставу Крунић Радмила, Раковић Марија, Бирковић Марина, Рашевић Предраг и Рашевић Ненад, прикупила је и обрадила податке о народним веровањима на подручју Става.

влачили три пута кроз зев. Међутим, пошто је зев релативно мали, да би успели да провучу дете, за зев би завезали канап, већи или мањи, у зависности од величине детета, окићен вунницама разних боја и крупицама. Детету оболелом од кашља дали би храну, коју би претходно протурили три пута кроз зев.

Веровања о змији

Змију не ваља видети, јер предсказује несрећу, а не треба је ни убити јер може доћи друга да је освети. **Дамјановић Велизар** из Бобове каже за змију да је баво и да се може претворити у шта год хоће.

Врачање да се људи заштите од змија

Марковдан и Лазаревдан су два празника која се празнују због змија. И дан данас се веома пази да се на тај дан ништа не ради. Поготово је забрањено из шуме доносити у кућу дрва или пруће, ушивати било шта, вући нешто конопцем, терати овце или говеда прутем. Ако неко прекрши наведене забране верује се да ће му змија стално долазити и у кућу или ће му настрати стока.

За Марковдан кажу да је празник који змије славе. Због тога се на тај дан често могу видети читаве групе змија окупљених на једном месту.

Верује се да на тај дан смију, која је ујела некога, а није требало, остале змије у сплету удаве и убију, кажњавајући је за грешку коју је учинила. Раније је био обичај да на Марковдан свака кућа спреми ручак и однесе у шуму као дар змијама. Данас, по речима **Јевтић Боже** из Станине Реке то раде још само две куће у селу.

На Лазаревдан је био обичај да жене, пре изласка сунца обићу три пута око куће, лупајући о тигањ, а затим да га што даље баце од себе, рекавши: „Колико од мене до тебе, толико змије бежале од мене”. На исти дан жене би такође пре изласка сунца, негледајући, помоћу црног и црвеног конца извезле себи на левој страни блузе три крста. Или би узеле иглу „шиватку” и зажмуривши три пута ударале у камен. При том би говориле: „На путу ти дрвље и камење и у камен погодила”.

Змијин свлак се користи за лечење деце оболеле од кашља и урока. Постоји више начина употребе свлака за лечење: Или се дете окупа водом у којој је преноћио свлак, или му се да да попије воду у којој се налази свлак, а при том се каже: „Сиши болест као змијин свлак”. Змијска кожа се користи и као амајлија. Најчешће се ушива војницима негде у одело, јер се верује да штити од пушчаног зрна.

Ако змија неког уједе, место уједа треба истрљати автушом, коју претходно треба наквасити хладном водом. Затим то исто место треба избости иглом, која се мора обавезно држати у левој руци. При том треба говорити: „Лева рука крста нема, овде бољки места нема”. Или се одбраја од 20 до 1 и обрнуто.

Постоји веровање и дан данас да свака кућа има своју змију чуваркућу, која штити кућу од свакојаких невоља. Она живи у зиду куће или испод прага и скоро никад се не може видети. Излази само кад жели да најави неку несрећу. Кажу да кућа која нема змију нема ни среће. **Тешић Радојко** из Врагочанице каже да ова змија сваке године мора да пребе бар једном преко сваког од укућана. Ако неку особу не пребе ни једанпут та особа ће сигурно умрети у току године. Змију чуваркућу не сме нико да убије, јер њеним убиством кућа губи свог заштитника и постаје изложена свим врстама несреће.

Такође, постоји веровање да и свака штала има своју змију која чува говеда. Она се не сме убити, јер би дошла друга змија да је освети.

Ласица

Кад се намножи пуно мишева, онда ласицу дозивају речима: „Ласо, ласо, ласице доби нашој кући те одгризи мишевима уши”.

Жабе

Да би отерали жабе од куће, жене уочи Лазаревдана, пре изласка Сунца иду око куће и лупају машицама о плех.

Постоји веровање да ће ако се додирне жаба, изаћи брадивица по рукама.

Прича о постанку кртице, кукавице и змије

У давна времена живела су два брата. Једнога дана реше да поделе имање на два дела. Не могавши никако да се сложе, одлуче да целокупно земљиште припадне једном од њих двојице, али да пре тога упитају земљу коме од њих двојице хоће да припадне. Један од њих реши да се послужи

лукавством. Једном од тројице својих синова нареди да ископа рупу у земљи и да се сакрије у њу, и кад га он буде упитао: „Чија си земља”, он нек одговори: „Твоја сам”. Син учини као што му је отац рекао и тако његов отац добије земљу на превару. Међутим, Бог разљућен што се овај послужио преваром, казни га преко синова, рекавши: „Један нек се потупа од камена до камена пузећи, други нек иде од гране до гране кукајући, а трећи нек не изађе из земље.” Тако од првог постаде змија, од другог кукавица, а од трећег кртица.

И дан данас је грех убити кртицу, јер се верује да је постала од човека, а као доказ се наводи то што кртица има пет прстију, као и човек.

Веровање о птицама

Гавран. — Црни гавран који гракће предсказује смрт. Да би одагна-ли несрећу коју предсказује људи кажу: „Овде грактао, а за морем мајк’о, оvd’ти глас, а за морем част.”

Сова. — Сова која ћути, а налази се на ошаку или димњаку предсказује смрт. Ако се којим случајем совица убије, верује се да ће донети смрт и несрећу у кућу оног ко ју је убио. У Станиној Реци кажу да ако се совица чује на једној страни села, онда ће сигурно неко умрети на другој страни.

Кукавица. — Кукавицу је грех убити, јер се по причи о постанку змије, кртице и кукавице, верује да је постала од човека. Постоји веровање да ако је неко чује, па јој каже кукавицо, она му одговори: „Күко док си жив”, а ако јој каже певачицо, онда му онда одговори: „Пево док си жив”.

Рода. — Кући на чијем се крову настанила рода доноси несрећу.

Тракељица. — Она увек доноси добар глас.

Сврака. — Ако се види у близини куће најављује госте или писмо. Ако слети на њиву у току орања онда ће род бити слаб, или како **Алексић Добринка** из Суводања каже: „Како је сврака шарена, тако ће и род бити шарен”.

Веровање о псу и мачки

Мртав човек преко кога прескочи пас или мачка претвориће се у вампира. Због тога се мртавац добро чува, како га нешто не би прескочило. Вампир се може претворити и у пса и у мачку. Сматра се да вампира може убити само прво штене.

Човек се мора чувати да не згази псећи „сугреб” — место које је пас загребао ногама. У случају да се то деси, верује се да ће му по телу изаћи бубуљице, које ће га сврбети, па ће се чешати као пас. Бубуљице ће нестати ако се намажу зејтином.

Кад пас пасе траву, верује се да ће пасти велика и дуга киша.

Народна веровања о дрвећу

Калем је забрањено сећи. Једино особе које калеме дрвеће могу сећи калем, у противном (ако то уради нека друга особа) верује се да ће јој се деца равати шашава. Испод калема се обично сахрањују некрштена деца. Трудница не сме јести први род са калема, као ни воће са калема испод кога је сахрањено некрштено дете.

Испод **ораха** не ваља спавати или лежати, поготово пре Бурђевдана, јер се човек врло лако може разболети.

Од **јасике** не ваља градити кућу, јер јасика никад не даје род, због тога се верује да ни кућа, која се сагради од јасике неће имати деце.

Дрво у које удари гром се не сече и не уноси у кућу, нити се с њим ложи ватра, јер се верује да би могло експлодирати у пећи. Од таквог дрвета се не сме правити ни кућа, како гром не би у њу ударио.

Под **јелом** и **бором** се скупљају виле и вештице.

Постоји веровање да се испод **бүковог** дрвета налази чиста и хладна вода.

Испод **ораха**, **липе** и **брезе** трудна жена не би смела да заспи, јер онда више не би имала порода.

НАРОДНА ВЕРОВАЊА О НЕЖИВИМ ЕЛЕМЕНТИМА У ПРИРОДИ

Веровања о земљи

Земља је за сељака највећа светиња, због тога се крађа земље тј. померање међа сматра за један од највећих грехова. Особи која је померала међе испаштаће девето колено, а ако је то урадила небојено пута, онда ће му се, већ у току живота, деца рађати шашава.

Човек, који копа раке за мртве, не сме у кућу уносити земљу са гробља, јер по веровању ако то уради може му кућа замрети.

Земља се може користити и за лечење. Ако човеку израсте нешто на телу, треба донети земљу са гроба незнаног јунака. С њом треба истрљати оболели део тела. У току трљања треба говорити: „Како нестаје ова земља са гроба, тако нестала и ова болест са мог тела.”

Земља се не сме обрађивати ни на један већи празник, поготово на Илиндан, Петровдан и Павловдан, а од Ускрса до Спасовдана не сме се обрађивати ни на један четвртак.

Веровање о води

Лековитом водом се сматра Богојављанска вода. Верује се да се она не може никад укварити, а може излечити скоро све врсте болести. Човек, који је болестан, треба да је само мало попије и одмах ће му бити боље.

Кад неко умре, из куће се, седам дана узастопно увече, просипа вода, а нова се ујутру доноси, јер се верује да је нечиста, због тога што је покојникова душа пије. Док је у кући мртавац не ваља уопште пити воду, јер се верује да је та вода замрла, па ако би је пили онда би замро и сав пород у кући.

На Бурђевдан, рано ујутру, пре изласка сунца, људи су се купали, како би у току целе наредне године били здрави. Људи, који болују од свраба или шуге, могу се излечити ако се на Божић, пре изласка сунца, окупају у реци. Приликом купања треба да баце новчић у реку и кажу: „Водо, сејо мила, ти си мене здрављем обдарила, ти мене здрављем, ја тебе благом.”

Веровање о ватри

Увече, уочи Петровдана, постојао је обичај да се пале ватре. Месец дана пре Петровдана скинули би кору са дивље трешње и од ње би направили „буздован”, који би запалили и носили кроз село целу ноћ. У Стани-

ној Реци постојало је одређено место — Вилиновац, где би се млади уочи Петровдана скупили и палили ватру.

„Жива ватра„ је ватра коју ложе виле, док се веселе и играју коло. Назив „жива ватра“ је добила због тога што никад не сагорева. Наиме, кад би неко видео како виле играју коло на неком брегу и сутрадан дошао на то место, не би нашао ни трага од неке ватре — пепео или гар, што значи да таква ватра уопште не сагорева.

Трудне жене не смеју да гледају у пламен свеће, кад неко умре, јер би јој се дете родило жуту.

Веровање о камену

И дан данас постоји обичај да се на темељу куће закоље нека животиња, како би кућа имала више среће.

Дете које мокри често у кревет, престаће то да ради ако буде мокрило кроз шупаљ камен.

Шупаљ камен има свако домаћинство са малом децом

Постоји веровање да је камен белутак уствари стрелица, која остаје после удара грома. Тај белутак се обично ставља у колевку, испод дететовог јастука, јер се верује да ће заштитити дете од грома.

Постоји веровање да је за време Краљевића Марка камен растао.

НАРОДНА ВЕРОВАЊА У ВЕЗИ СА НЕБЕСКИМ ТЕЛИМА И АТМОСФЕРСКИМ ПОЈАВАМА

Веровање о Сунцу и Месецу

Постоји веровање да Месец представља мушкарца, због тога што је на њему оцртан лик мушкарца.

Према изгледу Месеца може се предвидети какво ће бити време. Ако се око Месеца навуче „ограда“ биће кише. Уколико се Месечеви „рожчићи“ савију један према другом, верује се да ће наредни месец бити сушан.

Док траје младина (7 дана) не треба ништа сејати, јер се верује да ће род само да расте и цвета, а неће давати плода.

Још од турског доба остало је веровање да помрачење Месеца представља лош знак за Турке, а помрачење Сунца лош предзнак за Србе. Због тога и дан данас кажу, кад дође до помрачења сунца, да наредна година неће бити добра.

Верованье о дуги

Постоји веровање да дуга пије воду, због тога што се обично протеже од једног извора до другог.

Кад би нека особа прошла испод дуге верује се да би променила пол.

Верованье о атмосферским падавима — град

Градоносне облаке, сматра се, носе душе погинулих насилном смрћу, најчешће душе обешених или утопљених. Због тога, кад хоће невреме, жене обично вичу по имену неког човека, који се обесио у том селу, како би отерао градоносне облаке, јер се верује да сваки обешенак штити своје село од града. Постојало је више начина да се спречи падање града:

— Жена изнесе из куће синију, на коју стави хлеб, со, и секиру чију оштрицу окрене на горе. Затим трчи кроз двориште, маше рукама и виче неког од обешених. На пример: „Ој Милане враћај твоја бела говеда од моје летине боговштине.“ Или: „Ој, Богољубе, терај твоја говеда окол, не дај на нашу летину.“

— Жена трчи по дворишту и маше својом венчаном хаљином.

— Жена се скине гола и трчи три пута око своје куће, вичући неког обешенака.

— Од славског колача се одломи „слово“, којим се маше пред облацима. При том се набрајају имена свих обешенака.

— Пепео из шпорета се баца напоље, при том се виче неко од обешенака.

— Из куће се изнесу две свеће — једна од славе, друга од Божића, подигну се изнад главе и укрсте.

— Жена трчи по дворишту и маше секиром, правећи по ваздуху крст, а затим секиру забада у земљу.

На поједине празнике у току године, постоје обреди који се врше, како град не би „гукао“ усеве:

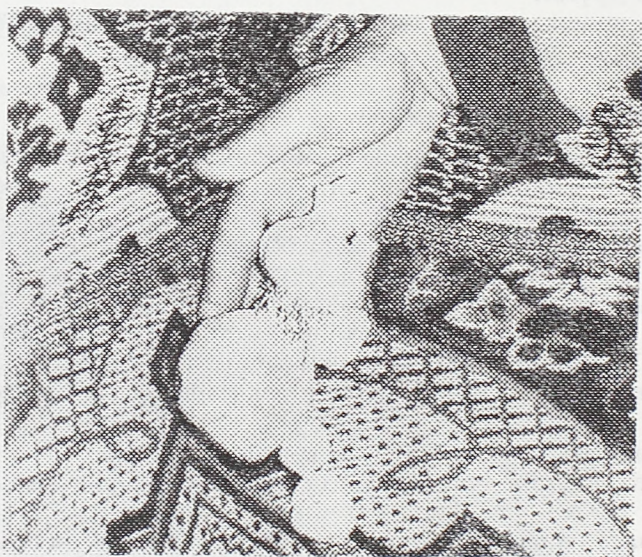
— Увече, уочи Бурђевдана, четворица или петорица људи скине уставу са бране и исцепкају је на дашчице. Затим дођу до неког брежуљка и сваку дашчицу баце према иеком од суседних села. Верује се да ће на тај начин „установити“ град. У току обреда нико не сме ни речи прозборити, а поред тога добро морају пазити да их неко не види, јер у противном случају заштита не важи.

— Увече, уочи Ускрса, петорица мушкараца (један старији, четворица млађих) се састану на почетку села. Најстарији од њих узме једно пиле и понесе кроз село. Остала четворица иду за њим. Кад обиђу цело село, враћају се на место одакле су дошли. Целокупна радња се одвија у тишини. Сутрадан, иду од куће до куће, где их даривају јајима. Сваке године, у наведеном обреду учествују друге особе.

Веровања о грому и муњи

По веровању, кад грми то значи да Св. Илија гађа ђаволе. Међутим, ако се деси да погоди човека то значи да ђаво сакрио испод његовог гуња или капе.

Да не би имали штете од грома, људи, у току године, добро пазе да ништа не раде на празник Св. Илије. Јер сваког ко ради на његов празник, Св. Илија казни, уништавајући му рад громом. **Мијанловић Драгиша из Ситарница** је испричао један случај са његовим комшијом, који је купио сено на празник Св. Илије. Гром му је погодио само онај пласт

Бели лук и камен белутак штите децу од грома

сена који је купио тог дана, а остатак није ни дирнуо.

Сматра се да после удара грома на земљи остаје стрелица. Она се, међутим, веома тешко може наћи, пошто се при снажном удару најчешће распадне. У Врагочаници постоји веровање да је та стрелица, уствари, камен белутак. Он се обично ставља детету у колевку, јер се верује да ће на тај начин заштитити дете од грома.

Дамњановић Велизар из Бобове каже да Св. Илија не зна у који је дан његов празник, јер апостоли то крију од њега. Наиме, верује се да би он, сазнавши који је то дан, од силне среће побио све људе.

ВЕРОВАЊА О ЧОВЕКУ

Народна веровања о људској души

Човекова душа је као сенка или у облику паре, а **Јанковић Десанка** из Врагочанице за душу каже да је кошница пуна нераздвојних пчела, који живе у телу око срца.

Душа може привремено напустити тело само код вештица. За време спавања њихова душа, најчешће у облику лептирице, одлази из тела и напада малу децу. За то време док њена душа лута унаоколо вештица из-

гледа као мртва и нико је не може пробудити. Ујутру, пре изласка сунца, душа се опет враћа у њено тело.

Смрт је коначан одлазак дуже из тела. Постоји веровање да особама које су пуно грешне Ђаволи чакијом чупају душу. Због тога кад неко умире, па се чује како му нешто пуца у прсима, каже се да му то Ђаволи ваде душу. За разлику од грешника, праведним особама Св. Аранђео помаже да им душа лакше изађе на тај начин што им испод носа потурџи поморанџу или јабуку.

После изласка из тела душа се на земљи задржава четрдесет дана. За то време она у облику лептирице лети око куће. После тог периода душа одлази у пакао или рај, у зависности од тога да ли је био грешан или није.

Тешић Радојко из Врагочанице каже да човек када умре прелази преко једног моста, испод кога се налази кључала вода. Грешне особе нису у стању да пређу преко моста и обавезно падају у воду, док остале прелазе и долазе на другу страну где се налази рај. Тамо се налазе огромне синије са мноштво цвећа и великом количином хране, коју нико не једе, али која ипак ту стоји.

Особе рођене у периоду од Ускрса до Тројица ће сигурно ићи у рај.

Народна веровања о уроку

Урочница постаје дете рођено у кошуљици или дете које је мајка „предојила“ (престала да га доји, а затим после извесног времена наставила поново да га доји). Тешић Радојко из Врагочанице нам је рекао да дете које се роди у кошуљици може постати урокљиво, али само ако му мајка сачува кошуљицу до двадесете године и тад му је преда. Уколико мајка баци кошуљицу дете ће умрети у двадесетој години. Значи, мајка је та која ће одлучити да ли ће дете кад наврши двадесет година или умрети или постати урокљиво. У Врагочаници су нам рекли да се жене и мушкарци, који имају способност да урекну, могу препознати по црвеним и дебелим капцима.

Уроку су најподложнија деца такозване „слатке крви“ тј. веома напредна и здрава деца. Жена урокљивих очију кад види такво дете обично се страшно зачуди што је оно тако лепо и напредно и на тај начин га урекне. Због тога, да би дете заштитили од урока, обично га нагараве по лицу, како би изгледало ружније. Урокљива жена може да урекне не само децу већ и старије особе, па чак и стоку.

Људи су на разноразне начине покушавали да се заштите од урока:

— најбоља заштита против урока је амајлија, која се носи око врата или појаса, а направљена је од сушене кошуљице стављене у „шиватак“ — чисту крпу,

— добра заштита од урока су и глоговина и бели лук, који се такође могу носити око врата или појаса,

— девојке су у плетенице стављале мало глоговине,

— кад би кренули негде на дужи пут људи би превртали блузу или чарапу,

— кад би пролазили поред особе за коју мисле да је урокљива, људи би се ухватили за дугме,

— стоци су око рогова стављали бели лук или везали црвени конач.

Дете оболело од урока носе код врачаре, како би му она „салила страву”: У воду, у којој се налази дететов белег, врачара баца неколико угарака, од којих сваки намени некој жени за коју мисли да је урекла дете. На којем се угарку дететов белег заустави та га је жена сигурно

Божа Јевтић из Станине Реке се спрема на пут и преврће чарапу

урекла. Дете, затим, окупају водом у којој је гашено угљевље или му је пак дају да пије. Мада дете оболело од урока обично носе код врачаре, понекад и сама мајка може да га излечи: дете треба ставити на праг и рећи: „Ако су те урекле очи плаве, оне те и одрекле,
Ако су те урекле очи зелене, оне те и одрекле...”

МИТСКА БИБА

Веровање о вампиру

У овим крајевима вампира зову вукодлак.

Обично се вампире људи преко којих пређе мачка, пас или пиле или преко којих се нешто пренесе. Може се повампирити и онај мртвац код кога у сандуку остану шибице, јер се верује да сумпор условљава његово вампирење.

Постоји веровање да кад човек умре, три дана после његове смрти, баволи долазе на његов гроб и покушавају да га подигну, дувајући у њега. Ако успеју да га надувају као мешину он ће се повампити. Ако не успеју човек остаје у гробу. Постоји и једна прича о томе.

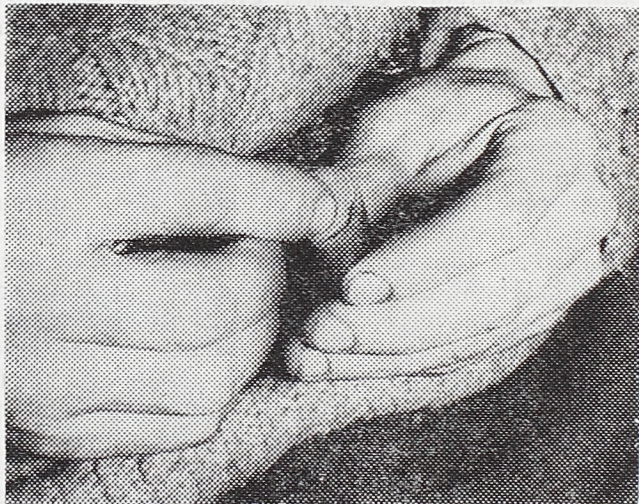
У једном месту живели су богаташ и сиромах. Сиромах је често од богаташа тражио позајмницу, коју никад није могао да му врати. Једног дана од упита богаташа на који начин да му се одужи за све што му је овај учинио. Богаташ му на то одговори: „Кад ја будем умро, желим да дођеш на мој гроб и чуваш га три ноћи, како ме баволи не би одвели“. Сиромах му обећа да ће то учинити. Кад је после неколико година богаташ умро, сиромах дође на његов гроб и седе да га чува. Прве две вечери ништа се не деси. Дође треће вече. У неко доба ти наиђе неки војник и упита сиромаха да ли може ту преноћити. Сиромах му рече да може. Војник онда поче тражити место на које би легао, кад угледа брежуљак, на ком је био сахрањен богаташ. Њему се свиде брежичић и он леже на гроб и заспа. После извесног времена, чу се одјеном нека музика, граја, цика, вика. Сиромах се уплаши и брже боље сакри иза неког дрвета, и одатле стаде посматрати шта ће се десити. Тада на гроб дођоше баволи. Видевши оног војника како лежи на гробу, почеше га будити, претећи да ће га убити, ако не сиђе одатле. Војник се не уплаши, већ се поче противити, говорећи: „Косте ви да вас се бојим, зашто бих сишао, носите се одавде.“ Увидевши да његова претња ништа не помаже, баволи почеше да га моле да се склони одатле, обећавши да ће му дати шта год зажели. Војник пристаде и затражи да му дају онолико пара колико стане у његову чизму. Баволи пристадоше, али затражише мало времена да нађу новац. За то време док су баволи тражили новац, војник ископа једну рупу и у њу убаци чизму, којој је претходно одсекао дно. Кад баволи дођоше, осуше новац у чизму. Међутим, пошто је чизма на дну била пробušена, сав новац и оде у рупу. Видевши да је чизма празна, баволи опет одоше да нађу још новца. Целу ноћ су баволи доносили новац и сипали у чизму, која се никако није пунила. Кад закукурикаше први петлови они нестадоше. Тако се војник лукавством обогати, подели паре са сиромахом, а овај одржа обећање богаташу и сачува га од бавола.

Вампир се састоји само од надуване коже, која је пуна крви. У стању је да се претвори у шта год хоће, али се обично претвара у овна, мачку, јарца, јагње или сено. Вампир се обично „предвиђа“ човеку који треба ускоро да умре. Ако га којим случајем види већа група људи, онда ће умрети онај који га први из те групе види.

Појављује се у глуво доба и не убија људе, већ их само плаши, или долази у своју кућу, где лупа посуђе и посипа земљу по креветима. **Алексић Живоратка** из Суводања нам је причала, као се неки Степан из Дренаића повампирио, па је ноћу долазио у кућу и лупао по судовима. Кад су му откопали гроб у њему су нашли опанке, које је узео из куће.

Да се мртавац не би повампирио обично му на табанима пробуше кожу глоговим трном, јер се верује да човек коме је пробušена кожа не може да се повампири. Због тога се и сматра да данас нема вампира, јер сваки човек је бар једном у животу добио инекцију код доктора, па му је самим тим кожа пробušена.

Да би се заштитили од вампира људи су на прозор куће стављали глогов трн, јер је постојало веровање да ће вампир, надувен од крви, покушавајући да се провуче кроз прозор, закачити за глогов трн, који ће му пробušити кожу.

Све до скоро ловци су за сваки случај чували патрон напуњен металним новцем

Вампира, сматрају, може убити само прво рођено штене или маче. Такође постоји веровање, да се може убити само ножем, којим ништа није сечено и иглом, којом ништа није уживано. Пушком се може убити само ако се у њу уместо метка стави пара. Постоји веровање да је човек физички јачи од вампира само при месечини, јер вампир већ при најмањој светлости губи снагу.

Верованье о душама умрлих насилном смрћу

Душе умрлих насилном смрћу не иду са осталим душама на други свет, већ лутају по ваздуху. Због тога их поп и не опојава, нити се сахрањују у гробље, већ обично на оном месту где су и погинули.

Сматра се да душе обешетњака и утопљеника предводе градоносне облаке.

Верује се да виле и ђаволи наговарају људе да се убију. Људи нису свесни тога да их они наговарају јер су оманљивијани.

Детету, које се роди са пупчаном врпцом око врата, предодређено је да се, кад тад, обеси.

Верованья о вештицама

Вештица постаје оно дете које се роди у кошуљници. У Врагочаници постоји веровање да особа која се роди у тренутку кад неко умире, постаје врачара или вештица. Ноћу из њих излази душа у облику лептирице и напада малу децу. Док лептирица лети унаоколо, жена лежи на кревету као мртва и нико није у стању да је пробуди. Ујутру, пре изласка сунца, лептирица се враћа у њено тело.

Да би се дете заштитило од вештице, која му сиса крв, треба га намазати по прсима белим луком или кокошијим изметом, а испод јастука треба ставити мало плоговине и белог лука. Још један начин да се дете заштити од ноћних напада је да се на жар стави маховина са шљива и проја, а затим да се са тим дете окади. У току кађења треба рећи: „Која те рана ранила, та те од зла одбранила”.

Ако желиш да се за стално заштитиш од вештице, да те више никада не напада и не прави ти штету, треба да ухватиш лептирицу и затвориш је у пушчану цев. Од тог тренутка ће она бити немоћна да ти било шта уради.

За вештицу кажу да „као буздован сија”. Велики број људи, које смо испитивали каже да се увече може видети како нешто сјајно леги са брда на брдо. То је, кажу, вештица. **Јанковић Александар** из Врагочанице каже да то што сија су уствари фењери, које вештице носе у руци док лете.

Верованье о вилама

Виле су девојке дуге косе. Живе у планинама и пећинама. Ретко се кад могу видети, а обично се скупљају око воде и на раскршћима, где играју коло. Верује се да прва особа која нагази на коло може да се разболи и умре.

Виле не нападају људе и обично се склањају од њих, али ако човек, ноћу, налети на њих могу га омађијати и убити. Виле понекад ноћу долазе у штале и само снажним и лепим коњима плету плетенице од гриве. У Суводању, **Алексић Добринка** нам каже, некад увече се може чути како перу веш на реци, али чим се неко приближи реци, како би их видео, оне нестану. Добринка се сећа да је једне године нешто невидљиво ишло путем и да је тако праскало, пуцало и грмело да нико из села није смео да стане на пут, па чак ни да протури руку из дворишта кроз ограду, како га виле не би однеле. У станиној реци **Јевтић Божа** нам је испричао да у њиховом селу постоји једно место на ком се виле окупљају. Једнога дана пролазећи туда намерно их је опсовао, јер није веровао у те приче да се оне ту окупљају. Међутим, како је изговорио псовку, око њега се одједном обавила нека магла, тако да није знао где се налази. Недалеко одатле угледао је неко гробље. Пошао је једним путем, надајући да ће се некако ипак стићи до куће. Међутим, после извесног времена опет је угледао гробље, са ког је пошао. Покушао је још неколико пута, али се непрестано вртео у круг. Уморан и малаксао замоли Св. Николу да га избави одатле. У том тренутку магле нестале и он се врати кући. Но убрзо се тешко разболи. Позвавши врача, овај му рече, да је нагазио на вилино коло и да су га оне оманђијале. Да није позвао у помоћ неког свеца оне би га сигурно убиле.

У Бобови, такође, постоји једно место на ком се кажу виле скупљају. То је једна дубока јаруга, код такозваног Љубиног врела.

Демони болести

Човек се може ослободити било које болести, ако пару, којом се претходно добро истрља, баци на раскршће. Пошто велики број људи пролази раскршћем, неко ће сигурно подићи бачену пару и на тај начин болест ће прећи на њега.

Демони судбине

Сваки човек има судбину, коју му одреди Усуд при рођењу и коју не може нико изменити.

За човека који се роди у недељу кажу да ће бити нерадник.

Човек, који се роди у периоду од Ускрса до Тројица отићи ће сигурно у рај.

Дете које се роди са пупчаном врпцом око врата ће се сигурно, кад тад, обесити.

Казивачи:

- Тешић Лепосава, 1904., Станина Река.
- Влајковић Митар, 1923., Станина Река.
- Дамњановић Велизар, 1900., Бобова.
- Симић Александар, 1912., Бобова.
- Алексић Добринка, 1943., Суводање.
- Мијаиловић Драгиња, 1908., Ситариче.
- Јевтић Божа, 1925., Станина Река.
- Јанковић Десанка, 1920., Станина Река.
- Јанковић Жарко, 1925., Врагочаница.
- Јанковић Александар, 1924., Врагочаница.
- Бурић Милојка, 1905., Мајиновић.

ОБИЧАЈИ ОКО РОБЕЊА ДЕТЕТА*)

Народни обичаји су се данас доста изменили и у селима се све више осећа утицај савременог живота. У прошлости жене због разних предракуда а и немогућности да се дође до њих, приликом порођаја нису одлазиле лекарима већ су биле препуштене саме себи и врачарама. Постојао је низ народних обичаја који су, по народном веровању, могли да обезбеде зачеће детета:

- млада је на свадби бацала сито и зоб на кров младожењине куће;
- купала се у биљу и пила разне траве које је добијала од врачаре;
- на Веденије ујутру рано је морала да откључа цркву и притом је носила дарове цркви;

Ако и поред свега овога жена није могла да затрудни одлазила је код врачаре која јој је стављала слово (печат за колач) на пупак, окретала га, а затим узимала од ње „белешку“, ствљала је у књигу и гледала да ли постоје икакве шансе да добије дете.

За најчешћи узрок неплодности жене сматрао се закључан катанац. Ако у току свадбе сватови поћу путем с чије је стране катанац а са друге кључ од тог катанца, а затим се овај закључа (притом се говорило: „Ја закључавам твоје тело да не може родити... година“). Млада неће моћи да роди док не истекне назначен број година. Жена неће моћи да има више деце и ако се клин, којим се цепају дрва, баци у ватру на дан када је родила мушко дете.

Често је и мушкарац „кривац“ због не пладног брака, међутим он то скоро никад не призна. Да би се обезбедила полна моћ младожење на свадби му врачаре гатају.

У овом крају, родитељи више желе мушку децу јер је обичај да мушкарци остају са родитељима на земљи. Да би млада добила сина:

— на свадби при улазу у младожењину кућу подиже увис мушко дете „накоњче“, окрене га три пута и пољуби. Дете не сме да буде старије од једне године јер се верује да уколико је дете мање порођај ће бити лакши;

— младенцима за прву брачну ноћ кревет намешта мушкарац.

Да жена не би неко време рађала морала је да носи „ушиватак“ (појас од конопља у који се ставља вуна и корен кукуруза). Такође се верује да жена не може да затрудни док доји дете па су зато често деца дојена и по неколико година (3 и више). Да деца не би била честа, млада у току прве године брака није смела да меси хлеб, нити да буде редара на свадбама; из истих разлога породиљина мајка није смела прва да дође на мале бабине.

Ако би пак дошло до нежељене трудноће прекид су вршиле врачаре:

- врхом вретена би се пробила опна материце;
- на врх кокошјег пера би се ставио корен кукрека а онда све то у материцу;
- у материцу се ставља горац (биљка са плавим цветовима, висине до 0,5 метара).

*) Податке прикупила и обрадила Станковић Слабана у периоду од 10. 07. до 25. 07. 1984. год.

Веровало се да је прекид трудноће могућ и ако се трудница приликом заласка сунца нађе на раскршћу, на месту где се секу дрва, на перилу (тамо виле коло воде) или ако „с’лази с бедема”. При оваквим побачајима, које су саме жене изазивале, веома су чести били смртни случајеви.

За трудну жену, поред уобичајених имена (трудница, бременита), каже се да је у „другом бремену” или „нејака”. У току трудноће жена је морала да обавља све послове како у кући тако и у пољу; јела је све што и остали у кући. Међутим морала је водити рачуна о заштити плода јер:

— ако се трудница купа потпуно нага „дете ће трчати у воду”;

— ако неко замахне вилама према њој родиће разроко дете;

— дете ће бити жуто као „мртвак” ако се трудници не завеже црвен конац на руди и у току сахране;

— ако прескочи разапет конопцац, ланац и сл. родиће дете са „сапетим” језиком;

— ако трудница не добије од неке жене оно што јој је тражила, а ова се баци нечим (камен, земља) за њом, родиће дете које ће стално јести оно чиме се жена бацила за његовом мајком.

Ако жена ништа не баци за њом појавиће се мишеви у њеној кући.

Ношење женског детета је краће од ношења мушког детета; често се мушко дете носи и више од 9 месеци.

Жена се обично пораћала у кући поред огњишта или у вајату. Поред ње је обично била свекрва, јетрва или нека жена из села. Морала је да се скрива од укућана због стида а посебно од девојака и удовица да би јој порођај био лакши. Пораћала се у положају који јој највише одговарао: стојећи: лежећи, чучећи. У случају тешког порођаја постојао је низ народних обичаја за које се сматрало да ће олакшати његов тон:

— жена која се лако породила сукњом би ударила породиљу и присуствовала порођају;

— породилца се парила над веригама са врелом водом;

— морала је да пљуне у кацу;

— провлачила се између мужевљевих ногу;

— правио се колачић са рупом на средини одакле је породилца пила воду;

— ћетен са стављао на „ватраљ” (гвоздена шипка), запалио и над њим би се породилца напаравала;

— пила је воду која би се претходно сипала низ мотавило;

— прескакала је мотавило;

— кроз недра труднице бацало се јаје које мора да се разбије кад падне на земљу;

— пила је воду која се претходно сливала низ спусталицу (део разоја за ткање);

— пила је воду која се претходно сливала низ шарке на вратима;

— пила је воду из левог мужевљевог опанка којег је носио муж на венчању;

— пила је воду из уста жене која се лако породила.

Такође породилца је морала што више да хода; масирали су јој „крста” и трбух уљем.

Верује се да ће порођај бити тежак и да ће се дете „враћати” ако трудница поједе оно што је вратила с пута.

Дете је, после порођаја, прихватала жена која је при њему помагала и притом је оно могло, али није морало, да дотакне земљу. Пупчана врпца се отсецала српом, увијала у крпу и бацала. Међутим, у Ситарицама постоји обичај да се пупчана врпца детета осуши и чува, да би се касније саставила са пупчаном врпцом другог детета. (Деца ће се лепо слагати). Верује се да ће се дете обесити кад одрасте уколико се роди са пупчаном врпцом умотаном око врата. На пупак детета ставља се парче платна натопљено лојем. Кад пупак отпадне баца се. Постелицу, коју породила сама вади, увија се у сукњу, чува један дан а затим баца у реку да би дете имало више хране. . .

Дете се први пут купа млаком водом која се баца било где, док у неким селима (Станина река, Ситарице) постоји обичај да се њоме залива цвеће јер „дечја вода“ не сме да се газе. Води, у којој се дете купа све до четрдесетог дана, се додаје „зламење“ (вода коју поп свети у цркви) које доноси неко из фамилије кад се роди дете. Флаша са светом водом се стално допуњује обичном водом.

Дете се повијало пеленама које су се правиле најчешће од кошуља или неког мекшег материјала. Притом се водило рачуна да се мушко дете не повије пеленама направљеним од женских кошуља јер у супротном, кад одрасте „трчаће за женама“. Одмах после свадбе млада је морала да прави повој од вуне; док је то радила морала је да ћути како дете не би плакало. Прве недеље дете је спавало у гребену да би му зуби били тврди а глава округла. Након тога се чувало у колевци коју је доносила прородиљина мајка на мале бабине или ујак детета (Бобова).

Прве седмице после порођаја породила-бабињара је лежала поред огњишта на слами; није смела да устаје нити да излази. У Врагочаници је чак постојао обичај да једе одвојено, има своју кашику и виљушку и да се умива одвојено од осталих. У том периоду сматрана је нечистом и таква је била све док не би отишла на реку да се окупа. Притом би три пута попрскала недра и лице водом а кад би се вратила кући морала је одмах да задоји дете. Веровало се да ће мајка због овог обреда имати млека ко река. Односе са мужем није смела да има 40 дана јер је сматрана „пресном“.

Први оброк породиље је био неслан; такође није смела да једе кисело и љуто јер у супротном ће јој „груди пући“ од сувишног млека. Да би квалитет млека био бољи морала је да пије ракију.

Да би се дете заштитило од злих сила (вештица, напоменице, ноћнице, лептирице које сисају крв, стрељаче које светле као буздован):

— испод јастука, као и на прозору стављао се барут и глогов трн забоден у бели лук, или раздвојене маказе (Станина река);

— испод колевке се стављала пракљача која је украдена на реци и која својим лупањем штити дете;

— иза врата или испод колевке стављала се метла окренута навише;

— прса детета су се мазала белим луком или кокошјом балегом.

Такође се и мајка штитила од злих сила тако што јој се у постели стављао бели лук и глогов трн.

Судбину детета, одмах по његовом рођењу одређивао је:

— усуд у облику духа;

— Св. Сава;

— сућенице.

Верује се да се 40 дана пре рођења трудници отварају врата за рај и уколико умре на порођају одлази тамо.

Ако се дете роди у кошуљници она мора да се чува као амајлија јер ће је дете потражити у двадесетој години. Ако је не добије умреће, а ако је добије постаће урокљиво („скида човека с коња“). Такође се верује да ће се дете рођено у кошуљници повампирити.

Одмах након порођаја дете би први пут подојила мајка а ако она нема довољно млека онда нека друга жена (помајка — мајка по млеку) која би га притом даривала (новац, кошуљница и сл.). Ове де породице би се ородиле и бракови између њених чланова нису били дозвољени. Обичај је да се дете први пут задоји „плод овцу или козу“ да би било здравије, познат је само у Ситарницама.“ После обавезног дојења дете се најчешће прихрањивало бројиним брашном које би се сипекло а затим прелило заслаћеним млеком. Месо би почињало да једе када му изникну зуби.

Деца су се обично дојила једну или више година (изузетак је Врагочаница где се сматра да не ваља дуго дојити женско дете, јер ће га болети глава). Ако жена остане трудна мора да прекине са дојењем јер јој млеко слаби. Каже се: „Брат сестри не опрашта а сестра брату прашта“, што значи да, ако доји женско дете а затрудни са мушким, девојчица ће почети да слаби.

При задњем подоју постојао је обичај да се испече колачић, пробуши и стави на дојку да би се дете преко њега подојило, при чему се каже: „Посисало мајку сад и никад више“ (Врагочаница) или: „Сисе облок а на такин оброк“ (Станина Река).

Ако жена прекине са дојењем а онда поново почне, мора да дете подоји преко ножа (препрега) да не би било урокљиво. За такво дете се каже „предојила га мајка“.

За дете које много плаче сматрало се да је урочено. Да би се скинуле чини врачало се:

— пламен косе детета би се запалио и њоме би се окадило дете. То исто би се урадило и са праменом косе особе за коју се веровало да је урочила дете. Да га не би „хватали уроци“ дететове обрве би се нагаравиле;

— узму се 3 липове лиске и каже се: „У гори ти вила кликће и мог ... зове. Ја ти мог ... не могу дати, послаћу ти три липове лиске и ... вриске“;

— „летеће олово“ би се угрејало, растопило, ставила једна кап у воду и њоме би се дете окупало.

Верује се да ће дете пуно плакати и ако на бабине дође жена која је „нечиста“ (има менструацију).

Да би дете боље спавало:

— испод јастука би му се ставила слама донета из свињца при чему би се три пута рекло: „Како спавале свиње тако спавао и ти сине“;

— са коре дрвета шљиве скинула би се маховина, запалила и њоме би се дете окадило;

— узимала се „белешка“ са детета, запалила и њоме би се оно окадило.

Бабине

Мале бабине трају седам дана по рођењу детета. На бабине долази родбина и комшинице, док мајка породице долази међу задњима. Детету се доносе дарови: пиле, погача, платно за пелене и кошуљице („шиш“, „ланер“) и сл. Мајци се не доноси ништа али зато она дарује оне који су јој дошли у посету;

— велике бабине трају до прве две године и на њима доносе се дарови свим укућанима.

Крштење

Некрштено дете сматра се нечистим и најчешће га зову турче или циганче. Крштење мора да се обави пре или на великим бабинама. Детету прво име даје поп када се одлази код њега по зламање. Тек на крштењу кум му даје право име. Дете се најчешће крсти код куће где долази поп. Мајка даје дете прекумку а овај га даје куму, који га држи на рукама прекривеним крштеницом (бела кошуља или бело платно). Поп чита молитву, прекрсти дете крстом на прсима, а затим заједно са кумом и дететом обилазе три пута око стола и понављају реч „отрцајз“. Након тога поп умива дете по челу, коленима и прстима десне ноге, шиша га на три стране (коса се ставља на калем). Потом се дете облачи у ново одело а оно које је скинуто се пере и касније користи. Постоји обичај да на крштењу мајка не сме да стоји већ мора да хода око куће и чита неку књигу како би дете брже проходило и добро учило. Дете не сме да се крсти на Часни пост.

Кад дете добије први зуб постојао је обичај да му мајка удари шамар како би заплакало („Заплакало сад и никад више због зуба“).

Да би дете што пре проходило тетка га је водила да три пута обиђе кућу при чему му је говорила: „Тетка тебе вода да ми дете прохода“. Кад прохода ставља се у дубак.

Кад дете треба да проговори, постојао је обичај да мајка одлази у воденицу. Ако себе удара по табанима јавиће се дефекти у говору — мучаће. У случају да се дете роди са „сапетим језиком“ операције су вршиле врачаре.

Дете први пут мора да се ошиша до прве године јер, уколико га касније шишају, скраћиваће му век. Шишање обављају родитељи или ујак (Ситарнице), при чему оно добија дарове од мајке (чарапе, кошуља и сл.). Ошишана коса се залепи у восак и ставља на калем да би коса расла као калем.

Кад дете пође у школу посипа се вода за њим.

Кад младић пође у војску вратилом од разбоја му додирну леђа да би се вратио.

Ако у породици деца често умиру, кум се не мења све до 7—8. детета, већ се мењају само имена деце или на малим бабинама новорођенчету мора прва да дође жена по имену Стана да „стане“ умирење. Ако то не помогне мења се кум уз његову сагласност а за новог кума се узима:

- први кога сретну када побу на крштење;
- први ко наиђе кад дете изнесу на раскршће;
- први ко се одазове на позив: „О, куме!“

Пошто мушком детету неваља мењати кума постојао је обичај да се деца продају комшиници. Мајка дете даје комшиници кроз прозор а ова њој новац. Жена га затим одмах враћа кући. . .

Кад би жени често умирала деца морала је да нађе пет сестара или три жене са именом Стана које би детету израдиле кошуљицу и обукле одмах по његовом рођењу.

Казивачи:

1. Петровић Продана 1924, Врагочаница.
2. Јанковић Десанка, 1920, Врагочаница.
3. Влајковић Винка 1934, Станина река.
4. Бирчанин Ангелина 1934, Суводање.
5. Бирчанин Милица 1928, Суводање.
6. Симић Станија 1908, Бобова.
7. Михајловић Живка, 1939, Ситарнице.
8. Ракић Живоратка 1928, Ситарнице.

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ*)

Упознавање и просидба

Прела су се одржавала најчешће у јесен и зиму. На тим прелима се обично прела кудеља и радили су се ручни радови. Девојке су певале песме и то најчешће по две у групи. Мушкарци су играли разне игре и причали о девојкама. Тада су се момак и девојка упознавали.

Момак и девојка упознавали су се и на вашарима и игранкама. Такође су се упознавали и на „водицама” (мали вашари). Ти вашари су се одржавали од Младе недеље до Спасовдана (30. мај). Девојке нису смеле да иду на вашаре док не напуне 20 година, а док су млађе ишле на „совете” (сеоска весеља). Младићи нису смели улазити у кафану. Старешина куће је одређивао ко ће са ким да се ожени или уда.

За девојку је била велика срамота када би се сазнало да је имала односе пре венчања. Дешавало се да се родитељи због тога одрекну детета.

Бивало је и отмица девојке, па је долазило и до свађе и до туче између родитеља. Бирали су се момци и девојке који су били приближно имућни. Понекад се дешавало да се сиромашна девојска уда за богатог момка. То се дешавало ако је девојка „видра” (паметна, вредна, радна, послушна и лепа).

Постојале су и „наводације” или, (чешће употребљавани израз) „проводације”. Они су „сочили” (наговарали) девојку или момка да се уда или ожени. Он је умео да хвали девојку или момка. За „наводације” су се узимали довитљиви и искусни људи.

Када изабере будућу снају, момков отац иде у посету девојкином оцу. Он се у почетку претвара да је дошао ради посла и они тада разговарају о њиховој деци. Момков отац каже: „Ја сам чуо да код тебе пријатељу има девојка за удају, па пошто ја имам момка за женидбу ја сам дошао да видимо да се они узму.” Тада он види девојку и ако дође до договора они кажу: „Дај да углавимо” (угворимо прошевину).

У прошевину иду момкови родитељи, а може и неко из фамилије. Момак није ишао у пошевину. Тада изводе девојку да је виде сви просци. Девојка им љуби руке и служи их, а они је дарују. Девојка се ту „капарише”. Као капара се даје новац, накит и дукати. Девојка је после капаре могла да оде за другог момка, али је капару морала дупло да врати. Дарове јој купују будући свекар и свекрва, а и она их при одласку из куће дарује. На прошевини се договарају о испиту, дану свадбе и миразу.

Девојка се назива „мирадинка” ако нема брата, а мираз јој је очево наследство. За највреднију ствар у миразу су раније сматрали машину за шивење.

Када се девојка испроси она се самим тим и вери, јер јој се дарују новац, накит и дукати.

На испит код попа се иде по договору. Тада их поп испитује да ли су у крвном сродству и да ли их неко није натерао на венчање. Дан када се врши испит назива се испитни дан, а испитаници су добијали испитно писмо као знак да су испитани.

*) Свадбене обичаје прикупили и записали Јаковљевић Горан и Ивановић Драган у току лета 1984. год.

Припреме за свадбу

Од испита до свадбе мора да прође три недеље. Ако се за то време јави неко попу са доказом да су момак и девојка у роду, веридба се раскида.

Сватови се позивају чутуром коју носи младожењин отац или неко из ближе фамилије. Сватови се позивају седам дана пред свадбу. Чутура се кити пешкиром, кошуљом и цвећем, а у њу се сипа ракија. Све званице отпију гутљај из чутуре, а затим у њу долије мало своје ракије. Званице даривају оног ко носи чутуру пешкиром, кошуљом, чарапама, назувцима и другим поклонима.

Главни сватови су: стари сват, кум, и девер. Стари сват је ујак, брат, или неки пријатељ. Девер је неко из фамилије и мора све време да чува младу, а кум је крштени кум. Главну улогу међу женским сватовима игра старосватица и редаре које раде све послове у току свадбе.

У свадбеној светковини постоји барјак, а носи га зет. Барјак је китила младожењина мајка и то: кошуљом, ћилимом, пешкиром и јабуком. Све што је на барјак стављала младожењина мајка морала је да стави и младина мајка. У току свдбе момци покушавају бардак да украду, а ако га украду зет је морао да плати.

У младожењиној кући се уочи свадбе прави момачко вече где се скупљају младожењини другови. На момачко вече се доводила музика.

Некада се од воде у којој се млада купала кувала кафа.

Полазак сватова по невесту

Младожења се пре поласка по младу сам брије и спрема, а младу спремају другарице. Младожењина мајка је водила коло испред куће. По младу се ишло фијакером. На челу свадбене поворке иде зет са барјаком, затим стари сват, кум, младожења и његов отац.

Дочек сватова у невестином дому

Долазак сватова у младину кућу нико не оглашава. У двориште не могу да уђу док не оборе јабуку, а ко је обори добија литар ракије на поклон. Младици родитељи дочекују сватове, а младин отац распоређује где ће ко да седне. Младожењин отац је дужан да закоље овна са што већим роговима и да му на роговоре набије јабуку. За ручком приказују тог овна и шале се са младожењиним оцем да га је негде украо, јер нема новца да га купи. Када је за трпезом месо младу изводи њен брат, или неко из фамилије ако нема брата. Излазак младе праћен је пуцањем из пушака, вриском и песмама. Невесту брат предаје деверу. Девер ломе погачу над главом и даје прво млади да је проба, а затим се сватови отимају о младин колач.

Млада је на глави носила вал, који јој се вукао по земљи. Такође је преко лица носила вео, а младожења мора да плати жени која га је наместила, када га је подизао. Он је морао да плати и да би пољубио младу испод вела.

Постојао је обичај да млада гледа кроз сито младожењу да би имала више деце.

За време ручка у младиној кући, младенци нису јели. Када млада полази из куће она води коло до фијакера. Мајка јој даје шећер који она баца преко главе, да би деца била слатка. Када седа у кола мајка јој даје „вилцан“ (шољницу) са кафом коју млада попије и разбије о точак да не би разбијала када дође у младожењину кућу. Када кола крену млада се не окреће, јер се верује да ће деца да личе на њену родбину.

За одлазак из куће млади се певала песма:

„Сад полази мили куме
сад је милије
и поведи милу куму
руком за собом.
Сад полази стари свате
сад је добар сат
и поведи милу куму
руком за собом.
Поздравља се Милена
поћи не може
жао јој је старе мајке.
што јој остаје.”

Сватови од младине куће иду у цркву у коју први уће кум и стари сват, а затим младенци и девер. Стари сват везује младину леву и младожењину десну руку марамицом, а на главу им ставља круне („роге“) које они претходно пољубе. Младенци три пута обилазе око стола, а за њима иду кум и стари сват док девер све то посматра са стране. Верује се да ако млада тада „очепи“ младожењу, биће газда у кући. Девер им затим одвезује руке, а поп им скида круне. После тога поп младенцима ставља прстење, које су купили кум и стари сват. Кум купује прстен млади, а стари сват младожењи. Када изађу из цркве кум баца ситан новац који деца купе.

Када крену младожењиној кући, сватови не иду истим путем којим су ишли код младе, и не улазе на исту капију.

Долазак невесте у младожењин дом

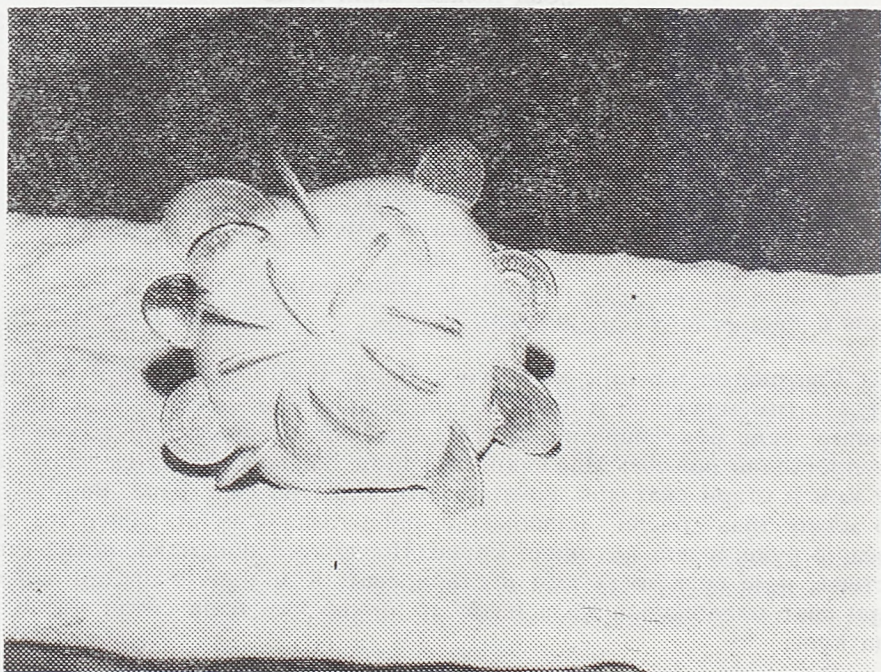
Долазак сватова у младожењину кућу оглашава муштулутција. Он се пред црквом одваја од сватова и иде младожењиној кући да најави долазак сватова. Младожењина мајка га дарује кошуљом, а ашчија му даје „ћевап“ (месо нанизано на танко дрво), колач и вино. Он се враћа да тај „ћевап“ да сватовима. Прво служи младу и младожењу, а затим остале сватове.

Када сватови стигну пред младожењину кућу говоре се овакве шале:

„Баво на коња, млада под коња“ и „Сиће са коња на рало, а с рала свекрви у кућу”.

Из кола прво излази младожења па млада. Одмах јој дају „накоњче“ које она љуби и диже увис три пута. Дарује га са торбицом у којој су кошуља, слаткиши, књига и оловка. Испред фијакера се простре ћилим и

на њега се сипа врећица зоби. Млада баца зоб на три стране, а врећицу са мало зоби баца на кров куће. Затим јој свекрва даје јабуку у коју су стављени новчићи, а она гледа да је баци младожењи, јер се верује да ће брак бити срећан ако је ухвати младожења. Пред вратима свекрва служи снају слатким и даје јој два хлеба које она стави под пазух да би младици имали пуно хлеба у кући. Када улази у кућу, млада се провлачи испод младожењине руке а младожења гледа да је удари лактом по глави да се зна ко је газда у кући.

Свадбени обичаји се мењају али оваква јабука се задржала и данас

Свадбена гозба

Сватови доносе дарове младицима, а раније су то били паре, чарапе, бокал, лонче и сл. У току свадбене вечере мушкарци и жене нису седели одвојено. При врху софре седе старији људи. Стари сват је одређивао када ће гозба да почне, и он је заједно са кумом седео у првом челу, а са њима су седеле њихове жене и младин отац. Невеста, младожења и девер су дворили сватове. За време вечере су се приказивали дарови и ашчија је говорио шта је ко донео. И млада је доносила дарове за свекра, свекрву, јетрву и ужу родбину.

Увече је долазила младина родбина и другарице које су доносиле плетиво и давале млади да плете.

Завршетак свадбе

Млада је испраћала сватове и даривала само старог свата и кума. Кум доноси погачу коју за софром изломе и поједу. Верује се да ће се младенцима родити мушко дете ако им свадбену постељу намести мушкарца, а женско ако то учини жена.

Ујутру је само свекрва гледала младину кошуљу да се види да ли је млада била поштена.

Млада је ујутру прва устајала и ишла на извор да донесе воде. Са њом је увек неко морао да иде. Носила је „видрицу“ коју је морала добро да ориба.

Млада је прве године брака морала да полива старије људе из куће када се умивају, да им пере ноге и да љуби руке старијим људима из села.

Било је и послова које млада није смела да обавља прве године брака: да буде редара, да меси хлеб, (да деца не би била честа). Није смела ни да се свађа.

На дан после свадбе долази младина родбина „у поводе“ за младом и доносе погаче. Кад младожења иде код младе мора да поведе једну особу више него што је млада довела код њега. Млада је тек после месец дана могла да иде код својих само на један дан и неко је морао да иде са њом.

Ако млада побегне називали су је „бегуљица“, а морала је да иде код владике да би је он развео.

Удовица која је живела више од три године са првим мужем могла је да се уда само за удовца. Када се поново венчају удовац и удовица не праве свадбу него само ручак.

Казивачи:

1. Исаиловић Велизар, Врагочаница, 1922.
2. Исаиловић Розомир, Врагочаница, 1905.
3. Симић Ружа, Врагочаница, 1936.
4. Влајковић Жарко, Станина Река, 1930.
5. Влајковић Винка, Станина Река, 1934.
6. Ацић Јованка, Ситарнице, 1910.
7. Мијаиловић Радојка, Ситарнице, 1917.
8. Јакић Гвозден, Суводање, 1927.
9. Симић Александар, Бобова, 1912.
10. Симић Паун, Бобова, 1924.
11. Петронић Пауна, Бобова, 1932.
12. Ђурић Миљојка, Маиновић, 1905.

ПОГРЕБНИ ОБИЧАЈИ*

У народу постоје различити предзнаци смрти у које верују, као што су нпр.:

— ако се некеме из куће јави неки „мејт” и зове га себи или тражи нешто од њега.

Животиње такође могу да предскажу смрт:

— кад птица три пута кљуцне у прозор,

— кад се чује кукавица,

— кад се огласи сова „букача” каже се: „Прекучила се, умреће когод”,

— кад кокош пева,

— кад гавран лети преко села и гаче,

— кад пас завија,

— кад говеда ричу,

— кад се поће на сахрану, а крава муче, десиће се још једна смрт,

— ако се на плећки свиње у коју се гледа на Божић види рупа неко ће умрети у току године.

Верује се да ће неко из породице умрети кад се види звезда „падовица”.

Људи су себи још за живота спремали одело и сандук у коме ће бити сахрањени, али су „даће” врло ретко давали. Сандук се некад правио а данас се купује.

Пред смрт се самртник опрашта од укућана и тражи од њих опроштај да би могао мирно да умре. Уједно изражава последњу жељу „аманет”. У последњој жељи најчешће одређује место на коме жели да буде сахрањен и опрашта својим укућанима све грехе. Породица мора да испуни последњу жељу покојника јер би их он узнемиравао. Да би се олакшала смрт „мејту” се пали свећа на узглавље. Ако неко тешко умире позове се свештеник да га причести. Док поп чита молитву укућани спуштају самртника неколико пута на земљу да би га она пре примила. Верује се да ће се особа које тешко умире повампирити ако лежи на ћилиму који су нагрзли мишеви или ако му је под главом јастук од кокошијег перја. Да се не би повампирео ставља му се глогов трн у пету или испод ноге. Из истог разлога „мејта” чувају преко ноћи да не би преко њега прешла мачка, кокошка или миш, да се не би нешто пренело изнад сандука или да не би пала нечија суза на њега.

Кад умре члан породице неко од укућана, обично жена, изађе у двориште и кука.

У Бобови и Врагочаници покојника купају само пре смрти а ако то тада не учине после смрти само га умију, док се у другим селима покојник купа после смрти. Мушкарце најчешће купају само мушкарци а жену — жене, иако то није строго одређено. У купању могу да учествују и комшије. „Мејт” се облачи у ново одело а глава, руке и ноге му се везују марамицом или пешкиром (код мушкараца) и одвезују пре него што пратња крене из дворишта, сем у Суводању где се покојник одвезује тек на Гробљу. Ове мараме се остављају у сандуку.

* Обичаје су записале Љубоја Милка и Антонић Јасмина, јула 1984. године.

Покојник се дарује пешкирима, кошуљама а новац му се ставља на груди. Пре него што се сандук изнесе из куће домаћин узима новац и од њега касније исплати попа и трошкове сахране.

„Мејт” је некад лежао на сламарици и ћилиму па су га заједно с том „Шареницом” стављали у сандук. Испод главе су му стављали јастук, а покривали га ћебетом и покровом. Покров су жене саме ткале од конопље у тубама, па се покров секао од задњег краја, у дужини од четири метра. Није смео да се сече од почетка јер се тај материјал не би смео користити за шивење кошуље и сукњи. На средини покрова се ушивао црвени сатенски крст.

Горњи крај Станине Реке и поглед на Ситариче, права ризница народних обичаја и веровања

У сандук су се стављале струготине од дасака од којих је сандук направљен или вуна од ћилима. Данас се сандук купује па се више не ставља ћилим, нити се тка покров.

Људи су прилазили сандуку, „целивали мејта”, даровали га и палили свећу. Мртвац се из куће износи са ногама напред, у свим селима сем у Врагочаници где се износи са главом напред. У дворишту се сандук постави на два стола а на узглавље се стављају: „панаија” (кувано жито), свеће и цвеће. Свећа стоји у посуди са песком и житом.

Чим се покојник изнесе из куће редаре спремају собу у којој је лежао. Изнесу „сламарицу” на којој је лежао, сламу распу а „сламњачу” оперу и оставе јер она не сме да се користи до прве „даће” тј. до 40 дана после смрти. Затим орибају све и избаце сву воду која се затекла у соби док је покојник био у њој. Соба треба да се окречи да би се „очистила од

смрти". На сто ставе посуду са водом, босиљак и тамјан да их поп окади. Тек тад је соба очишћена од смрти.

У покојниковој кући не сме ништа да се ради 3 дана:

— на дан кад је „мејт" умро,

— на дан сахране,

— на „трећину".

У селу се не ради прва два дана а на „трећину" се ради.

У дворишту поп опоја покојника, прекрсти покров вином и зејтином и после последњег опраштања сандук се закује. Потом се образује погребна поворка. На челу поворке иде крст, негде и барјак, „пананија", венци, поп, „мејт" који се носи на колима ногу окренутим према истоку а главе према западу, „пратња" или „узовници".

Пре него што поворка крене из дворишта сви „узовници" узимају по залагај хлеба, соли и белог лука. Кад покојника износе из дворишта редаре преврну столове на којима је сандук стајао, отворе све прозоре и врата у кући и пуне стоку (стока жали свог господара).

На путу до гробља поворка се три пута зауставља а поп непрекидно чита молитве.

Гроб копају четири човека које домаћин одабере. Пре поласка на гробље они доручкују у покојниковој кући а затим их домаћин одведе на гробље да им покаже место на коме ће ископати „рупачу". Они се са гробља не враћају док се сахрана не заврши.

Изнад раке поп очита молитву, прекрсти сандук вином и зејтином, а затим разбије „срчу" (чашу у којој је било вино и зејтин) о сандук да би мртавац што пре иструлио. Он затим баца у гроб „пласу", први ископан грумен земље а затим прво роџаци па „узовници" бацају новац, земљу и цвеће у гроб. У Бобови земљу не баца онај ко намерава да дође на „трећину" док у Врагочаници поред попа земљу бацају само „слуге" које су копале раку.

У Врагочаници се на свежу хумку ставља сво јело које је донето: „пананија", хлеб, колачи, месо, печење и пиће. У Суводању се на гробље носи само хлеб, со и лук, а трпеза се поставља код куће. Храна која се не поједе остаје на гробљу.

Са гробља се, сем попа, сви враћају покојниковој кући. На улазу их чекају редаре са кофама воде — сви оперу руке и тако се коначно опраштају од покојника. У Суводању се изнесе жеравица те свако баца по једну жижку „иза леџа". Трпеза се поставља у кући а лети у дворишту. У „првом челу" седи најстарији од узовника.

Тог дана се спремају три „печене" погаче:

— код прве је тесто извучено на четири краја а на средини има слово,

— друга и трећа су избодене калемом.

Човек који седи у „првом челу" још једном држи опрощајни говор. Потом се служи вино и „пананија" — сваки увозник отпије гутљај вина и узме по једноу зрно жита. За јело се припрема: чорба, сарма, печење и колачи.

Увече након сахране у соби у којој је покојника умро ставља се: вода, шећер, лук и колачи, да би се његова душа последњи пут најела код куће. Сутрадан се поново излази на гробље, на „трећину". Тог дана се

људи окупе у покојниковој кући, ручају па тек онда иду на гробље. Они који нису на сахрани бацили грумен земље у раку сад узимају грумен са гроба и бацају га у страну. Ови обичаји су исти и кад умре момак или девојка а разликују се једино кад умре некрштено дете.

Кад умре момак или девојка редаре су младе а венце носе млади.

Мајка дарује све „узовнике“ даровима које је спремила за свадбу и свим оним који су даривани покојнику. Сваки „узовник“ пребаци свој дар преко левог рамена и носи га до краја сахране.

Кад умре прво дете мајка не сме да иде на сахрану због здравља друге деце. Кад умре некрштено дете обичаји су друкчији:

— не зове се поп, нема ни крста ни сандука. Дете се умотава у ћилим и сахрањује под калем да би се „омладила“ друга деца. Гроб му се не обележава нити обилази а на сахрану не сме да иде мајка.

Верује се да душа покојника лута 40 дана у виду беле лептирице. Да би се спречио њен улазак у кућу каже се: „Иди у гору и воду“ а на прозор се ставља плоговина и бели лук. За душу некрштеног детета се верује да лута и тражи име и одлази у воду или ватру. Душу покојника носе анђели, ако ће у рај, или ђаволи, ако ће у пакао.

Да би се смирила душа покојника на 40 дана се држи даћа. Даће се праве због веровања да покојник на оном свету једе „па да трпеза пред њим не би била празна“. Даће се не дају некрштеном детету а кад умре крштено дете купи се ново оделце и однесе у цркву где се поклања неком сиромашу — „предложи се сирочету“ (Врагочаница).

Ако у некој кући у истој години умру две особе верује се да мора да се деси и трећа смрт. Да се то не би догодило гаси се ватра у шпорету кад износе покојника из куће.

Верује се да ће брат и сестра рођени у истом месецу умрети у истом месецу. Да би се то спречило скува се јаје са два жуманцета, једно се да брату а друго сестри преко прага, да би се деца раздвојила.

Постоје три даће:

— 40-дневница се одржава суботом. За трпезу се коље прасе, бравче „душно“ — за мушкарца ован а за жену овца. Праве се три погаче без квасца тзв. „погаче три крста“:

1. Прва погача има један крст.
2. Друга има два крста.
3. Трећа има три крста.

Кувају се три шоље жита и носе у цркву да се „освете“. Даће се одржавају увече.

Човек који је на сахрани седео у „првом челу“ седи и сад и диже „славу за спокоја“. Служи се вино и жито. Свако узме по једно зрно жита а шта остане баца се у ватру или под калем да се не би газило. Друга и трећа даћа могу се одржати заједно већ сутрадан. Ако је прва даћа била мрсна, трећа је посна и обрнуто.

Задушнице

Најважније задушнице су зимске на седам недеља после Божића. За сваког умрлог се прави колачић са словом „намењача“ или „намењуше“. „Намењача“ за мушкарце је четвртаста, има „рошчиће“ и слово на сре-

дини, а за жену округло са словом на средини. У Врагочаници се на „намењаче” за мушкарце ставља пет слова. „Намењаче” се месе у петак, а Задушнице су у суботу. Колико има „намењача”, толико мора да има и свећа. Одржи се помен за сваког умрлог посебно, пољуби се свећа и каже: „Моме . . . при душу, лака му земља, проста му душа, Бог да му прости.” затим се упале све свеће, и једна за знане и незнане покојнике. У цркви се прави парастос. Носи се само једна „намењача”, кувана пше-ница, флаша вина и једна свећа за све мртве.

У жалости жене расплићу косу а мушкарци пуштају браду до даће за 40 дана. Прнину жене носе до годину дана; не ваља да се носи дуже јер изазива још једну смрт у породици па се скида и до месец дана пре годишњице. Ако се тада не скине мора да се носи три године јер не ваља да се скида у другој години.

Споменик се диже за годину дана али може и касније. Кад се диже споменик на гробље изађу само чланови породице, дарују споменик пешкирима, кошуљама а све те дарове добија мајстор који га је правио.

Гробове не ваља прекопавати јер се узнемирава покојник па се та два „мејта” свабају на оном свету. Примери двојног сахрањивања су ретки.

Казивачи:

1. Јанковић Десанка, 1920. год., Врагочаница.
2. Петровић Продана, 1924. год., Врагочаница.
3. Влајковић Винка, 1934. год., Станина Река.
4. Влајковић Жарко, 1930. год., Станина Река.
5. Бирчанин Милица, 1928. год., Суводање.
6. Ракић Живорадка, 1928. год., Ситарнице.
7. Михаиловић Живка, 1939. год., Ситарнице.
8. Бирчанин Паун, 1928. год., Суводање.
9. Симић Станија, 1908. год., Бобова.
10. Бирић Тихомир, 1909. год., Маиновић.

ГОДИШЊИ ОБИЧАЈИ*

Зимски обичаји

По народним схватањима овог краја зима почиње од Никољдана или Аранђеловдана. Свети Никола се слави 19. 12. Слави се посно јер је „у посту”. Од јела се обично спрема: чорба, кромпир, пасуљ и купус. Тек од скорашњег времена (после II св. рата) се спрема и риба. Сматра се да је Св. Никола путник и да је заштитник свих оних који путују.

Пре Св. Николе празнује се Св. Варвара (празнује се 17. 12.). За овај дан се кува „варица” (варено жито). Поред жита стави се понеко зрно пасуља, бундевог семена и кукуруза. Варица се меша лесковом гранчицом. Кад се варица спреми лескова гранчица се забоду у жито да би жито боље родило.

Божић

На Бадњи дан се спрема све што је потребно за Божић (печеница, колачи и остало). Домаћин одлази у шуму по бадњак (дрво за бадњак је морало бити довољно велико да може целе ноћи горити на огњишту; за бадњак се обично сече церово дрво). Кад домаћин донесе бадњак у кућу први ивер даје „станарици”, а ова га ставља у ћуп да се кајмак боље „вата”. Бадњак у кућу уноси домаћин, а на прагу га чека неко од укућана и баца на њега зоб говорећи: „Христос се роди”. — Затим бадњак ставља у огњиште. После тога домаћин доноси сламу, а на прагу га опет дочекују, бацају зоб и говоре: „Христос се роди”. Кад се унесе у кућу слама, она се мало рашири и домаћин или домаћица стављају јабуке, колаче, бомбоне и сл. које деца пијучући траже по слами. Затим се уноси печеница. Обично је уноси домаћин са сином и глава иде напред. Кад стигну до прага баца се зоб и говори: „Добро вече, сретна ти веселица” (то каже домаћин оном ко баца зоб). После свега тога ставља се цак на сламу и на њега се поставља вечера. Домаћин стаје у прво чело и очита молитву у чему га и остали укућани прате. Затим седају на сламу (на Бадње вече се уопште не употребљавају сто и столице јер се сматра да се Христос родио у пећини, само на слами) и почиње вечера. На Бадње вече једе се само „гнежден” пасуљ (изгњечени), а мрве се после вечере покупе те се сутрадан дају стоци ради већег берићета. После вечере домаћица веже кашике (да би заштитила живину од птица грабљивица). Слама се покупи трећег дана божића и ставља се на шљиве да би боље родиле. У Врагочаници по казивању **Исаиловић Велизара** слама се покупи 3. дана Божића, стави у цак и изнесе се из куће на Нову годину и стави у шљиве да би боље родиле.

На Бадње вече се медом намаже бадњак па га укућани редом љубе да би овце љубиле јагањце (да ове не би бежале од јагањаца). Домаћица на бадње вече прави тесто за чесницу, затим домаћин у тесто стави металну пару. После тога домаћица ставља чесницу на огњиште и на њу нагрне жар.

Чим устане домаћин доноси са извора свежу воду за умивање. Затим тражи дрењак и доноси га у кућу (по дрењак може да иде и други

* Годишње обичаје су записали Весна Мартаћ и Петар Иванковић у јулу 1984. године.

мушкарац — млађи). Кад улази у кућу неко од укућана баца зоб на њега из рукавице и каже: „Христос се роди“. А овај одговара: „Ваистину се роди“. Домаћица дрењком боцка чесницу. После свега тога домаћин у рукавици носи зоб, баца га стоци и говори: „Христос се роди“. Затим окади стоку и око штале баца пепео да врачаре не могу нашкодити стоци. Кад све то обави, домаћин се са укућанима помоли Богу, па се прекрсте и узму по пупољак дрењка, па се опет прекрсте и узму парче срца и парче „дубца“ од печења. Потом домаћин преломи чесницу и дели укућанима. Онај који нађе пару сматра се да ће целе године бити срећан. Он затим даје пару станарици, а ова ставља новчић у сириште да би се „’вата бољи сир“. Поред чеснице у Ситарима су правили и два колача која су била изнутра шупљи, да би могли да се ставе говечету на рог. После доручка те колаче измрве, помешају са сточном храном и однесу стоци. У Маиновићу по казивању **Ђирић Тихомира** колачи за стоку се пеку за Божић, али се стоци дају тек за Нову годину (14. јануара).

Пошто је поломио чесницу домаћин доноси печење. Од печења се прво одсеца десна плећка и леви бут. За време ручка домаћин гледа у плећку: каква ће година бити, како ће се стока котити, дал’ ће неко умрети, дал’ ће се неко удати или оженити. Ујутро се још поред печења служе колачи, печени дулек и чај. После доручка домаћица скупа мрвице и ставља их у круг говорећи: „Овако станарица савијала кајмак“.

После доручка обично долази „положајник“ (обично неко од комшија), који улазећи у кућу каже: „Помоз’ бог, Христос се роди“, а домаћин му одговара: „Ваистину се роди“. Затим положајник узима од домаћина мали треножац и седа крај огњишта да чара ватру. Онда му домаћица на главу ставља „губер“, да би јој кајмак био дебео кô губер, а у руке му даје парче бадњака да њиме чара ватру. Положајник док чара ватру говори: „Колико варница толико среће и весела, толико оваца, свиња и говеда“. Затим домаћица даје положајнику дар, обично чарапе. Положајник док иде нечијој кући мора да пази да уз пут несретне неког другог положајника.

На Божић укућани не иду никоме у госте, јер се сматра да ће целе године бити ван куће. Такође на Божић не ваља ни спавати, јер се верује да ће бити поспан целе године.

После ручка домаћица ставља конопац у круг, и у њега баца храну (зоб) живини, да би живину заштитила од птица грабљивица.

На Божић се стока „’вата у јарам“ и иде се у обилазак имања или се отпочне било какав посао. Али се на Божић „не вабе“ кокоши и свиње. Док се „не једе“ не треба узимати метлу у руке, да не би било змија. Ако на Божић има снега укућани узимају по грудву снега и бацају на таван говорећи: „Бежи врућице ево студенице“.

Од Божића се за Нову годину оставља глава од печенице, а лева плећка се оставља за Богојављење.

Од Божића до Крстовдана се мрси. После Крстовдана је Богојављење, тог дана се иде у цркву по свету водицу која може да се чува и употребљава се само кад је неко болестан.

За Нову годину (14. 01.) се спрема проја која се шара са гранчицом дренка од Божића. А за ручак се служи и глава од божићне печенице. Нова година се у народу зове и „Мали Божић“.

Некад су зими ишли „кудељари”. Они су облачили разно старо одело и увесељавали народ.

У народу се верује да се на Сретење срећу зима и пролеће, тог дана се појављују медведи (буди се из зимског сна), па ако угледа своју сенку уплаши се и враћа се назад; то значи да ће зима трајати још 6 недеља. А ако не угледа своју сенку тј. ако је облачно време медвед остаје напољу и то значи да ће скоро пролеће. По речима казивача из Маиновића верује се да ако медвед изабе из пећине на дан св. Харалампија и угледа свој „лад”, он се враћа у пећину и зима се продужава за још 40 дана.

Врачање да се живина заштити од птица грабљивица

Задушнице

Задушнице су празник када се намењује за душе мртвих рођака. Уочи задушница домаћица меси „паскурице” (намењуше). За сваког покојника прави се по једна паскурица; за мушкарце се праве у облику крста а за жене округле. И на једне и на друге ставља се слово. На задушнице се обично устаје раније да би се пре Сунца наменило за душе мртвих. Домаћин узима намењушу и свећу, прекрсти се, пољуби их и каже за кога су намењене, затим запали свећу и онда их преда неком од укућана. Кад се намењивање заврши, намењуше се стављају на синију, а свеће, да би дуже гореле, запале се натопљеним воском на синију. После тога укућани седају да једу, а јели су обично прокуле, суво месо и купус. На задушнице се обавезно иде на гробље и од сваког јела узме по парче. Поред јела носе и ракију.

Покладе

Постоје у току године 4 поста. За сваки пост везане су и покладе и то: божићне и чесне, беле и месне. Божићне покладе су 6 недеља пре Божића, тј. 2 недеље пре Вечења.

Часне покладе су 7 недеље пре Ускрса. Покладе су дан пре почетка поста. На покладе се припремају најбоља јела, увече се све то поједе.

Од Божића до часног поста је Месојеђе, тад се сваки дан мрси. Последња субота Месојеђа су Задушнице, а у недељу су Беле покладе кад се једе сир и млеко. Од понедељка је часни пост, који траје до Ускрса. Прва недеља је потпуно посна. После ове недеље иде се на „причешће” у цркву. После тога наставља се пост још 6 недеља. Ускршњи пост почиње понедељком (тзв. чисти понедељак, кад се све чисти и пере у кући).

У „Глуву недељу” (2 недеље пре Ускрса) иду станарице у планину да помозу овце да би млеко било боље.

Себична недеља (Цветна недеља) је последња недеља пре Ускрса, тад се умива у цвећу.

Пролећни обичаји

Према народним веровањима пролеће почиње од Благовести. На Младенце (22. 03.) се калемџи воће. Тог дана се прави посни ручак, јер су Младенци у часном посту. Овог дана се носе и дарови младенцима који су венчани у последњих годину дана.

Марковдан се празнује због змије, тог дана не сме ништа да се ради нити у кућу да се уноси било шта дрвено. Због змија су ишле и „лазарице” кроз село и лупале у металне посуде вичући: „Куца, куца лазарица, беж’ од куће поганице”. Лазарице су раније биле Циганчице које су ишле по селу и певале, а зато су их домаћице даривале. Лазарице су обично ишле ујутру. У Мајновићу Лазарице су ишле пре Цвети. У Ситарицама Лазарице су ишле у недељу пре Ускрса. Лазарице су ишле у народним ношњама и у случају да се сретну две групе гледали су једне друге кроз прсте. На Лазаревдан домаћица узима тигањ и лупајући у њега обилази око куће, тад виче: „Куца, куца лазарица, беж, од куће поганице”.

Некад се на Пророк Јермију китила кућа грањем због змија. Такође су прављени крстићи од леске и стављани на њиву да пшеницу чува од невремена. Такође су стављани и на куће, штале и остале зграде.

Да не би вукови нападали домаћинство празновао се Гавриловдан (у марту и октобру).

Ускрс

На Велику недељу (недеља пред Ускрс) једу се потпуно посна јела. Обично се причешћивало на Велики петак. Тог дана се обично оде у цркву око 16 сати, и тамо се три пута клекне. На Велики четвртак и Велики петак се не ради ништа од свакодневних послова, већ се тада почињу шарати јаја. Јаја се шарају тако што се направи перо које се замаче у восак и онда се пером праве шаре преко јајета. На првом јајету пише „Христос васкрс”. То јаје се оставља најстаријем детету или га сва деца поделе међусобом. Јаја се боје на Велики петак у коприви или у љусци од лука. Обично се спреми најмање по три јајета по особи.

На Велики четвртак се иде ујутру и увече у цркву. У вечерњој молитви се дванаест пута клекне.

На Ускрс се прво узимају јаја па тек остала јела. Кад се сретну поздрављају се речима „Христос се јави”. То исто кажу и кад се „туцају” са јајима. У суботу пред Ускрс се спремају сва јела (печење, кување, сарма и колачи). По речима казивача из Ситарница у суботу пред Ускрс се пева и игра.

Први дан Ускрса се ништа не ради, каже се да се „не сме у земљи три дана радити јер ће ударити воде и однети је”. На други дан Ускрса (тз. други Ускрс) иде се на гробље где се носе јаја, мед или ратлук. Од Ускрса до Тројица није се радило четвртком да не би дошло до провале облака — зато се зове Водени четвртак.

Пред Велики петак мештани су хватали змију и стављали је у тикву. Од тада су гајили једно пиле, а пиле и змију носили су уочи Бурђевдана два младића око села. Док су ово носили морали су да ћуте. То се све радило да не би падао град.

На Бурђевдан су млади устајали рано и ишли да беру цвеће. На Бурђевдан ујутру чобани су пропуштали стоку кроз ноге и чували је целу ноћ да им не би гатаре нашкодиле, донеле вратило међу стоку и онда га ујашале говорећи: „Имам ноге сврачије, музем краве свачије”, а ако је неко види одговара јој: „А ја имам птичије, нећеш мусти ничије”. Ујутру се овце музу кроз колачић а на тор се ставља венац од цвећа и то се све ради да гатаре не би нашкодиле. Исто такво цвеће се ставља у кућу, на место где се држи млеко.

Летњи обичаји

Празници кад се не ради због грома су: Илиндан, Тресковита среда, Огњена Марија, Блага Марија и св. Пантелије. Због ветра се празнује Смушени четвртак. Св. Прокпије се празнује због деце.

Ако се ради на св. Аранђела он ће одсећи главу ономе који тад ради.

Уочи Видовдана се бере „видовчица” и ставља се у посуду са водом. Том водом се ујутру умивају укућани, да би имали бољи вид. Од тога набраног цвећа девојке праве венце и чувају га као лековито биље.

Уочи Ивањдана жене беру цвеће и праве венце. У те венце стављају још и жито и лук, затим те венце стављају на куће и капије.

На месец дана до Петровдана огули се кора од дивље трешње и чува се до уочи Петровдана. Тад се праве буздовани, (на рачвасто дрво наниже се „лила” и то се запали), и то се пребацује преко тора. Око ове ватре млади играју до касно у ноћ.

Крсна слава

Слава може да се мења само ако човек дође жени у кућу. Он онда слави њену славу јер је на њеном имању, а на своју славу само ломе колач. После очеве смрти, ако синови остану заједно, славу прима најтарији и постаје домаћин. Ако се синови поделе, сви славе исту славу.

Ако се неко од синова одсели он слави очеву славу (кад му је отац дошао жени у кућу) јер носи очеву презиме.

Уочи славе обично долази само пријатељи (женине фамилије), понекад удаљени рођаци.

Негде око недељу дана пре славе долази поп да свети водицу. Домаћин припреми воду у „чорбалуку“, тамљан и босиљак. Поп дође у кућу окади икону чита молитву и каже: „Сјати Боже дом твој“, онда узме киту босиљка замочи у воду и пршеће по соби (направи крст прво на источном зиду затим на западном, па на северном и на крају на јужном зиду). Затим замочи крст у водицу и даје сваком од укућана да га пољуби. Ту водицу пију укућани, а после четири до пет дана проспу је по цвећу.

Све што треба за славу спрема се уочи славе (пече се крме, прави се „панаија“, колач и помагач (крст). Сваки колач има 5 слова, једно у средини, и још четири на четири стране да би се добио облик крста. Исто тако се ставља и на помагач. То слово да би се могло употребљавати мора прво да буде у цркви 40 дана, да га поп „посвети“.

Слава обично траје два дана: први дан је слава, други дан је „гозба“. На гозбу долазе сви они који нису дошли на славу (комшије и они који су удаљенији рођаци). На славу се обично не позивају гости (већ долазе они које је домаћин „задужио“ (код којих је и он био на слави). Али, ако се деси да дође неко непозван, не прави се разлика између гостију. Свечари (они који славе) посећују једни друге тек кад се гости разиђу или сутрадан на гозби. За мрсну славу се коље прасе или овца, а за посну спрема се риба, кромпир, и пасуљ. Колачи се спремају у оба случаја. Ако је слава посна и дан уочи славе се једу посна јела, док „дан после славе се једе какав је дан“ (посни или мрсни).

Ујутру на дан славе домаћин узима „панаију“ и вино у флаши и то носи у цркву да поп „освешта“. После обављене службе поп вином прелије панаију, а вино што остане славари попију у путу до куће. Кад домаћин дође са панаијом из цркве (негде око 10—11 сати) већина гостију је већ дошла. Тад домаћин окади и пољуби свећу, окади колач, икону и све госте и укућане и онда запали свећу. Затим „долибаша“ који седи у првом челу позове све присутне: „Устајмо браћо да се помолимо Господу Богу и данашњем дану и Св. . . .“ којег наш домаћин служи са свећом, летургијом и белом панаијом (зато што је од жита), а он њега животом и здрављем. Затим долибаша каже: „Скоро рекосмо, добро рекосмо за данашњег дана Св. . . . а ово да рекнем је свим хришћанским именима које хришћани славе од истока до запада, не морамо их све редом побројати, који је старији а који млађи, а који до Бога достојанији. морамо се свима замолити и преклонити.“ Долибаша се затим прекрсти и каже: „Госпode Боже и сва хришћанска имена будите на помоћи домаћинима па и нама. Скоро рекосмо добро рекосмо за свих хришћанских имена, о да рекнемо за блага Христа и за имена светаца које верујемо и часним крстом којим се крстимо да се и њима молимо и преклонимо. Скоро рекосмо добро рекосмо, а ово да рекнем за св. Петке и св. Недеље, које нама често дођу, а ми их често грешисмо о суву сену, о зрелу жити, на пазар воке (волове) 'ватајући, 'лебац месећи и све грешећи (тад се прекрсте) Госпode Боже и св. Петке и св. Недеље помози домаћинима нашим и нама ако Бог да“.

Делибоша наставља: „Скоро рекосмо добро рекосмо, ово да рекнемо за данашњег дана Св. . . . за колача и ломача, где се колач ломио ту Бог чуо и помогао, домаћине сеци колач“.

Онда се приступа ломљењу колача. Долибаша стаје у прво чело, узима колач и нож, прекрсти се и пољуби колач. Пред њим стоји чаша црног вина. Са десне стране долибаше је домаћин а са леве један гост;

који ће ломити колач. Долибаша унакрст одоздо засеца колач, али тако да не пресече ни једно слово. Онда колач узимају ломачи; затим долибаша сипа вино у слово на средини колача, ломачи окрену колач један круг, сркну вино, једном се пољубе. Затим долибаша досипа вино у још два слова, ломачи окрену још два пута колач, два пута сркну вино са слова и два пута се пољубе. Затим долибаша сипа вино у сва слова, ломачи три пута окрену колач, сркну вино из три слова и онда се три пута пољубе и леме колач, прво на једну половину, затим га окрену за четврт круга па опет леме на пола. Кад поломе колач дође домаћица са ситом. Ломач који је лево од долибаше подигне четвртину колача десном руком и стави домаћици у сито и тад каже: „Да буде влат к’о долибашин врат”. Домаћица њему и долибаша даје по јабуку из сита. Затим долибаша узима панаију и вино. После долибаше то уради домаћин па преда и другом ломачу (вино и панаију), за њим узима следећи гост па предаје оном до себе или преко стола. Укућани узимају последњи.

Обично је за софром поред јела стајала и посуда од литру-две са ракијом коју су пили сви гости редом (директно из посуде). Кад домаћин свима напуни чаше долибаша каже: „’оће мо ли пити и у здрављу бити? Сваки почетак сретан и напредан”. И онда испијају чаше до дна. После тога домаћин сипа свима чаше а долибаша проговара: „Писмо првом, а сад пијмо другом” и онда опет све испијају.

Тад почиње ручак. А за ручак се спрема: сир, кајмак, супа, гибаница, сарма паприкаш, кување, печење и колачи (број јела је зависно од могућности домаћина). Поред тог јела на столу стоји и славски колач (испред долибаше). Затим домаћин пуни трећу чашу, а долибаша подигне чашу и каже: „Писмо прву писмо и другу, пијмо и трећу за Св. Тројице, ’де се помињале ту и помагале”. Затим домаћин пуни и четврту чашу, а долибаша опет говори: „За премке, да премакне Бог у овај дом слогу и договор”; па кад и ову испију домаћин пуни и пети пут чаше и проговори: „Петом чашом пијмо долибаша за здравље, да буде жив и здрав”. Кад домаћин шесту чашу испијају за његово здравље и у његово име, па кад испију све кажу: „’Волико ти било душмана к’о у чаши пића”. После шесте чаше пије се „шеталица” (пије кад ко хоће и колико хоће).

За време славе свећа гори цео дан, а сви укућани служе госте. Кад почну гости да одлазе домаћица спрема сваком госту понешто од јела. Некад се чак и хлеб спремао, јер се преко године јела само проја. Госте испраћају као што су их и дочекивали, сви укућани.

Преслава

Преслава се обично слави само у једном засеоку, али ако је тог дана и вашар на њега дође цело село. За разлику од славе не спрема се панаија (жито). Али се спрема колач, пали се свећа и служи се вино као на слави. Колач се спрема дан пре преславе (исто има пет слова — као и славски).

Свећа се обично пали око дест сати пре подне „док још дан напредује.” Затим се ломе колач (исто као на слави — долибаша стоји у првом челу а леме га домаћин и један гост). Ручак најкасније почиње до два сата поподне. Дотле треба да се окупе сви гости. А. гости су, углавном,

супа итд. Преслава обично није црквено слово па на тај дан се сме заклати бравче (значи да се „печеница“ не спрема претходног дана).

После ручка гости и укућани обично одлазе на водицу, у то време излази и поп и свети водицу (очита молитву и освешта место — попршће исти као и на слави. За ручак се обично спрема „бравче“, по неки колач, водом). На Ивандан се свети водица да би пала киша, да не би летина настрадала. А после тога наставља се народно весеље.

Црквена слава

Црква у Ставама слави Петровдан.

Славу претходне године за наредну узима да припрема домаћин са парохије те цркве. Том приликом поп позове и неког другог свештеника као госта, и обично му даје предност у вршењу службе. Приликом службе свештеници и присутни обилазе око цркве и моле се Богу. Напред иду свештеници, за њима чланови црквеног одбора и носе барјак и иконе. На крају испред цркве леме колач. После службе приступа се ручку у ком учествују сви присутни. Неки верници на тај дан дотерају неко „бравче“ као поклон цркви, а црква то лицитацијом продаје и паре оставља себи.

Казивачи:

1. Исаиловић Велизар, 1922, Врагочаница.
2. Исаиловић Розомир, 1905, Врагочаница.
3. Бирчанин Ангелина, 1934, Станинар Река.
4. Ракић Момир, 1927, Ситарнице.
5. Влајковић Жарко, 1930, Станина Река.
6. Ђурић Тихомир, 1909, Маиновић.
7. Михајловић Живка, 1939, Ситарнице.
8. Бирчанин Драгомир, 1932, Суводање.
9. Петровић Љубомир, 1911, Суводање.
10. Мијајловић Гвозден, 1925, Ситарнице.
11. Симић Алаксандар, 1912, Бобова.
12. Симић Станија, 1908, Бобова.

Народни суд

Пре ослобођења ова села Подгорине су организована у општине. Села Станина Река, Врагочаница, Суводање и Бобова су чиниле једну општину, а Ситарнице и Мајновићи су припадали општини Причевић. Центар среза је био у Каменици, а округа у Ваљеву. Среска власт одређује послове председницима општина, а ови кметовима и одборницима. На сличан начин организован је и суд.

Старешина задруге је „бог и закон“ за чланове задруге, који морају да га слушају без поговора. Ситније спорове у селу решава кмет, или изборни суд у општини, док су тежа дела и жалбе ишла на срески суд.

Изборни суд (суд при општини) се звао и мировно веће или мировни одбор. Чине га 4 члана. Деловоћа је обавезно присуствовао суђењу које води председник општине са кметовима или кмет са одборницима. Кмета бира село, гласањем куглицом на сеоском збору. Кмет у селу одреди два одборника. Кад се бира председник општине, веће кметова и одборника на општинском збору предложи кандидате, а на следећем збору се гласа куглицом. Изборе прате агитације, зборови у центру села и подмићивање, нарочито сиротиње. Председник бира деловоћу, благајника и остале сеоске службенике. Чланови општине се бирају на 4 године са правом поновног избора. Право гласа на изборима имају пунолетни мушкарци „а за време Обреновића само они који имају више од 3 хектара земље“. Општина има своју зграду у којој се одржавају суђења и у којој постоји општински затвор.

Све прекршаје у задрузи (непослушност, не извршавање послова, пијанчење и слично) је старешина задруге кажњавао батинама. Ситније свађе, свађе око меће, штету коју направи туђа стока је оцењивао и кажњавао кмет на лицу места. Кмет је могао затворити без права жалбе свакога највише 24 сата. Општински суд је разрешавао крађе, клевете, веће свађе око мећа, кажњавао неплаћање пореза, недолажење на кулук, пијанчење за време рада, туче, оверавао уговоре и квита, решавао жалбе (на поступак кмета или одборника). Суд у Каменици је разрешавао кривична дела („злочини“) и жалбе на одлуке општинског суда.

Судски поступак води председник или кмет уз присуство деловоће, виновника и сведока на лицу места или у општини.

Ако суд разрешава свађе око меће или око уговора најсигурнији доказ је квита. У осталим случајевима верује се сведоку који се закleo. Међу сведоцима се није правила разлика, сваки се који закуне мора да говори истину. Клео се на следећи начин. Ако се суде око земље онај који тврди да је земља његова стави за врат бусен земље и такође пређе преко спорног дела. То је заклетва у земљу којој суд верује. Ако би се и други исто тако закleo спор је разрешавао срески суд. Кривоклетник је добијао строгу казну. У суду се клело на Свето Јеванђеље тако што се упали свећа, положи банка на Јеванђеље, сви устану и онај који сведочи каже: „Тако ми Светог Јеванђеља кунем се да је ...“ Поред тога, у току причања, да би се истакла и потврдила нека чињеница људи се куну у децу, кућу или себе.

* Податке о обичајном праву прикупили су и записали их Светлана Годоровић и Срђан Јанев, јула 1984. године.

Приликом крађе стоке врши се гоњење по трагу, а за сведоке се узимају они који виде гоњено стадо. Ако нестане нека ствар прво је траже у кућама оних који су раније били кажњавани за лоповлуке и по'аре. Такве људе пандури одведу у општински затвор на саслушање и задрже их један дан. Ако се крађа не понови, тог човека пусте преко дана да ради, а ноћ мора да проведе у затвору све док не призна или се не открије прави кривац или догоди друга крађа.

„Бусен би обично остао на глави, а можда сам и лагао да је земља моја”. (Раковић Раденко, Станина Река)

Као доказ се може узети јемство неког вибенијег. Јемчи се за вибеније људе и то ако су оптужени за клевету. И при јемчењу је обавезно заклет се. Ако неко из страха не сме да сведочи (плаши се освете) може насамом да каже кмету или пандуру оно што зна. Потказивања има пуно када се суди јатацима лопова, а људи се плаше сведочења јер су јатаци међу собом добро повезани и обавезно се свете.

Ако чувар ухвати неког да сече сеоску шуму мора да му отме секиру која служи као доказ.

Сведоци нису могли да буду млађи од 18 година, а такође нису могли бити у ближем сродству (до трећег колена) са оним за кога сведоче.

Ако би неко на суду признао кривицу добијао би блажу казну.

Не признавање крађе и заузеће туђега поседа се сматра тешком кривицом. Свако дело које се уради ноћу или при пожару је теже од истог урађено у дан. Силовање, паљевина и убиство је злочин. Злочинцима суди срески или окружни суд.

Кмет је могао да казни затвором до 24 сата без права жалбе, а општински суд до пет дана. Постојале су и новчане казне. Казна се одређује на основу штете, броја суђења и дела које је почињено.

Ко не дође на кулук, новчано је кажњен, а понекад је добијао два пута већи посао да уради. Јатаци су увек благо пролазили јер им се кривица тешко доказивала. Ко украде или намерно убије туђу животињу морао је да је плати (штету оцени кмет или одборник), а поред тога добио би и затвор. Ко сече или спали туђу шуму мора да „накнади“ (надокнади) штету. Онај ко своју стоку нађе на туђој земљи мора накнадити штету коју стока направи. Ако стоку изгуби, кад је нађе мора да плати храну и једну четвртину наднице за сваки дан чувања. Ако муж ухвати жену у варању може да је пребије и избаци из куће (са стварима које је донела), а ако га куне и проклиње и то иза леђа, односно пред мужем не сме да писне. Ако момак изневери капарисану девојку пропада му капара, а ако се девојка уда за другог дужна је да врати капару на капару. У оба случаја они губе добар глас. Силовање се сматра злочином и оно се разрешава пред окружним судом. Смртну казну је могао да изрекне срески суд. Ако је неко сметао богатијима могао је за ситницу добити смртну казну. Памти се да су у Суводању једног човека стрељали зато што је украо нарамак сена, а прави разлог је био страх да он не оде у хајдуке и не бије „великаше“. Смртна казна се извршава стрељањем. Ако се за неког зна да је крив а не може да се докаже, те га суд ослободи, народ га (и његову породицу) избегава.

Било је избегавања суђења. То раде они којима одговара одуговлачење. Могу се избећи, не доћи на два суђења, а на треће се морало доћи да би се избегло спровођење и новчана казна.

Обавезе

И раније, а и сада постоји пречина или право прече куповине. Ако неко жели да прода земљу, кућу или право на воденицу обавезан је да то прво понуди рођацима. Ако није задовољан ценом може да прода било коме. Кад се продаје цело имање обично га узме више рођака јер не постоје људи који могу да купе све. Због тога рођаци дају малу цену и гледају да оштете продавца. Памти се случај да је младић оставио сам на имању хтео све да прода и оде у град. Земљу је понудио ујацима који су живели око њега и они су му нудили 3 милиона — што је било мало. Тада му је човек, којег је замолио за помоћ послао циганску чергу са 8 милиона да купи земљу. Кад су ујаци видели шта их чека од Цигана, који су направили лом у селу, одмах су младићу исплатили 9 милиона и узели земљу.

При склапању купопродајних уговора сведоци нису обавезни. Обавезна је капра и за капару се даје што више. Ако купац касније не жели да узме, пропадне му капара. Ако продавац прода другоме дужан је да врати капару на капару. Ако се за капару да више од пола цене продавац не може продати другоме. Може се склопити куппроодајни уговор и тада се потребна два сведока.

Куппроодајни уговор се „запечатити“ руковањем, а потом продавац, па купац часте.

Поред трговине за новац постоји трампа или замена. Мења се земља за земљу, стопа за стоку, стока за земљу или занатске производе, као и за жито. При трампи се вредност робе одреди по ценама са пијаце. Раније (између два рата) за једну кошницу могла се добити овца или сто килограма жита; крва је вредела четиристо килограма жита. Да би се

добило одело без плаћања морало се дати дупло више платна. Ако се трампи земља правила се квита (уговор) са два сведока коју је оверавао деловођа. Роба се обично мењала на пијацама и међу комшијама. И данас постоје замене.

Раније се (пре II св. рата) раздвајање задруге врши деобом по мушкој линији на једнаке делове. Грунтове дели најстарији брат а прво избора има прво најмлађи. Храна (жито, млечни производи, мед...) се деле по глави. Кућа, остале зграде и стопа се деле по пореским главама (мушкарци старији од 18 година). За коришћење воденице уводи се ред на 7 или један дан. При деоби прави се деобно поравњење које оверава деловођа са два сведока.

У селима постоје заједничке шуме. Право на испашу у шуми се добија победом на лицитацији која се одржава једном годишње, у пролеће, и којој могу присуствовати „странци“. Заједничка шума није смела да се сече. Председник је могао да подели заједничку шуму мештанима. Делило се произвољно, али је више добијао онај домаћин (старешина задруге) који има више бирача у свом домаћинству.

Ако неко нема децу могао је усвојити туђу. Усвајана су деца од 4 до 5 година. Усвојено дете је имало сва права као и рођено а такође и део при подели задруге из које потиче. Више су усвајана мушка деца.

Јавна добра су прављена и одржавана кулџима. Кулџук је наређивао председник општине а спроводио кмет. Линија на кулџуку (део који треба урадити) се одређује на основу величине имања.

Ствари

Имовина се може стећи наслеђем, куповином, миразом и поклоном.

За међење (обележавање међе) се користе међаши; ако се ради о земљи. У шуми се међа обележава каналом или се закрсти дрво. Дрво не припада ономе са чије стране је крст. Ако је крст окренут ка међи, дрво деле. Померање међе се сматра великим грехом.

Да би се прешло преко туђе земље морало се тражити одобрење власника, иначе се плаћала казна.

Онај ко нађе изгубљену ствар дужан је да је преда пандурима. С тим у вези постоји пословица: „Што нађеш не кажи, што изгубиш не тражи“. Ко нађе изгубљену стоку дужан је да пријави општини. Рој пчела припада власнику ако га је пратио од кошнице, у супротном, оном ко га нађе.

На зајам се узимао новц са роком враћања од годину дана и каматом од 30%. Ако неко не може да врати и за годину дана рок му се продужи на две али плаћа дуплу камату.

Казивачи:

1. Ристивојевић Миломир, 1912. Бобова.
2. Симић Александар, 1912. Бобова.
3. Бурић Душан, 1919. Мајиновићи.
4. Бурић Веља, 1914. Мајиновићи.
5. Јефтић Божа, 1925. Станина река.
6. Јанковић Божидар, 1926. Врагочаница.
7. Бирчанин Павле, 1930. Суводање.
8. Гордић Душан, 1907. Суводање.
9. Митровић Војин, 1903. Бобова.
10. Станић Љуба, 1910. Суводање.

КУЛТУРНО ЗАБАВНИ ЖИВОТ*

Вашари

Вашари су се обично одржавали на раскрсници путева, односно на неком прометном месту. За време верских празника одржавали су се у двориштима цркава, на пример ноћни вашар пророка Јеремије, за Видовдан и сл.

То су били народни и сточни вашари. Били су бројни и на њима се сакупљало више од триста људи. Поред Ваљеваца било је и Ужичана, Босанаца.

Мушкарци и девојке обично су долазили коњским колима. Долазили су у живописним ношњама. Ношња се састојала од веженог јелека, вунених чарапа, шумедијског одела, опанака са каишевима. Девојке и млађе жене обично су косу завијале у пунђу, али не као данашње. Старије жене носиле су мараме.

На вашарима је свирало и по неколико оркестра. Роми су свирали претежно виолином, басом, гитаром, „кланетом”, а често су свирали и на бубњу. Играло се и у по двадесет кола. Најчешће су се играли: Четворка, Шестица, Тамбурица, Моравац, Босанчица, Бурбевка. Редослед у колу није био важан. Девојке нису играле само до момка који су им се свићали, већ су играли и до старијих. Богати су играли до сиромашних.

Људи су на вашарима пекли јагањце, прасиће и остало „бравиње”. Печење је стајало на „совама”. Продавали су га. Продавали су се грнчарски и други производи, лимунада, и сл.

На вашарима се точила ракија, вино, а ребе пиво. Због алкохола је често долазило до туча. Девојке су се такмичиле која ће бити лепше обучена, а другарице су долазиле једнако обучене. Младић који је био у шумедијском оделу, имао лепше вежене чарапе, лепше очешљан, био је најгледанији.

Мушкарци су се забављали и бацањем камена са рамена у два скока. Камен је био округло и није био одређене тежине. Победник је био онај који је имао већу дужину из три покушаја. Такмичили су се и у надвлачењу ужета, клипка. Девојке су се забављале играњем у колу, шетњом са младићима, разговарале су. Неке од њих су доносиле ручне радове и продавале их. Разлике између богатих и сиромашних било је једино у обласењу. Нису се издвајали у посебне групе.

На вашарима нису постојали шатори од платна, већ су се правили од лишћа и грања. Казивачи тврде да су некад вашри били лепши и живописнији.

Скупови за време пољских радова

Људи су се обично окупљали за време жетве. На „пожињалу” је учествовало понекад и до сто педесет људи. Жетеоци су позивани из више села. Њих није позивао домаћин, већ су их позивале комшије. Домаћин је једино позивао комшије из свог краја.

*) Податке о друштвеном животу прикупили су Нешић Весна и Милијашевић Мишел у јулу 1984. год.

Први човек који почиње жетву је „дрожинало”. На њиву је долазио око три сата, ујутро. После њега долазила је његова девојка или вереница. За време рада она је била поред њега. „Обично су те девојке биле газдинске девојке, а не из сиромашних кућа”.

На жетви су сви учествовали, млади и стари, и жене и деца и момци и девојке. Старији људи, од педесет до шездесет година правили су ужад, и њима су везивали снопље.

Кад се сакупе сви жетеоци домаћин око десет часова одреди њих десеторо до петнаесторо да сакупе руковеди. Руковеди се стављају на на ужад и везују деца која иду за жетеоцима. Снопови који су везани односе се на врх брда, а после се носе домаћину.

Од свих жетелаца домаћин одабира оне који умеју да садену, оне који су мало јачи и оне који умеју да „забаце”, добро да раде вилама, рогуљама. Снопље се подиже на кладње. Ако газда има две-три њиве онда се те кладње превлаче у друге њиве и збијају се. Те кладње најчешће су се преносиле воловским колима.

На жетви је задатак пожиналаца био да засепа пшеницу и одређује правац рада. Он и његова девојка засепали су један метар у ширину.

За време жетве домаћин је за жетеоце спремао ужину, ручак и вечеру. Од јела кували су боранију, пасуљ, купус, млеко. Јело су доносиле редаре у земљаним лонцима на обраници.

Храна се постављала на ледину у хладовину. На ручак их је позивао газда те жетве. Јело се дрвеним кашикама и то сви из једног лонца. На жетву се доносила и ужина, а понекад чак и мало меса. „Онај ко је био сиромашнији сналазио се како је знао и умео”. На жетви се клало и по 6 јагњаци док су сиромашни позивали око двадесет жетелаца и обично су клали једно јагне.

За ужину се правила такозвана цицвара и „то је био мелем за жетву, за старије кадар од којих 55—60 година.” Ужина је обично почињала око 14 сати. Људи су у овим крајевима изузетно ценили цицвару. Онде где се она није правила сматрало се да то није права жетва. Цицвара се правила од пројиног брашна и кајмака.

Наднице за жетеоце износиле су по два гроша за сваког. На жетви су постојали људи који су делили ракију. Музика је долазила на жетву око 11 сати. Њу су богатији плаћали новцем а сиромашни пшеницом. Они су такође ужинали на пољу са жетеоцима. Ужине су доносиле редаре. Уколико су оне закасниле са доношењем ужине девојке које су учествовале на жетви су певале:

„Колика је ова њива дуга до луга,
ваздан жесмо и пожесмо
нема ужине.
Ужињара брдом шеће
те руже бере,
а пуста јој ружа била
кам јој ужина.
Кога ћемо да пошаљемо
да јој помогне.
Да пошљемо домаћина

да јој помогне.
Наш домаћин мобом влада
ићи не може
да пошаљемо прожињало
да пошљемо прожињало
да јој помогне
прожињало с' девојкама
ићи не може,
да пошљемо купиоце
да јој помогну
купиоца лећа боле
ићи не може
да пошљемо везиоце
да јој помогну
везиоце руке боле
ићи не може,
да пошљемо девојчице
да јој помогну,
која кашу, која ћасу
која лебац, која лонац
ето ужине."

Музичари су на жетву долазили око једанаест сати. Обично су ишли за жетеоцима ударајући у бубањ или свирајући у свиралу и кланет. Ако се неко од жетеоца случајно запричао човек са доброшом му је залазио иза лећа и једанпут је ударао њега у лећа, а једаред у бубањ.

Позајмице су ујутро рано долазиле код домаћина и радиле код њега током читавог дана. Касније је због тога домаћин морао да одлази на рад. Ако су случајно позајменице радиле само сат два код домаћина моба се одбијала, и домаћин који је примио позајмице није био обавезан да код њих долази на рад.

Предвече се одвоје неколико девојака да плету венце за пшеницу. Пре вечере кад добу момци у кућу одреде се они који ће те венце да носе око врата. Вечера је обично почињала око 19—20 часова. Девојке су обично стајале и певале у паровима. Кад њих две заврше с песмом онда иду око и роз кућу, друге две почињу. Пролазећи кроз кућу девојке су певале момцима:

„Овако Турци бибер сеју”

а мушкарци им одговарали:

„Није тако, већ овако”.

Девојке:

„Овако иду старе баке”

Мушкарци:

„Није тако, већ овако”.

Пожињало и његова девојка су били изузетно цењени као радници. Као „награду” добијали су курјук. Курјук је најлепше месо од најдебљег овна. На крају вечере добијали су више млека од осталих. Када се вечера завршила, вечери су приступали музичари. Ко је био најбољи домаћин позивао је и музичаре са виолином, а такође и певалку са „дајрама”. Ка-

сније је започињала игранка и трајала је до касно у ноћ. На игранкама, момци су носили беле сламне шепице.

При **комишању** је учествовало далеко мање људи него на жетви. На комишању их је било највише четрдесет. За разлику од жетве овде није било музике и свирача, већ је место свирача обично један човек свирао у свиралу (фрулу). Бериоце је сазивао домаћин речима:

„Дођ'те на брање код...”

За разлику од жетве где је прожињало био „најјачи”, овде је то био „заломција”. На комишање су ишли и звани и незвани, тј. не само они којима се гласник (телал) обраћао речима када је позивао одређеног домаћина. На комишању се такође пила ракија и веселило се све до зоре. Они који су попили мало више остајали су да преспавају у комиши.

Прела

Прела су организовале жене и девојке. Обично су се одржавала у зимском периоду тј. од децембра до априла. Две девојке или комшинице одређивале су дан прела. Оне су позивале цело село на прело, а често су долазиле чак и из околних села. Прела су била пуно посећена па су их сматрале вашарима у малом. На прелима се сакупи и до сто људи. Окупљали су се у великим собама где су гореле карбитне лампе, а понекад и три фењера. Девојке и жене окупљале су се у великој соби, а младићи пак у другој мањој соби. Они су седели крај ватре и „надлагивали се”, причали приче о вампирима и о неваљалштинама. Девојке су од куће доносиле преслицу, а вретена и кудељу добијале су од домаћице. Радиле су и друге ручне радове: везле и шиле. Некад су између њих постојала такмичења у натпевавању. Неко је на прело долазио само да разговара са момцима и девојкама, а неко стврно да ради. Девојке које су долазиле да стварно раде више су цењене и говорило се да се њихова вретена врло лако познају.

На прелима су девојке певале ове песме:

„Које ли је ово доба ноћи
кад ћемо нашој кући доћи.
Прејте преље како која знате
ал' вретено како која дате.
Сутра ће нам газдарица рећи
да сам знала не би прела звала
ја кудеље немам за бацање.”

„Доћи драги довече на прело
и обуци од шајка одело.
Ти од мајке
ти од чкета
па идемо преко бела света.”

Вечера се служила у изузетним приликама, а обично су се служиле јабуке, крушке, шљиве. Девојке и младићи били су свечано обучени.

Девојке су певале наглас мушкарцима:

„Месечина, цело оро вечера
сео лола вечера
док вечера и дође
месечина прође”.

После прела почињала би игранка која би трајала до касно у ноћ. Људи су свирали у свиралу, играли у колу. Ко је имао веће двориште и кућу код њега су се такмичила чак и два кола.

Игранке

Игранке су се организовале у кући. Организација је била добровољна, само је услов био имати већу кућу. Њих су организовали момци. Сакупи се њих седам-осам момака и иду до домаћина и питају га да ли ће дозволити игру. Ако он одобри онда они иду „викати”, односно позивати остале. Позивали су сваку кућу. Игранке су биле у јесен и зиму, кад је било мање посла у пољу. Организовале су се и по славама. Организовао их је онај ко је правео мобу за вучу Ђубрива, сечу дрва, и сличан посао у то доба године. Њих нико није званично отварао.

Младићи и девојке били су свечано обучени. Младићи су носили сукнене панталоне, белу вежену кошуљу, гуњић опшивен гајтаном кога су носили преко гуња. На глави су носили шешир или шубару. Девојке су носиле мараме, дебеле плетене чарапе, ткане сукње, а преко кошуље јелеке. Опанке су носили и младићи и девојке и то гүмене. Неке девојке плеле су косу у плетенице.

На игранкама се служио најбољи ручак што се могао имати, на пример: кувало се кисели купус, суво месо, кајмак, сир, пече се овца, говедо, уштипци. Пила се ракија, највише кувана мека шљивовица. (Вино се пило само на славама).

Играло се и певало до поноћи. Највише су свирали у фрулу и двојнице, на виолини, гитари или гајдама. Свирали су углавном Роми. Сваки десети је умео да свира тако да свираче нису плаћали. Било је и појединачно и групно свирање. „Када су свирали групно један је свирао на свирали танак глас, а двојица дебљи у бас”.

У колу су играли младићи и девојке, млади и стари. Онај ко је „звао” песму био је коловођа, а до њега је играла његова девојка. Девојке су се договарале која ће до ког младића да игра у колу. Обично су то били младићи који су им се свићали. Младићи су их дозивали да играју у колу. Кад нису играли састајали су се и разговарали.

Старији су долазили да би причали шта је и како било, уговарали следећу игранку и ко ће следећи звати мобу.

Казивач **Живорад Исаиловић** из Бобове тврди да су сви играли односно да нико није гледао до кога ће у колу стати и да ли је то прилика за женидбу или удају.

На овим игранкама играла су се следећа кола: Шестица, Жикино коло, Босанчица, Проломчица, Четворка, Тројанац, Заплет, Моравац, Бурбевка. Уз сваку игру певало се. На пример за Кукуњеш:

„Три улара , три узице
три су пута за Ужице
Секо, секана, по трбу мекана.”

То се тако бројало. За Шапчанку се на пример каже:

„А у Шапцу, на пијацу
продају се резе.
Док сељани стигоше
варошанке разнесе.”

За заплет се певало:

„Црко, пуко на тавану Боко
скочи, скочи да ти видим очи.”

На игранкама није постојала разлика између богатих и сиромашних. Сви су учествовали у весељу и игри.

Игре

Чобани су се играли разних игара док су чували овце. Окупљало се и до двадесет чобана. Играли су се: лопте, клиса, зврчка, зуце, обрталке, пиљака, ножа.

Код игре лоптом сакупе се деца до 12 година. Њихова лопта састоји се од длака говеда, која су очешали чешагијом у пролеће, Некада се лопта правила и од крпа и звала се крпењача. Њу су правили од старих, поцепаних рукавица, чарапа и других делова одеће. Делили су се у две екипе. По један представник екипа гађао је лоптом децу из супротне екипе. Победник је она екипа у којој остане више играча. Игра је слична данашњој „између две ватре”.

За клис се секао кочић од једног метра и забатао у земљу. Играчи су се распоређивали око кочића. Клис је мањи. Њега је играч ударао штапом дужине око једног метра. Циљ је био да клис оде што даље и да га остали играчи не ухвате. Ако играч ухвати клис, он га баца што ближе забоденом кочићу. Играч код тог кочића га брани. Ти штапови правили су се од лесковог дрвета и то тврђег.

Игра „обрталке” састојала се у томе да играчи седну на крајеве дрвета који служи као клацкалица, али је могла да се окреће. Њих је окретао један играч и победник је био онај који је дуже седео на обрталци. Игру су играли махом сви, а они најодважнији и храбрији чешће.

Играли су се и ножем. Ухватили су врх ножа и бацили га да се забоду у земљу. Та игра се звала мицало. После га ухвате за дршку и пуште га да се забоду у земљу. Та се игра звала тумбало. Нож се узме и стави на главу. Повуче се кроз косу и пусти да се забоду у земљу. Ко „забоду” пет пута тај је победник.

Зврчак се игра тако што се окреће шестострано парче дрвета са зашиљеним врхом. Зврчак падне на једну страну. На свакој страни нешто пише, обично „дај” и „узми”.

Техника игре воденичарка је да играч узме столицу (троножац) и покрије га ћебетом. Уместо ушију „тури” му две перушке. Један од играча га узјаши и он „скацка”, односно јури остале играче. Кад их стигне скида перушку и гађа их. Кога перушка погоди он замењује овог играча. Ову игру играју само мушкарци.

Надвлагчили су и конопац, играли су се „коња”, колица. Коњ се игра тако што један играч носи на леђима другог и трчи до циља. Некада су пролазили кроз разне препреке.

Игра „колица” играла се тако што један од играча хвата за ноге другог. Овај иде на рукама и пролази кроз разне препреке. Победници су они који први стигну до циља.

Састанци

Младићи и девојке састајали су се за време верских и државних празника.

За Белу недељу правили су љуљашке на високом дрвећу. То су обично биле „квргаве” крушке. Такмичили су се ко ће више „летети” са љуљашком.

Месец дана пре Петровдана одржавале су се и одржавају се „лиле”. Палиле су се код колиба где су овце и стока да би се плашили вукови. Касније се правило весеље и игранка.

Данас, за време државних празника одржавају се приредбе. Њих организује омладина и имају друштвени и образовни карактер. Приредбе се завршавају игранкама.

Казивачи:

1. Дамјановић Велизар, 1900, Бобова.
2. Симић Душан, 1930, Бобова.
3. Исаиловић Живорад, 1921, Бобова.
4. Васић Живорад, 1916, Бобова.
5. Бирчанин Буро, 1939, Суводање.
6. Будимировић Паун, 1922, Суводање.
7. Радивојевић Живота, 1920, Мајиновић.
8. Бирић Радомир, 1903, Мајиновић.
9. Миаиловић Паун, 1912, Ситарице.
10. Ацић Тома, 1928, Ситарице.
11. Јанковић Десанка, 1920, Врагочаница.

